

Bereményi Géza: Vadnai Bébi (regényrészlet) 3

Faludi Ádám: előnyös megkülönböztetés, álmofogyatkozás,
weöres-firka... (versek) 9

Wehner Tibor: A Turul alatt (tanulmány) 12

Sopotnik Zoltán: Zavartérkép (versciklus) 20

Macher Péter: Szabó István filmjeinek tatabányai vonatkozásai
(tanulmány) 25

Pollágh Péter: Erika néni trafikja, Pirosposzsgás pad, Pesti csemege,
Tovariszi konyec , A szépség kis koldusai, Bordó dózsakerti,
sárga sárberki, Istentiszteletek édessége,
Ifjúmunkás trafik (versek) 33

Bakonyi István: Tóth Erzsébet *Hidegbékeje* (kritika) 40

Tóth Erzsébet: Az ünnep a szekrényben lóg (vers) 43

Kakuk Tamás: Vétlen tárgyak, Eléd kerül, Régóta ilyen, Ahogy távolodik
(versek) 44

Csepcsányi Éva: Újraszült családfa (Kun Árpád: *Szülsz*) 46

Kun Árpád: Boldog Észak (regényrészlet) 49

Bucsi-Kovács Anikó: Skandináv színvonal (filmkritika) 55

Győrffy Ákos: A hegyi füzetből (kispróza) 58

Csendes Toll: Nemzeti zsebkönyv (Győrffy Ákos: *Haza*) 59

Csoknya Sándor: A hatalom, az írás és a megváltás lehetőségei
(Krasznahorkai László: *Sátántangó* című regényében) 61

Reichert Gábor: A fa és az erdő (Krasznahorkai László: *Megy a világ*) 72

Pogrányi Péter: Szétszóratás és visszarendezés
(Térey János: *Termann hagyatéka*) 76

Térey János: Őszi hadjárat. Átiratok (versciklus) 80

A borítón és a lapzárókon Lois Viktor szobrai (Fotó: Dallos István)

E számunk szerzői:

Bakonyi István kritikus (Székesfehérvár), Bereményi Géza író, filmrendező (Bp.), Bucsi-Kovács Anikó kritikus (Tatabánya), Csendes Toll kultúrindíán (Tóvároskert), Csepcsányi Éva kritikus (Bp.), Csoknya Sándor kritikus (London), Faludi Ádám költő, író (Tatabánya), Györffy Ákos költő (Kismaros), Kakuk Tamás költő (Tatabánya), Kun Árpád költő, író (Norvégia), Macher Péter levéltáros (Tatabánya), Pollágh Péter költő (Bp.), Pogrányi Péter kritikus (Lábatlan), Reichert Gábor kritikus (Tatabánya), Sopotnik Zoltán költő (Tatabánya), Térey János költő (Bp.), Tóth Erzsébet költő (Bp.), Wehner Tibor művészettörténész, író (Bp.)

Az Ábel Jenő utcai lyuk sok-sok albérlőnek menedéke volt már. Az ostrom utáni békében egy ideig még Tipsi is ott lakott, mielőtt ismét összejöttek volna Bébivel. De aztán összeházasodtak, és együtt vették magukhoz Doxát az árvák kastélyából, és

Tipsi az ötvenes években elhanyagolta az ezüsthajú hercegi hölgyet. Amúgy is rengeteg más kapcsolata támadt. „Én akkoriban információt ettem” – fogalmazott Dobrovicsnak egyszer. – „Részben mint

üggyvéd tudtam meg mindenkiről mindent, másfelől elcsodálkoztam az emberi természetén. Abban kutakodtam. És hogy mire jöttem rá végül? Hogy a dolgokat nem, nem a politika mozgatja, az csak rajtuk a púder. Az összes aljasság motívuma, amit elkövetnek az emberek, az mindig csak két dologból ered: a lakás és a nő. Ha az ügyeket, a feljelentéseket, a pereket, a kivégzéseket, a gyűlöletet és a kampányokat megkaparod, végső soron előjön belőlük valami lakásügy vagy nőügy. Az van mindeneknek alján, nem is a hangoztatott elvek. Konceptiók perek, koholt vádak? Ugyan már! Mindannyiszor kiderül, hogy a vádlottnak vagy túl jó lakása volt, vagy pedig megkúrta valamelyik vádló feleségét valamikor. Ez minden, fiacskám, amit továbbadhat neked egy volt információévő. És a legtöbb.”

És amikor Dobrovics már jócskán belenyomult újabb irodalmi témájába az Ábel Jenő utcában, egyszer csak kopogtattak a konyhából, hogy visszavigyék őt a megtagadott régibe.

A két kísértő – a Hercegnő és a Közvetítő, ahogyan Dobrovics magában nevezte akkortájt Tipsit –, mint két szellem szállta meg a parányi, szétszórta papírokkal és húzódo sorokkal kibélelt szobát. Összeszorulva, egymáshoz hajolva foglaltak helyet. És a látogatókra rá volt írva, hogy előzőleg megbeszélték jövetelük célját, mivel Tipsi az ő szájról szájra járó lakossági forrásából friss információkat hozott.

Azok ketten tudták, hogy Dobrovics az ő emberük, nem életük megrentőinek táborába tartozik. És azt akarták, hogy Dobrovics cselekedjen, méghozzá egy jó ügy érdekében megmozdulva végre. Vártak, amíg a másik befejezi a mondatot, úgy vették át egymástól a szót. „Titkos tanácskozás” – gondolta Dobrovics. – „Hármas szövetség köttetik.” És nem tudta eldönteni, hogy neki való-e a helyzet. Annyit mindenesetre tudott, hogy inkább ezek itt ketten, mint bárki más. Magyarán: szerette őket. Ilyen nyakatekert módon vette észre Dobrovics a saját érzelmeit akkoriban.

Bereményi Géza 3

VADNAI BÉBI

*részlet**

– Fel kell világosítanunk téged, Péter – mondták azok –, méghozzá eddigi történelmi tapasztalataink alapján, hogy veszélyben forog a testvérbarátod élete. Az a bizonyos Novák százados, aki már téged is ittjártában megkörnyékezett, vidékre vitette egy szanatóriumba Tipsi neveltfiát,
4 Jancsit kényszerelvonókúrára. És ez azt jelentheti, hogy ott nyom nélkül eltehetik láb alól.

Az ilyenkor szokásos eltüntetési eljárást Lujzi néni is jól ismerte a saját családi történeteiből. Hogy viszontszolgálatok kérdése az egész. Az elvitető – jelen esetben Novák százados – kapcsolatba lép egy vezető orvossal, akivel múltbeli lekötözöttjei egymásnak. Megállapodnak egy titkos ítéletben, ami lehet halálos is, vagy csak tudatkioltó. És a döntésüket az intézmény végrehajtja. Majd hamis elnevezéssel papírra fekteti: kórisme, kezelési mód, halál oka.

Tipsi még utánajárt annak is, hol tartják jelenleg bezárva Doxát. És megtudta, hogy az ottani főorvost Szemenyeinek hívják. És hogy ennek a Szemenyeinek páciense volt Novák felesége is valamikor a múltban, amikor az el akarta hagyni a férjét egy fiatal zenetanár miatt, de az orosz származású csodaszép asszony a kezelés hatására indítékszegényen észhez térve a családban maradt. És hogy a zenetanárral mi lett, arról nem szól a fáma, mert az kapcsolatok nélküli vidéki fiú volt. Miként Doxa, bár ő nem vidéki, de ő is nyomtalan lehet, mivel a megfelelő körökben Tipsinek ma már hatástalanok a nexusai és hiába jártatná a száját, kutyaugatás nem hallatszik az égbe. Viszont egyvalamit még Tipsi is el tud intézni.

– Én ismerem Szalai Zsoltot.

Dobrovics hirtelenjében nem is tudta, kit fed a név.

– Az kicsoda?

– Hát a szerkesztőd, fiacskám.

Néhány nap múlva dr. Szemenyeinek születésnapja volt, ahová Zsolt Tipsi kérésére meghívatta magával együtt Dobrovicsot is.

Míg rövid ujjú ingeikben, hónuk alatt egy-egy üveg borral kaptattak fel a meredek budai utcán, Zsolt a főorvosról is elismeréssel beszélt. Szemenyeiről tudni kell, hogy Szemenyei a szakmájában jó nevű, de bújtatott, időszakos kiadványokban főként az álomfejtésről publikáló és az intézetben eredeti újításokat bevezető reformgyógyász. Mivel a pszichiátria megtúrt lett mostanában, páciensei között nem csak fontos emberek protezsáltjai, hanem félreismert művészek és reménytelennek nyilvánított figurák is szerepelnek. Csak vigyázni kell vele, mert látszólag nem hiú, valójában nagyon is az. Lényegében elmegyógyász, akitől semmi sem idegen, ami emberi. Az intézmények hidegen hagyják. Gyakran okoz meglepetést, azt viszont jobb, ha az ember nem mutatja ki, mert akkor túlsziporkázza a dolgokat.

Az első emeleten végig égtek a lámpák, árnyékok imbolyogtak az ablakok mögött. Már az előszobában zsúfoltság volt. Senkinek sem kellett bemutatkozni, hát mögötti összesűgások azonosították az érkezőket.

Zsolt mégis bemutatta Dobrovicsot Szemeyneinek a nappaliban. A házigazda gyors, „tapasztalt szemmel” mérte fel őt, és mondta, 5
hogy kéziratban már olvasta a kötetét a barátja, Zsolt jóvoltából.

– Tegeződjünk. – És ironikusan hozzátette: – A magyar értelmiségben így szokás.

Az ünnepelt egyéb barátai körében állt a nappaliban. Mindenkinek pohár volt a kezében.

Dobrovics egy ideig körbejárt a széttárt ajtajú szobákban, konyhában állva dumáló csoportok között. Szemeyneinél most még a szekrényekbe is be lehetett nézni, egy-egy kihúzott fiókba is. Ami a tudattalanra tartozott, az úgylis el volt zárva a legvadabb következtetések elől. Ez nyitott nap volt.

És amikor ismét arrafelé lődörgött, a főorvos kiszólt neki a vendégei közül.

– Azért neked is van egy olyan kurva melód, amit jobb lenne megúszni érzelmi viharok nélkül, mi? A barátunk író – értelmezte a többieknek.

Dobrovics megállt nekik.

– Észrevetted rajtam, hogy egyfolytában röhögök mindenben, csak nem akarom kimutatni?

– Veszélyes üzemmód – mondta a főorvos mellett egy másik.

– Mert a röhögés az olyan komolytalan kritika, ami megkönnyíti ugyan a kariert, viszont semmivé hígítja a létezését.

– Ismertem valakit, aki emiatt lett öngyilkos – mondta az ünnepelt. – De az nem írt, hanem zenebolond volt. És csakis polifón zenét hallgatott.

– Hát az biztos, hogy az is röhejes – állt oda hozzájuk pohárral a kezében, ahogyan ők is, Dobrovics. – Akkor meg minek hallgatta?

– Mert Bachtól már gyerekkorában rosszul lett, ha meghallotta. Csak hitetlen zenét bírt ki egészen a halálig.

Mindez a hetvenes évek első felében hangzott el, amikor zárt társaságokban a materializmustól elkezdett visszafelé lendülni az inga.

A házigazda maga is nevetett, mikor azt mondta:

– A hitehagyott emberrel az a baj, hogy az bármit elhisz.

– Vagyis a semmit – mondta valaki.

– Vagyis a mindent – fokozták tovább. – Bármit elhisz. Kénytelen rá.

Ezek után a főorvos leült Dobrovicsal és megbeszéltek a közeli időpontot, amikor Dobrovics ellátogat a főorvos munkahelyére, ahol az egyik

páciens az ő fivére. És a mostani eszmecszerét folytatva megbeszéli János esetét is. Mert Szemenyeinek bőven akad mondanivalója arról a fiúról.

– Doxa? Azt mondd, az a ragadványneve? Tudod, hogy mit jelent ez a görög szó?

6 – Nem pontosan.

– Olyan véleményt, amely lehet, hogy igaz, de igazságát teljesen nem lehet megmagyarázni. A halandók vélekedése.

*

Azon az estén, mikor Dobrovics először találkozott dr. Szemenyeivel a főorvos születésnapján, hirtelen megszűnt a hőség. Zsolttal a házi ünnepekre tartva még égette Dobrovics karján a bőrt, ócska trikójának majdhogynem szaga lett – ebben szerepet tulajdoníthatott akkori ápolatlanságának is –, de egyelőre azt rajta kívül nem érezhette senki más. Amint később az ünneplő társaságba vegyülve éberén kifigyelte, senki sem firtogott tőle. Még az a fiatal docensnő sem, akire futólag, de nagyon is közelesen a cselédszobában rászállt Szemenyeinél, hogy megtudja, hányadán is áll magával.

Egy-két órával később, onnan elietvén, a lejtős, rosszul világított budai utcácskában csattogó szandálját már jóval magasabb égbolt fogadta, égőbb csillagokkal. És nem csak a karja, a háta is borzongani kezdett. Testének halvány szagát pedig elfújták.

A félórás ősz határozottan bejelentkezett.

De új fejezet kezdődött más szempontokból is.

Abban az életszakaszában Dobrovics korán feküdt le aludni, hogy hasznosíthassa munkájához a hajnali éleslátást. Az Ábel Jenő utcában oly mértékig beletemetkezett egy újabb témájába, hogy – mint az esteli és reggeli ima – elalvás előtt az volt az utolsó, ébredéskor az első gondolata. És tapasztalata szerint így csak az irodalmi minőség szokott beköszönteni hozzá. Nehogy már elszeleljen. Mert az is könnyen megtörténhetik, hogyha nem kapja össze magát. Meg kellett válogatnia, mire gondol.

– Zárunk, uraim! – mondta hangosan az üres utcán, a ráköszöntő őszben, és ahogyan egy angol filmben látta, hogy a pincér megkongat a pult sarkánál egy kis harangot és azt kiáltja: „last orders, please!” záróra idején, ő is azt kiáltotta hidegebb fényű csillagok alatt.

– Last orders, please! Átvedlünk ugyanis!

Azt hitte, szabadulhat. Hogy a dolog csak annyiban áll, hogy megsemmisítette a Vadnai Bébiről és Doxáról, dr. Szemzöről teleírt papírosokat, és egy újabb témával költözött össze. Azt hitte, ennyi csak az egész, mert mohóságában megfeledkezett arról, hogy néhány nap előtt ő, a nagy leszámoló találkozott Ajvázzal váratlanul. Pont ő felejtette el, hogy amikor néhány nappal azelőtt, délután csak úgy arra jártában, valami szórakozott, régi rutinból

benézett a Kárpátiába – gondolta, csak egy percre, hogy ott mi van –, egyszer csak ott találta a hazlátogató Ajvázt. Pasztelkóval dumáltak nagy komolyan az egyik boxban. Pont ő, Dobrovics, akinek minden igyekezete szerint jelképek között vezetett az útja és álombeli utasításokat akart követni, pont ő felejtette el nagyképszerűségében a főorvostól hazafelé az Ábel Jenő ut- 7 cába, átvedlését hangoztatva, pont ő nem vonta le a szükséges következtetést csak jóval később abból, amit pár nappal azelőtt neki Ajváz mondott, mikor teljesen váratlanul rátalált a Kárpátiában.

És ott ültek Pasztelkóval a középső boxban, a törzs egyik szálláshelyén.

– Csá.

– Csá.

Odaült hozzájuk a boxba.

Mindig is hallgatott Ajvázza. Megszívlette, amit az mondott.

Belőle következtetést vont le önmagára. Most miért csak évek múlva merült fel neki a дума, amit Ajváz neki a Kárpátiában akkor lökött, miért hitte azt, hogy évszakonként lehet átvedleni, szabadulhat Vadnai Bébitől? Meg Doxától, Ajváztól.

– Mi van? – kérdezte, felvéve a régi fonalat a boxban, mert adott magára.

– Semmi – mondta Ajváz.

Ő is adott magára.

– Hazanézett három napra az Ajváz – szólt Pasztelkó.

– És hogyhogy nem sittelik le?

– Elévültem – mondta Ajváz. – Valami kampány.

– Már egyszer volt itthon. Fél éve. Már másodszer van – jelezte

Pasztelkó. – Kimaradtál, Mohó?

– Ügyvéd van a dologban – magyarázta Ajváz. – Örököltem.

Meghalt mindenki.

– És tudod, hogy mit örökölt? – így Pasztelkó. – Lónak a faszát, azt örökölte.

– Na és aztán. – Dobrovics védelmébe vette Ajvázt. – Mi a szart akarna örökölni? Vacakokat?

– Ne dumálgatok, nektek nincsen gyereketek – rázta a fekete hajleplét Pasztelkó. – Nekem az apám elivott mindent. Én építkezem a saját kezemmel öt éve a Dunánál. A kisfiam tudod milyen jól focizik? Mint az álom. Mit csináljak veled? Mindjárt elbőgöm magam. Csak itt ülök veletek. Te egy hülye vagy, Ajváz. Te meg, Mohó! Csak lopdosod itt tőlünk, kapdosod a levegőből a szikrákat. Azt hiszed, nem figyeltelek ki?

– Mutass rá arra, aki nem ezt csinálja – mondta Ajváz, és amikor Pasztelkó önmagára mutatott, rálegyintett. – Még Jézus Krisztus is utánzott valakit.

Aztán mindhárman röhögni kezdtek az addig elhangzottakon. Ki-ki a saját mondatain.

– Mikor először visszajöttem két napra, az ügyvéd hívott, hogy írjak alá valamit – mesélte aztán a Kárpátiában Ajváz. – Rajta kívül, az ügyvéden kívül, senki sem tudta, hogy itt vagyok. Inkognitó voltam az üres lakásban, ahonnan elköltöztek a holtak. Az ügyvédnek, a régi családi darabnak mondtam, hogy nekem nem kell innen semmi. Elintézte. Az övé lett. Az anyám ékszerei, az autó, a lakás...

– Az? Az a lakás? – Dobrovics szintén úgy érezte, hogy mindjárt elbőgi magát. Eszébe jutottak a Sztálin-képek, a versidézet a falon, a gesztenyefák.

Ők ketten nem ittak, csak Pasztelkó, de az már az elején be volt állva.

Ajváz így folytatta:

– Most, másodszor az ügyvéd azt írta ki New Yorkba nekem, hogy van valami ládika, ami az örökség kiegészítő része, de antik. Életemben nem is láttam, azt se tudom, kié volt az a ládika, de feltettem magamnak, hogy azt már nem. Azért vagyok itt. Magammal akarom vinni, mert azt már ne. Az ne legyen az övé. Különben az ügyvéd öreg és latinból műfordít, és ismerte anyámat. Szerintem kúrtak is. De az ügyvéd csak bosszúhím volt anyámnak, az apám asszisztensnője miatt.

Ez volt az első példabeszéd, amit Dobrovics ugyan eltett magának, de csak jóval később vette elő.

Ajváz még öt napig maradt Magyarországon, hogy elintézzék a ládika papírjait. A kényszertartózkodás negyedik napján, akkor volt, hogy megint véletlenül-nemvéletlenül összeakadtak.

Egy olyan lakásban akadtak össze legeslegutoljára, ahol sokan voltak, és ahová Dobrovics csak egy szóra állított be a házigazdákhoz. Hívatlan vendégként meglepődött, hogy itt buli van. A háziak marasztalták. Ám ekkor összenéztek Ajvázzal. Két másikkal beszélgetve pillantott oda Dobrovicsra, fals mosollyal bólogatott üdvözlést, aztán visszafordult, és válaszolt arra, amit az idő alatt mondtak neki, míg Dobroviccsal szemezett.

Akkor Dobrovics, ő is elfordult a vendéglátó házaspár felé, és azt mondta, nem kösz, nagyon kösz, de kösz nem, nekem rohannom kell. És elment sétáló léptekkel.

Mert Ajváz nézéséből kiviláglott. Az, hogy az ő viszonyuk többet ér. Sokkal jelentősebb, semhogy a forma kedvéért, mellesleg, ráadásként még egyszer együtt tartózkodjanak. Ami volt, az volt, más semmi. Dobrovics vette a lapot, és elment. Könnyebbedjenek meg. Szóltak is utána valakik, de ő ment. Érdekes, hogy az a rövid időszak tele volt ilyenekkel. Minek? – kérdezte Dobrovics évtizedek múlva is, mikor már meglett volna a válasza, akkor sem nézett teljesen szembe a dolgokkal. Mikor már tudta a választ arra, hogy minek.

**A regény ősszel jelenik meg a Magvető Kiadónál.*

előnyös megkülönböztetés

– brecht megkülönbözteti rilkét jandl kérésére –

rilkének szamarat kellett vennie
rilke elment szamarat venni
kettőt is kellett
mert rilkének két számárra volt szüksége
rilke két szamarat vett
és különbözőképpen nevezte el mindegyiket
hogy meg tudja különböztetni őket
különbözőképpen

ült otthon egy olyan helyen
ahol más állni szokott
és szamarakat különböztetett meg

rilke jó költő
mondtam én már régen okosoknak
szamaraknak mindenkinek

azt is
hogy akad egy jó módszer
a kettő megkülönböztetésére
ugyanúgy mint rilke megkülönböztetésére
meg a megkülönböztetésre úgy egyáltalán

álmofogyatkozás

10 a fiam odaadta a bass kick 300-at
hughes & kettner
elpusztíthatatlan kombináció
lavórforma hangszóró a rács mögött
fent az erősítő a gombok a piros fény

elhoztam a garázból ahol próbált
a zenekara
hatvanas évekbeli álmom
szólózok magamnak a házamban
egy saját ágyon
hajnal három

nem tudom hogyan terveztem
az angyalok idején
hogy pontosan hogyan is terveztem
kopottas kópia
döngetem a bass kick 300-at
hughes & kettner
a franc megette
nem vettem a semmit
kellőképpen figyelembe

ha az álmok mindegyike valóra válik
ez azt jelenti
hogy nem marad belőlük semmi
ez a hangsor fut szerte
falak könyvek képek ablaküveg
felhalmozottak és feléltek játsszák vissza
a tökéletesség felé törve

a fiam jó ideje nem használja a bass-kick 300-at
én vagyok a legapád ereszkedő bluesban
a gitár is maradjon nálad
azonnali kérdés helyett
azonnal készen a válasz

ne csak nézd azt az éjszínű lakkot
hanem hangosítsd fel ahogyan feketéllik
elhallani eddig ahogyan játszod
a keep on running elejét
meg minden basszus futamot
amit te másképpen neveztl

11

mit tenne az a sok angyal a valósággal
ha a saját ágyat a hatvanas évekbe visszavinném
időfogytiglanra ítélve
kopottas kópia hajnal három
szólózok magamnak a házamban
egy saját ágyon

weöres-firka a benzur utcában pesten

(a költészet örök)

száraz tüzivíz vezeték csatlakozó

száraz
tüzivíz vezeték
csatlakozó

száraz tüzivíz
vezeték csatlakozó

száraz tüzivíz vezeték
csatlakozó

száraz tüzivíz vezeték csatlakozó

Tatabánya szobrairól az elmúlt évtizedekben három kiadvány jelent meg: 1977-ben a *Tatabányai szobrok* és 1985-ben a Freund Sándor által szerkesztett *Köztéri alkotások Tatabányán* című katalógus, majd 2007-ben a Takácsné

12 Wehner Tibor

A TURUL ALATT

Csente Julianna által jegyzett *Szobrok városa Tatabánya* című könyvecske. Az első két kiadványt Tatabánya Város Tanácsa VB. Művelődésügyi Osztálya adta közre, és mindkettőt meglehetősen

érdekes, szelektív szerkesztői szemlélet jellemzi: ezek az összefoglalások – természetesen a megkerülhetetlen *Turul* mellett – csupán az 1950-es évek óta elhelyezett köztéri alkotásokat veszik számba, és nagyvonalúan megfigyelkednek az elődtelépülések korábban emelt és ma is álló első világháborús emlékműveiről, és ugyanígy a szakrális emlékekről is. De számos más hiányosság is felróható ennek a két kiadványnak: megannyi köz- vagy lakóépületet díszítő dombormű hiányzik az áttekintésből, és a rengeteg pontatlanság, elírás, információhiány és adattévesztés miatt is meglehetősen zavarosnak, sok esetben félrevezetőnek ítéltetők Tatabánya eme köztéri szoborleltárai. Takácsné Csente Julianna gyűjteménye már kissé szélesebb körű áttekintést ad, de itt is vannak jócskán hiányok, és az igencsak súlyosnak ítéltetők elírások, valamint a hibás vagy hiányos adatközlések alapjaiban kérdőjelezik meg a kiadvány hitelességét. Mindhárom áttekintés meglehetősen sajátos, a város (idegenek számára kiismerhetetlen) földrajzi körzetei szerinti megosztásban, illetve teljesen követhetetlen rendszerben(?) veszi számba a tatabányai köztéri objektumokat és a középületekben otthonra lelt, a maradandóság igényével elhelyezett szobrászati (és esetenként iparművészeti) alkotásokat, így elmondható, hogy igencsak megérett az idő egy új, a korábbiak hibáin túllépő, a teljesség igényével összeállított, precizításra törő szoborleltár összeállításának és közreadásának. (Számos magyarországi település köztéri szoborkatalógusa született meg az elmúlt években-évtizedekben: Budapest 1985, 1987, 1998; Balassagyarmat 2006; Balatonfüred 2005; Dombóvár 1996; Dunaújváros 1999; Esztergom 2001; Győr 2001, 2006; Gyula 1988; Hódmezővásárhely 1977, 2002; Kaposvár 1978; Kazincbarcika 1974; Kiskunhalas 2002; Nagykanizsa 2007; Nyíregyháza 2002; Oroszlány 1989, 2000; Paks 2010; Pécs 1982; Sáropatak 1997; Szeged 1993; Székesfehérvár 1995; Szombathely 1988; Tata 1980; Zalaegerszeg 2001 eltérő színvonalú, más és más szakmai nivójú köztéri szobor-adattárára hivatkozhatunk.)

Tatabánya esetében természetesen nem csupán a hiányok, a pontatlanságok és a rendszertelenség miatt lenne időszerű egy új szobor-kalauz kiadása:

az 1989-1990-es rendszerváltás e város közterein, monumentális emlékhely-
gában is nyomot hagyott – illetve csaknem nyomtalanul tüntetett el objektu-
mokat –, s mindemellett az évek múlásával újabb és újabb alkotásokkal
gyarapodott a Komárom-Esztergom megyei közigazgatási székhely köz-
téri együttese. Míg 1989-1990 előtt szigorú engedélyeztetési procedúra, 13
hatósági szabályozás – a budapesti Képző- és Iparművészeti Lektorátus,
és politikai jellegű emlékművek esetében az illetékes MSZMP-szerv – jóváha-
gyása, zsűrije által szabályozott hivatalos eljárás során, a tanácsi szervek ko-
ordinálásával, és korántsem mellékesen általában központi költségvetési
fedezet biztosításával kerültek köztérre és középületbe a monumentális
alkotások, az új időszámítás szerint már bármi megtörténhet a nyilvános
terekben: immár a város önkormányzatának (az adott köztér „telektu-
lajdonosának”) engedélye alapján, a lektorátusi elutasító szakvélemény
ellenére is számos köztéri objektum megvalósulhat és megvalósulha-
tott. Mint az élet minden területén, manapság már döntő szava ebben
a szférában is a pénznek van. Míg korábban a diktatórikus művészetpo-
litika, most a korlátolatlan, a szakmai szempontokkal nem foglalkozó
demokrácia és az esztétikai és tematikai megfontolásoktól mentes tö-
keerő sújtja ezt a művészeti(?) ágazatot is.

Egy új átfogó, precíz tatabányai szoborletár a korábbi áttekin-
tésekhez viszonyítva számos alkotás esetében első közlésnek lenne mi-
nősíthető: a városban kevesen tudják, hogy az egyik újvárosi óvodában
a 20. századi magyar szobrászat meghatározó jelentőségű mestere,
Ferenczy Béni (1890–1967) által megmintázott kerámia-dombormű
van (*Gyerekek*, 1957), és fény derülhetne arra is, hogy a Huba vezér úti
lakóház homlokzatán elhelyezett két dombormű Gádor Magda (1924)
szobrászművész műhelyében készült (*Anya gyermekével, Anya gyermek-
kel és kecskével*, 1957). Tatabányai körökben hosszú évtizedek után el-
sőként regisztrálhatná egy ilyen kiadvány, hogy a cementgyári irodaház
homlokzatát egy monumentális domborműegyüttes (1955 körül) díszíti, amely
Sóváry János (1895–1966) alkotása. De hivatkozhatunk Bolgár Judit (1924–
1982, *Zenélő gyermekek*, 1952) vagy Borics Pál (1908–1969, domborművek,
1959) mindaddig nyilvántartási ismeretlenségben lappangó tatabányai dom-
borműveire is. Természetesen minden szakmai igyekezet és szorgoskodás el-
lenére maradnának bizonytalanságok, homályos pontok, tisztázatlanságok
is: számos esetben nem tudjuk még megállapítani egy-egy mű felállításának
pontos évszámát, és van olyan alkotás is, amelynek szerzőségében bizonyta-
lanok vagyunk, vagy amelyek esetében csak homályban tapogatózhatunk.
De a bizonytalanságok mellett dokumentálhatnánk az egykor köztéren állt,
de ma már nem fellelhető köztéri objektumokat is, illetve fontos lenne követni
– legalább a kísérlet szintjén – az eredeti helyükről áthelyezett művek sorsának

alakulását. (Egy, az *Élet és Irodalomban* 1984-ben közölt glossza emlékeztet arra például, hogy az 1980-ban a Turul-hegyre telepített, kiállítótoronyként is funkcionáló bányászati felvonó-tornyot is feltehetően emlékműként állították. A tornyon elhelyezett felirat szerint: „Tisztelettel a tatabányai szén-

14 bányászoknak és a munka frontján elhunyt hősöknek – Városi Tanács, Hazafias Népfront Városi Bizottsága, Tatabányai Szénbányák 1980.)

Tatabánya elődtelepüléseink krónikájában, és az 1947-ben várossá, majd 1950-ben megyeszékhellyé nyilvánított Tatabánya történetében a szobrokat, az emlékműveket vizsgálva is megjelölhetők korszakok, uralkodó törekvések által körvonalazódó tendenciák, csomópontok. Például egy-egy időszakban a középületek domborművekkel való ékesítése, később a politikai jellegű emlékművek létesítésének hulláma és a munkás-szobrok elhelyezése, majd a díszítőszobrok térnyerése, később a mellszobor-invázió és a fafaragók-faszobrászok munkáinak elszaporodása, valamint esetenként egy-egy autonóm mű Tatabányára telepítése, egy-egy szobrászművész köztéri munkásságának helyi kultiválása köszöntött a városlakókra, majd az ún. rendszerváltással párhuzamosan lezajlott bontások és eltávolítások után bizonyos területek (politikai emlékművek, emlékszobrok) reneszánszának lehettünk tanúi, de természetesen a korábbiakkal gyökeresen ellentétes ideológiai, politikai és kultúrhistoriai terekben. Így elmondható, hogy – az országos trendekkel teljes összhangban – Tatabányán is önálló egységet alkotnak az emlékművek, illetve az emlékmű-jellegű, politikai árnyaltságú, a történelmi sorsfordulókra emlékeztető és történeti vonatkozású köztéri objektumok, önálló csoportba illeszkednek az emlékszobrok – az egészalakos portrék és a mellszobrok –, jól elkülönülnek a többitől az ún. díszítőszobrok kategóriájába sorolható művek, és teljesen különálló és igencsak rapszodikusan összefüggő sorozattá fűződnek azok az emléktáblák, amelyek szobrászati alkotásként, vagyis elsősorban domborművekként valósultak meg. Az általánosságok szintjén megállapítható, hogy a Komárom-Esztergom megyei székhelyen is – a korábban, a rendszerváltás előtt és az azóta eltelt két évtizedben – jól kitapinthatón érvényesültek az országosan regisztrálható általános tendenciák: a köztér elsődlegesen emlékmű-befogadó közeg és a közelmúlt vagy a régmúlt korok kiemelkedő személyiségeinek való emlékémlítást szolgáló tér, amelyet az adott rendszer uralkodóvá avatott ideológiája, eszmerendszere és szemlélete rendez be objektumokkal. A múltra hivatkozva a jelen, az aktuális rendszer mindig önnön emlékműveit teremti meg. (Árulkodó jelenség: egy-egy új köztéri objektum felavatásakor a kommunikációs csatornák, a képes és az írott beszámolók minden, az avatás során szereplő személyiségről hírt adnak – ki mondott beszédet, ki helyezett el koszorút, ki volt a védnök, ki áldott és szentelt, ki jelent meg, ki adott támogatást stb. –, de a mű alkotójáról, magáról a szobrászról általában mindig megfeledez-

nek.) A szobrászat, az esztétikai kérdésselvetésekkel foglalatokodó szoborművek, az autonóm plasztikai kompozíciók – a művészet – számára alig-alig nyílik tér és lehetőség a magyarországi közösségi fórumokon, külső és belső terekben: e művek megalkotására általában sem anyagi források, sem megrendelői indíttatások, sem igények nincsenek. És ez mind a közel- 15
múlta, mind a jelenre, és Tatabányára is érvényes megállapítás.

Tatabánya emlékműveinek, szoborműveinek összességét vizsgálva elmondható, hogy a magyar köztéri szobrászat tipikus művei valósultak meg ebben a városban is, bár az egyes szoborállítási eszményeket oly szemléletesen hordozó, az egyes korszakok jellegzetességeit oly „plasztikusan” tükrözőtető, a nagy átlagba süllyedő objektumok mellett van néhány különálló, kiemelkedő jelentőségű, korszakjelző, vagy legalábbis érdekesítő alkotás is. Így mindenekelőtt a város fölél magasodó hegyet megkoronázó, Donáth Gyula-alkotta (1850-1909) *Turul* (1896), amely a rendszerváltást követő években lezajlott, súlyos konfliktusokkal terhelt és kísért rekonstrukció során nyerte el új, mai, korántsem megnyugtató művészi kivitelű és minőségű formáját. (Számos más szakmai probléma mellett a „tojócsó” elemének alkalmazása és a tollak furcsa megmintázása volt az elsődleges oka annak, hogy napjainkig sem készíthetett el a rekonstrukció lezárását és átvételét igazoló jegyzőkönyv.) Ugyancsak nehéz sorsa volt a Melocco Miklós (1935) műhelyében készült *Ady: A halottak élén* (1976) című alkotásnak, amely a 20. századi magyar köztéri szobrászat egyik emblemikus, művészettörténeti súlyú kompozíciójaként – több tatabányai helyszínen kalandozva, többszöri szétverés-megcsonkítás, majd újrafaragás után – igencsak nehezen találta meg véglegesnek tűnő helyét az Üzleti Tudományok Főiskolájának épülete előtti parkban. Nem kísérte szerencse viszont a kitűnő szobrász Vilt Tibor (1905–1983) egyik utolsó monumentális alkotásának sorsát: a Közművelődés Háza előtti tágas térségre tervezett rendhagyó bányász-emlékmű (1983) – és erre nincs ésszerű magyarázat – ma is méltatlanul mellőzöppen, Tatabánya múzeumának raktárában pihen. A város egyik első elvont nyelvezetű emlékműve, a Segesdi György (1931) által megformált, 1972 óta a Komárom Megyei Tanács, illetve a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat épülete előtt felállított *A szabadság lángja* című kompozíció önnön korszerű szemléletét tompítva, már eredeti formájában is igencsak kisméretű, „bátortalan léptékben” valósult meg, s aztán a megmagyarázhatatlan építészeti koncepcióval a városközpontban újonnan felépített bankszékház teljesen kioltotta a mű hajdani hatóterét, megsemmisítette eredeti szobor-közegét. És korántsem mellékes tényező, hogy van két másik, fontos, de alig-alig ismert elvont nyelvezetű munka is Tatabányán: az egykori Oktatási Igazgatóság aulájában 1972-ben helyezték

el a nagyívű életművet építő szentendrei mester, Deim Pál (1932) finoman modellált frízét, és ugyancsak szentendrei művész, Farkas Ádám (1944) szobrász készítette el azt a nonfiguratív kő-kompozíciót, amely az egyik dózsakerti közintézmény bejárata mellett 1981-ben lelt véglegesnek tűnő 16 otthonra.

Már az 1970-es években megfigyelhető jelenség volt az újbárosi városközpont aggasztó „szoborsűrűsége”: a tatabányai köztéri alkotások nagy hányada egy néhány perc alatt bejárható, központi területre összpontosult úgy, hogy a művek már akkor is egymás hatóterét sértették. Ez a helyzet a későbbi évtizedekben tovább súlyosbodott, újabb és újabb emlékművek és portrészobrok „leltek otthonra” a városközpontban, s ezzel párhuzamosan a hatalmas kiterjedésű település többi negyede alig-alig gyarapodott közösségi rendeltetésű alkotásokkal. A közelmúlt történései során is e tendenciának lehettünk tanúi, és napjaink tervei is elsősorban a városközpont szobrokkal, emlékművekkel való gyarapítását célozták meg: a Györfi Sándor (1951) munkásságához kapcsolódó *Árpád*-szobor (2012) a település múltbéli, a legendák körébe utalt történetéhez kapcsolódó, megintcsak az emlékművek konzervatív kategóriájába sorolható alkotásként illeszkedett egy meglehetősen vegyes, esetlegesen szerveződő köztéri összképbe. Erről az összképről egy néhány évvel ezelőtt az *Új Forrás* című folyóirat oldalain közreadott tanulmányban fogalmaztuk meg: „A stílusjegyek, a műformák és a műtípusok, az anyagok és a technikák (valamint a méretek és a helyválasztások) arról tanúskodnak, hogy Tatabánya közösségi célzatú műegyüttese is könnyen és zökkenőmentesen beilleszthető abba az országos (és kelet-európai) köztéri-monumentális szobrászati összképbe, amelynek legfontosabb jellemzője a központosítás, az uniformizálás, s funkcionális meghatározója az aktuálpolitikai-propagandisztikus célok szolgálata volt. A gazdasági megszorítások, az anyagi korlátok miatt e téren visszafogott ötvenes évtized viszonylag kevés, ám rendkívül jellegzetes művel gyarapította a tatabányai városképet: gondoljunk csak Búza Barna (1910) a közelmúltban funkciótlanná vált, az egykori Megyei Kórház homlokzatát díszítő *Anya gyermekkel* és *Bányász* című mészköszobrára (1954), vagy Kamotsay István (1923–1994) bányászai erőmű-emblémaként megjelenő *Szerelőmunkására* (1951). Az 1960-as évektől az új, az újbárosi ’modern’ városközpont gazdagodott leginkább köztéri alkotásokkal: itt kaptak központi teret az emlékművek, míg az új lakótelepekre, a parkokba (az iskolák, az óvodák, a kórházak kertjébe) a díszítőszobrok, a kutak, az épületfalakra a domborművek kerültek, és mindezt kiegészítették az egy-egy intézményhez, székházhoz kapcsolódó, leginkább a névadókat megjelenítő portrék. (A köztéri szobor-fogalom eredendő ellentmondásosságát jelzi, hogy e megjelölést alkalmazzuk a zárt, a belső, a szabadon nem, vagy csak korlátozottan látogatható terek alkotásaira is.) A művek tematikailag a

bányászattal összekapcsolódó politikai emlékmű-kategóriába, illetve a munkásmozgalmi alakok és a városban élt és működött kimagasló jelentőségű, példaadó személyek emlékének megörökítését célzó alkotások csoportjába sorolhatók a díszítőszobrok személytelen, általánosságokba mosódó műsorozata mellett. (Rendkívül érdekes, hogy kimondottan bányász- 17 alakot megjelenítő szobor Búza Barna épületplasztikáján kívül az egykori bányászvárosban nem valósult meg – ellentétben Doroggal, Oroszlánnyal, Komlóval, Péccsel –, s hogy az általában figuratív kompozíciók mellett több nonfiguratív alkotás is otthonra lelhetett (Segesdi György (1931), Deim Pál (1932), Farkas Ádám (1944), B. Hegyi László (1951) művei). Mint szerte az országban, Tatabányán is hatalmas a kínálat az álló és ülő fiúkból, lányokból, nőkből, anya-gyermek-kettősökből, no meg a bájos állatszobrokból: a rendszertani nehézségeket felvető *Turul* alatt van kőből, bronzból és alumíniumból megformált csikó, maci, őzike, puputeve, daru, kócsag, pelikán, hal, delfin (és hatalmas falképen átfestésükig 1990 és 1994 között megjelentek vicsorgó sakálok is.) Az emlékművek és a díszítőszobrok mellett csak elvétve bukkan fel olyan mű, amely a magyar történelem és művészet egy-egy kiemelkedő alakja, életműve előtt tiszteleg (*Hunyadi János* (1960), *Ady Endre* (1976), *Kodály Zoltán* (1985), *Jászai Mari* (2000), *II. Rákóczi Ferenc* (2005)). A tatabányai köztéri alkotások emlékanagyában elsősorban térszervező, a szabad térbe állított kompozíciók – kő- és fémszobrok, kerámiák, illetve az 1990 után elhelyezett, az időjárás viszontagságai miatt hosszú távon fenntarthatatlan faszobrok (kopjafák) – lelhetők meg, de számos domborművel is találkozhatunk. A korszak építészeti jellegzetességeiből (panel) eredően a klasszikus értelemben vett épületszobor csak elvétve jelenik meg Tatabányán. A helyi szobrászok (Bondor István (1917–2005), Brém Ferenc (1927–1988), Nausch Géza (1941), Szunyogh László (1956) és egy keramikus-szobrász B. Hegyi László) mellett a 20. századi magyar művészet meghatározó jelentőségű életművet alkotott mestereinek (Melocco Miklós (1935), Varga Imre (1923), Segesdi György), és szélesebb körben csak kevésbé ismert szobrászainak munkái állnak Tatabányán. Van olyan művész, akinek több alkotása is megvalósult monumentális méretben és maradandó anyagban (Péterfy László (1936), Lajos József (1936), Bondor István, Brém Ferenc szobrász, B. Hegyi László keramikus), de az alkotók többsége többnyire csupán egy-egy kompozícióval kapcsolódik a városhoz, illetve a város köztéri szobrászatához.”

Az 1989–1990-es rendszerváltás után – az országos szoborrevízióval összhangban – Tatabányán is eltávolítottak monumentumokat (raktárba száműzték a Vigh Tamás (1926–2010) által megformált, kétes esztétikai minőséget reprezentáló *Lenin-emlékmű* (1976) bronzfiguráját s leszerelték az

épületbelsőben elhelyezett proletárvezér-domborműveket, valamint megszüntették a szovjet hősi emlékmű gyanánt a városközpontban díszelgő emlékfalat, amely néhány évvel később a Péterfy László által tervezett és kivitelezett millenniumi emlékmű (2000) szerves alkotóelemévé alakulhatott), és a nyolcvanas évek végéig érvényes tiltás eltörlése után a településen is felállíthatták a II. világháború áldozatai emléket idéző és őrző – Nausch Géza műhelyében készült – monumentumot (1997), s felavathatták a település 1956-os emlékművét is (Péterfy László a városközpont szobor- és emlékműsűrűségét nehezen elviselhetővé fokozó, rosszul tájolt kompozícióját (2004)). Tóth Béla (1941) *Gróf Esterházy József*-idézése (2001) által Tatabánya köztéri alkotásai közül sem hiányzik immár a 'nagy közhely', az anakronisztikus plasztikai konvenció gyanánt interpretált lovas szobor sem. Stiliztikailag, esztétikailag, a minőség szempontjait mérlegelve egyaránt rendkívül vegyesnek, ugyanakkor paradox módon egyhangúnak ítélni a tatabányai szoboregyüttes: a művek megszületése korát ugyan tükröztető, de túlnyomórészt mégis az akadémikus szobrászati szellemet árasztó kollekcióban kevés a szellemi izgalmat keltő, kísérletező, környezetét tartalmi-gondolati gazdagsága és formai leleménye révén meghatározó, progresszív töltetű alkotás. Mindemellett a városkép megszokott elemeivé vált művek sorsában is a város múltja, története, jelenkora tükröződik: van az alkotások között olyan, amelynek a tere, térszervezése az utólagos beépítések miatt teljesen megváltozott (Segesdi György: *A szabadság lángja*), van olyan mű, amely a restaurálást, illetve a rekonstrukciót követően többször kényszerült helyváltoztatásra (Melocco Miklós: *Ady: A halottak élné*), van olyan munka, amely a leghatározottabban megfogalmazott szakvéleményekkel dacolva, elkészülte óta nem kerülhetett a helyére és ma is raktárban pihen (Vilt Tibor kivételes plasztikai jelentőségű *Bányászemlékműve*), van olyan alkotás, amely viszonylag nyomtalanul eltűnt (Asszonyi Tamás (1942) dózsakerti *Csobogója* (1978)), van olyan monumentum, amelynek sikertelen rekonstrukciója napjainkig befejezetlen és szakmailag elfogadhatatlan és elfogadatlan (Donáth Gyula: *Turul-emlékmű*, 1896), van olyan belső térben rejtőzködő kompozíció, amely egy rendkívül jelentős 20-21. századi életmű alig ismert alkotása (Deim Pál az egykori MSZMP Oktatási Igazgatósága épületébe telepített *Dekoratív fríze*, 1972), és van olyan mű, amely bár helyén áll, a városi nyilvántartásokban mégsem szerepel, évtizedek óta ismeretlen (Farkas Ádám a dózsakerti gyermekintézményi központ előtt álló andezit-szobra (1981)). Gondokat, megoldatlan problémákat jeleznek az eredeti helyükről lebontott köztéri munkák is: így a városközpontban a rendszerváltás előtt állt, Vígh Tamás-alkotta *Lenin-emlékmű* bronz-figurája két évtizede méltatlan körülmények között egy raktárban fekszik, pedig lenne megfelelő helye: múzeumi tárgyként felállítva a szabadtéri bányászati múzeum kertjében

dokumentálhatna egy letűnt kort és egy szavatosságát veszített rendszert és ideológiát. Ugyanígy rendezetlen az egykori Népház elé felállított, Varga Imre műhelyében készült *Orpheusz és Euridiké*-szobor (1980) sorsa is: az épület rekonstrukciója, kibővítése, Jászai Mari Színház Népházzá alakítása óta a kompozíció helyén reklámtáblák állnak – végső soron megmagyarázhatatlan, hogy miért nem kerülhetett vissza az építkezés befejezése óta a mű az épület parkjába. Úgy tűnik, az ormótlan reklámtáblák fontosabbak. És elgondolkoztató az is, hogy a kilencvenes évek második felében megalapított, hosszú évek óta Tatabányán működő fémművészeti alkotótábor alkotásai közül – amelyek a szabadtéri bányászati múzeum kertjében állnak – miért nem kerülhetett még egyetlen mű sem városi köztérre... Egyáltalán: a város szülötte, a Velencei Biennálén 1993-ban sikeresen szerepelt, a nemzetközi művészeti szcénában napjainkban is figyelmet keltő munkákkal fellépő, gyakran Tatabányán dolgozó Lois Viktor (1950) miért nem kapott még lehetőséget monumentális terveinek köztéri megvalósítására? Mindemellett és mindezen túlmenően Tatabányának van mit pótolnia: a város (és elődtelepüléseinek) alig több mint száz éves szobortörténete – mint a fentebb megvont futó leltár talán pontosan és szemléletesen jelzi – meglehetősen furcsán szerveződő, egyhangú és hiányos kollekciónak hagyományozott a jelen- és utókorra. A kurrens történeti és politikai emlékművek (első világháborús, szovjet hősi, felszabadulási, munkásmozgalmi, 1848-49-es, II. világháborús, 1956-os monumentumok), a bányászattal összefüggő eseménytörténetet idéző mementók, az egykori munkásmozgalmi hősök és a városhoz kötődő kiemelkedő személyiségek portréi, valamint a munkás- és díszítőszobrok mellett csak elenyésző számban lelhetők meg az ötvennél alig nagyobb számú együttesben a magyar történelemhez és kultúrához, legjelesebb alakjaihoz (és az életművük által hordozott szellemiséghez, jelentéskörökhöz) kapcsolódó monumentális művek. Vagyis az elkövetkező időszakban számos fontos feladatuk lesz a megrendelőknek: a közösségi terek műalkotásokkal való berendezéséért felelős szervezeteknek, intézményeknek, vezetőknek és mecénásoknak – valamint a bölcs döntéseket és támogatásokat kamatoztató, az invenciózus alkotásokat megvalósító szobrászművészeknek. De a leghitelesebb, korszerű szobortelepítési szempont szellemében most már szobrokat, vérbő plasztikai kompozíciókat kellene állítani, elhelyezni Tatabányán is: a sokszorosán elavult politikai és történelmi emlékművek és a köztéri propaganda-objektumok ideje ugyanis végérvényesen lejárt.

ZAVARTÉRKÉP

Tatabánya újraírások

Az írás hol nyugtat hol vigasztal
van benne valami érezhető jóindulat a
szomorúság elviselésre valami
elfogadható céltalanság a (még mindig) idegen város
íránt érzett alázat mikor az ember csak a
buszmegállókat ismeri a táblákat amikről
letépvé a menetrend egy álom amit
húszadszorra is megéri végigélni
mert minden ébredéskor félig
törlődik az agyból csak néha az utcán
ugranak be képek valami rozsdás
kovácsoltvas kapuról amihez máris
emléket társít a képzelet a maga szokatlan
módján

csak a félbehagyott dolgok érdekelnek
mint az idő az átléphetetlen határokon
húzott vonalak amikből később a magam
számára húzok erős kontúrokat

ez a város cinikus techno
este sistersgő drum and bass amitől mindig
álmos leszek és egyre nő a távolság
a szemközti ház és a mi házunk között
nappal egyre nagyobb árnyék borul ablakunkra
ami sosem váratlan inkább ijesztő

mintha egy filmszereplő tetteivel keverednének
gondolataim szavaim közt túl hosszú szünet
a lélek súlytalansága ismételve
ahogy átúszik rajtam a menetrend szerinti járat
pár hangot elsodorva a környék zajából

sétánk vége erős filmszakadás
mikor a semmit már nem lehet tovább élni
mikor elfogyott a levegő
s elfojt valami nehezen magyarázható
tartalom felé a reggel

hazaérünk
a tudat megfelelő rétegeit
kapargatja egy macska az utcán
már láttam valahol
egy csecsemőt hozott a szájában
ébredés után

az éjszaka jelentősége
napról napra változik
legyintünk a sötétre
és a rádiót a holdra hangoljuk

az utak mind elszakadtak
megtorpant a közönyös lendület
a sarki rendőr rágyújt
megszűnik létezni mint fogalom

a fényes forgalom kiveti
magából a felesleget
pontokból áll össze az út
szélén egy alak
kamionod üres sávon
a teremtő indulat felé

* * *

22

bokrok játszótér bokrok
lakótelepek zárt rendszere
panelházak mint rakétakilövőök
két fiú a pincébe le
(két cinikus emberke a holdról)

az utolsó lépcsőt átugorják
valaha az volt a kompromisszum helye
az öregek meséket zengtek
arról a pontról
de

egy költözés idegesítő négyzetméterekbe
a pincéből artikulálatlan beszédzajok
teherkocsi után konzervdoboz kötözve
a dühös hordár berúgja a pinceablakot
játék vége burok felrepedve

* * *

álomban kiejthetetlen nevű német
ipari-zenekar koncertjén voltam
bőröm még ragad az olajtól vérem
sáros és tömény
egy leigázott lakótelep egyik pincéjében
voltunk úgy szóltak a hordók
mint férfivá avatáskor
Hans az igényes tekintetű kidobó fiú
vizet facsart a vascsövekből
felrobbantak a stroboszkópok és
mindenki táncolt a koncert felénél
már én voltam az énekes ordítottam
a nyálam beterített két nőt az utolsó
sorból többet ért mint egy hónap a
legelitebb idegklinikán

* * *

beszélgetéseink végeredménye
mindig stílusvesztés nehezen tartjuk
be két gondolat között a navigációs
határokat

találkozásaink utolsó szakaszában
barbárok szálkásítják izmaink

sűrűsödik a levegő a véletlenek körül

anyanyelvem a barbár

ebben a parkban lakik egy templom
a barátom

örvénylenek a szertartásról a
kókadt párok locsolják szét a
mise könnyeit

a parkban hajléktalanok szedik
talán a hitet darabokra megveszekedett
háromkirályok az egyik odajön ismerem
dolgoztunk együtt valahol messze rég
megvan durva fúrótoronyban morog
hogy szép karácsonyt
legalább két hónapra van kezében egy
akkori csavarhúzó hátha jelenthet
még valamit

szemüket forgatják a polgárok
a tévedés súlyos nézése mintha szaggatná
a kabátom nem lehet így Istenhez szólni
nem is sejtik mennyire nem

24 a postás hazudik
küllőhang a templomban
mintha ostor elcsattan
az ima egy fényképen
újra összeáll a család
tompa szellemeivel
kínzó idők jöhetnek
váratlan évszak neszez

gyűrődik a vászon fúj a szél borzolja
a vizet az idegeket a környék hirtelen
fekete-fehérben mutatja magát ilyenkor
igazabbak a váratlan mondatok és pontosabbak.
„a körülmények áldozata vagyok semmi más”
kezdődő vihar alján kocog ha mondjuk
belécsapna a villám feltöltődhetne reménnyel
gondolja erősebb lélekkel élne tovább bioáram
az ereken szikra az agyban a szív meg akár a
platni forrósodna egyenletesen
a snittekét a szívveréséhez igazítja a természet
ezért ez a nézhetetlen kemény burleszk
mikor papírlapon pörgetik a pálcikaembert
pont olyan

hőmérőt tolna le a szívemig ez a város
pont

Szabó István kevés számú nemzetközileg is elismert filmrendezőnk egyike. Nagysikerű második filmje, az önéletrajzi ihletésű *Apa – Egy hit naplója* (1966) volt. *Mephisto* (1981) című filmjéért pedig 1982-ben már Oscar-díjat kapott a legjobb idegen nyelvű film kategóriájában. Filmjeiben fellelhető

Macher Péter 25

SZABÓ ISTVÁN FILM- JEINEK TATABÁNYAI VONATKOZÁSAI

a zsidó identitás problémája. Az *Apában* még csak mellékszálként jelenik meg a téma. Az 1999-ben készült *A napfény íze* (*Sunshine*) című filmben

viszont már kiteljesedik a zsidó identitás problematikája: ebben az alkotásban ugyanis egy Sonnenschein nevű zsidó család történetét meséli el a dualizmus korától egészen az 1960-as évekig. Írásomban azt vizsgálom meg, hogy Szabó István filmművészete milyen család- és helytörténeti elemekből építkezett, ezen kívül pedig kitérek a korabeli társadalmi környezetre is. A kérdés azért speciális, mert gazdaságtörténeti levéltári anyag alapján kell rekonstruálnunk egy kultúrtörténeti jelenséget.

Szabó István nagyapja, Szabó Ignác 1868. december 25-én született Nyitrán, Sonnenschein Ignác néven. Az ő Édesapja Sonnenschein Adolf nyitrai zsidó kereskedő volt, aki 1827 körül születhetett. Adolf felmenői Pozsony vármegyéből származhattak.¹ Annyit tudunk még róla, hogy gyomorbetegségben halt meg 1896-ban. Édesanyja, Bettelheim Jozefina egy bőrkereskedő lánya volt. A Sonnenschein házaspárnak összesen hat gyermeke született, és valamennyien megélték a felnőttkort.² A család Nyitrán élt a Mária utca 7-es szám alatt.³ Figyelemre méltó, hogy *A napfény íze* egyik főszereplőjét szintén Sonnenschein Ignácnak hívják, a *Redl ezredes* (1985) című filmben pedig szintén feltűnik egy Sonnenschein nevű zsidó származású orvos.

Nincsenek pontos adataink arra vonatkozóan, mikor magyarosították a vezetéknevüket. A hat testvér valószínűleg még gyerek volt, amikor erre sor került, ugyanis felnőttkorukban már a Szabó vezetéknevet használták. A névmagyarosítás problémája Szabó István *A napfény íze* című filmjében jelenik meg. Itt a Sonnenschein család 2. generációjához tartozó Ignác, Vali, és Gusztáv a századforduló időszakában változtatják vezetéknevüket Sorsra. A névmagyarosítás egyébként bevett gyakorlat volt a dualizmus időszakában. Sonnenchein Ignác a bécsi egyetemen szerzett orvosi diplomát 1893-ban. Valószínűleg az egyetemen tanult meg franciául és németül. Ezt követően 1896-ban lépett a Stájer Trifaili Kőszénbánya Rt. alkalmazásába és a vállalat dorogi bányaműveinél kezdett dolgozni bányaorvosként. A dorogi szolgálat azonban rövid epizódnak bizonyult csupán. A Magyar Általános Kőszénbánya

Rt. (MÁK Rt.) ugyanis 1898-ban felvásárolta a Trifaili Rt. Esztergom vidéki üzemeit, így Sonnenschein Ignác is a MÁK Rt. szolgálatába lépett.⁴

Sonnenscheint még 1898-ban áthelyezték a MÁK Rt. újonnan felépített iparvidékeire, a Tata közelében fekvő Alsógalla-bányatelepre, amiből 1902-re kifejlődött Tatabánya község. A vállalat egységesíteni igyekezett az Európa és az Osztrák-Magyar Monarchia különböző területeiről származó, és ily módon eltérő kultúrával és identitással rendelkező, tatabányai dolgozóit. Ezzel magyarázható, hogy a bányatelep társadalmi hierarchiájában – segédvájártól egészen a tisztviselőig – a származás nem bírt különösebb jelentőséggel. A MÁK Rt. iránt tanúsított lojalitás számított csak igazán fontosnak.

Szabó Ignác már Tatabányán alapított családot. 1901. július 28-án feleségül vette az 1880-as születésű Deutsch Rózát. A házasságból két gyermek született: István 1902. október 12-én, valamint Erzsébet 1904. február 8-án. Mindketten Budapesten látták meg a napvilágot.⁵

Szabó Ignác és felesége a századforduló táján⁶

Mielőtt kitérnénk Szabó Ignác tatabányai munkáságára szükséges néhány fogalmat tisztáznunk. Tatabányán ekkoriban a MÁK Rt. Tata-vidéki Bányaműveinél Fennálló Társpénztár tartotta fenn az ipar-telep valamennyi jóléti és szociális intézményét, így a kórház és a rendelőintézeteket is. Ily módon Szabó Ignác is a bányatárspenztár alkalmazásában állt. A bányatárspenztárak (vagy bányatársládák) a legrégebb munkásjóléti intézmények voltak és tulajdonképpen biztosítótársaságként funkcionáltak.

A dolgozók ezen intézménybe fizettek be egy meghatározott összeget, amiért cserébe bizonyos ellátást kaptak baleset, betegség, vagy az öregség elérésével.⁷

Magyarországon az 1854. évi osztrák bányatörvény kötelezte a bányavállalatokat bányatársládák létesítésére.⁸ A tatabányai bányatárspenztárt 1898-ban, a bányanyitást követően két évvel hozták létre, 1912-re pedig már szinte valamennyi munkás belépett a szervezetbe. A szervezet elnöki tisztét a mindenkori bányaigazgató töltötte be. Legfontosabb testülete a választmány volt, mely az elnökből, a bányaigazgató-helyettesből, választott tagokból, póttagokból, valamint egy választott számvevőből állt. A bányaigazgató révén a MÁK Rt. központi vezetése meg tudta őrizni befolyását a bányatárspenztárnál.⁹

Szabó Ignácnak szó szerint a semmiből kellett megszerveznie a bányatelep egészségügyi ellátását, ugyanis amikor 1898-ban odakerült, még

kórház sem működött az ipartelepen. Az első, mindössze 14 ágyas tatabányai kórház csak 1900 októberében nyílt meg. Az ipari munkásság, valamint a bányatárspénztári tagok növekedése pedig további beruházásokat igényelt. A bányakórházban 1905-ig további két orvost vettek fel, így az századfordulót követően Szabó Ignácot, mint rangidős doktort, bányafőorvosnak nevezték ki. A doktorok felvételével párhuzamosan pedig a betegápolást végző Assisi nővérek száma is 4-ről 10 főre emelkedett.¹⁰ Ezenkívül a kórház befogadóképességét is sikerült 35 férőhelyesre bővíteni. A Szabó Ignác vezette egészségügyi személyzetnek 1905-ben már 12-13000 főre duzzadt ellátási kört kellett kiszolgáltatnia. Ráadásul Szabó doktornak, mint a bányakórház vezetőjének, előadóként részt kellett vennie a bányatárspénztár ülésein. Éves fizetése egyébként 4800 koronát tett ki, ezen felül pedig még lótarási átalányra is jogosult volt ebben az időszakban.¹¹

A személyzet- és a férőhelybővítés ellenére a bányakórház komoly finanszírozási gondokkal küzdött. Ezért Szabó bányafőorvos több alkalommal fordult a helyi bányagazgatósághoz a működéshez szükséges anyagi javak előteremtése érdekében. 1904-ben például egy olyan varrógép megvételéhez kért támogatást, amivel a nővérek sérült textíliákat javíthatnának. 1906-ban pedig egy röntgengép megvételét szorgalmazta, a bányamunka veszélyes volta miatt ugyanis nagy szükség volt erre a berendezésre.

A nehézségek ellenére azonban Szabó Ignác tatabányai pályafutása egyértelműen sikeres volt. 1912-ben átadták a 120 beteg elhelyezésére alkalmas 22 kórtermes és immár emelettel is rendelkező új bányakórházat. Az intézmény ekkoriban európai mércével mérve is korszerűnek számított. Az épület alkalmasságáról pedig sokat elárul, hogy majdnem 2000-ig kórházként funkcionált. 1926-ban Szabó főorvos javaslatára a MÁK Rt. megállapodást kötött az anya- és csecsemővédelemmel foglalkozó Stefánia Szövetség tatabányai szervezetével. Ennek értelmében a vállalat igazgatósága a szervezet bevonásával minden tatabányai bányatárspénztári tag csecsemőjének – illetve a kicsi édesanyjának – napi fél liter tejet biztosított fél éven keresztül. Szabó főorvos azért kezdeményezte az intézkedést, mert a tatabányai anyák többsége rendszertelenül táplálta az újszülötteket, aminek következtében megnövekedett a csecsemőhalandóság. Szabó Ignác javaslatára 1928-ban egy tejkonyhát is felállítottak Tatabányán, ahol kizárólag ellenőrzött termelőtől vettek át tejet.¹² Szintén a bányafőorvos kérésére építették fel 1927-ben a bányászok gyógyítását szolgáló tatabányai gőzfürdőt, aminek alagsorában fizioterápiás készülékeket is elhelyeztek.¹³ Szakmai felkészültségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy Komárom vármegye távolabbi területeiről is érkeztek hozzá betegek.

Szabó Ignác annyira népszerű volt a bányamunkásság körében, hogy az 1910-es évek elején országgyűlési képviselőnek is javasolták. A bányafőorvos viszont azzal utasította el a felkérést, hogy ő inkább folytatni szeretné

28 Tatabányán az egyszerű bányászok körében végzett gyógyító munkáját. Érdemei elismeréseként pedig 1924-ben egészségügyi tanácsossá nevezték ki.¹⁴ 1931-ben még közreműködött abban, hogy István fia megszerezze a bányakórház egyik orvosi állását. Nyugdíjba vonulásakor Vida Jenő vezérigazgató levélben fejezte ki elismerését. Ezt követően élete hátralévő részét Budapesten töltötte. A főváros ostromakor 1945 januárjában bombatalálat érte a lakását, és feleségével együtt életét veszítette. Velük együtt elpusztult valamennyi családi fénykép és dokumentum, melyek értékes forrásul szolgálhattak volna a család történetének megismeréséhez.

Szabó Ignác Ilonka nevű unokahúga Kálmán Mikásához, a MÁK Rt. egyik zsidó származású bányamérnökéhez ment feleségül.¹⁵ A bányafőorvos István fia Budapesten szerzett orvosi diplomát, ezt követően dolgozott a fővárosi Röntgenológiai Intézetben, majd a Verebély-klinikán. Tatabányát megelőzően az Új Szent János Kórházban praktizált. A gyógyítás mellett tudományos cikkeket publikált, valamint ismeretterjesztő előadásokat is tartott.¹⁶ 1931. október 1-jén lépett a MÁK Rt. bányatárpénztárának alkalmazásába, amikortól is betöltötte a tatabányai sebész orvosi állást. Nem kis feladatot vállalt, ugyanis a 120 férőhelyes bányakórházban még ekkor is csupán 3 orvos praktizált. Szabó doktor 1936. március 28-án feleségül vette Vita Editet, Vita Emil nyugalmazott székesfővárosi tanácsnok lányát. Az esküvőt megelőzően a kor szokásai szerint a MÁK Rt. igazgatóságától is engedélyt kellett kérniük az egybekeléshez, amit természetesen megkaptak.¹⁷ A házasságból egy lányuk, valamint 1938. február 18-án István fiúk, a későbbi filmrendező született. Szabó doktor nagyon jól érezte magát a bányászok körében, akik szerény és szimpatikus fiatalemberként ismerték őt.

Tudjuk még, hogy a Szabó család időközben kikeresztelkedett a zsidó vallásból és a katolikus hitre tért át. A részletekre vonatkozóan azonban nincsenek információink. A felekezetsváltás szintén megjelenik *A napfény ízében*, ahol Sors Ádám azért katolizál, hogy beléphessen a tiszti vívó klubba.

Szükséges kitérni arra, hogy a '30-as évekre a MÁK Rt. által kiépített tatabányai társadalom rendkívüli módon megmerevedett. Ennek több oka volt. A tatabányai iparvidék folyamatos bővülése következtében ugyanis a bányai igazgatóság hierarchiai felépítése a két világháború közötti időszakra szilárdult csak meg végérvényesen. Másrészt pedig a korabeli hazai társadalmi érintkezésben erősen domináltak még a feudális elemek. Ezzel magyarázható, hogy a modern és fejlett tatabányai iparvidék társadalma erősen emlékeztetett egy nagybirtokéhoz. Ez a jelenség azonban nem volt egyedülálló, hanem a legtöbb hazai iparvidéken megfigyelhető volt.¹⁸

A helyi társadalmi ranglétra élén a bányagazgató állt, őt követték a tisztviselők, mérnökök és az orvosok, valamint a katolikus egyház papjai. Utánuk következtek a gyógyszerészek, az ügyviteli alkalmazottak, majd a műszaki és adminisztratív tisztviselők, a segéd tisztviselők, az altisztek, végül a munkásállományúak.¹⁹ A zárt hierarchia rendkívül embertelen volt. A bányatelepen külön tartottak fenn kaszinót a tisztviselőknek és az altiszteknek. Ehhez hasonlóan külön működött a tisztviselő-, az altiszti, és a munkásstrand. A tisztviselők altiszti állományú fiai nem jelenhettek meg apjukkal a tisztviselői kaszinóban. Ez a különbségtétel pedig tovább gyűrűzött. Előfordult például, hogy egy farsangi bál szervezésekor az altisztek azért mellőztek valakinek a meghívását, mert annak édesapja munkás volt. Színházban az első hat sorban, moziban a földszinten hátul csak tisztviselő kaphatott helyet, a színház első három sorába ráadásul csak főtisztviselők válthattak jegyet. Az újonnan felvetteknek illett levizitálniük kollégáiknál. Erre a célra egy külön társulati fogat állt rendelkezésre. A kocsinak pedig figyelmeztetnie kellett a frissen felvett tisztviselőt, hogy mely lakásoknál szabad megállni és melyeknél nem.²⁰

A kasztrendszer ráadásul teljesen értelmetlen volt, és a legabszurdabb helyzeteket eredményezte. A négy vagy hat elemít végzett tisztviselő nem egy esetben felette állt az érettségizett segéd tisztviselőnek, vagy a tanítóképzőt végzett pedagógusnak. Az iskolaügyekkel például évtizedeken keresztül egy hat elemít végzett osztályvezető foglalkozott. Minden attól függött ugyanis, kit milyen minőségben vettek fel.²¹ Tatabánya az *Apa* című filmben tűnik fel. A bányászvárosban vették fel a film néhány jelenetét, melyeken jól látszanak a város arculatát majdnem 100 évig meghatározó csillesorok.

1939 augusztusában életbe lépett az 1939: IV. törvénycikk, az ún. második zsidótörvény. A jogszabály 12%-ban korlátozta az ipari szférában foglalkoztatott zsidók maximális arányát. A MÁK Rt. Tatabányai Bányagazgatóságán a törvény nem hozott változást a munkahelyek vonatkozásában, ugyanis a bányatelepen mindössze 24 zsidónak minősített személy dolgozott ekkoriban, ami az ottani munkavállalóknak csupán 5%-át tette ki.²² Érdemes megemlíteni, hogy az újtelepi rendelőintézet orvosa, Füzes Gábor – eredeti nevén Fischer – szintén zsidó származású volt. (A rendelőintézetek a bányakórháztól függetlenül működtek.)

Elmondható, hogy a két világháború közötti magyar orvostársadalom körében igen erős volt az antiszemitizmus.²³ Nem tartom valószínűnek ugyanakkor, hogy ez a tatabányai orvosokra is elmondható lett volna, már csak azért sem, mert csekély számuk és a sok feladat következtében össze kellett tartaniuk zsidó kollégáikkal is. Az viszont tény, hogy az elhúzódo

háború és a rossz életkörülmények következtében mind a bányamunkásság, mind a tisztviselők körében jelentkezett a zsidóellenesség. Arra vonatkozóan viszont nem rendelkezünk információval, hogy 1944 előtt Szabó István és Füzes Gábor doktorokat érte-e bármilyen antiszemita támadás.

30 Az 1944. március 19-i német megszállást követően azonban gyökeresen megváltozott a helyzet. A Sztójay Döme vezette bábkormány áprilisban kiadta az 1540/1944 M.E. sz. rendeletet, melynek értelmében a zsidó munkavállalókat fokozatosan, de legkésőbb szeptember 30-ig el kellett bocsátani.²⁴ A leépített személyekre pedig deportálás vagy munkaszolgálat várt. Tatabányán Csanády László bányaigazgató összeállított egy, a rendelkezéssel összefüggő kimutatást, amiben a 24 tatabányai zsidó alkalmazottat rangsorolta. A kimutatást nagy részét pedig jóváhagyta a zsidóellenes rendelkezések végrehajtásáért felelős Értelmiségi Munkanélküliség Ügyeinek Kormánybiztossága.²⁵

Az összeállítás szerint Füzes doktor felmondási határidejét június 30., Szabó Istvánét szeptember 30-ával határozták meg. Szabó doktor tehát annyira fontos volt a bányaigazgatóság számára, hogy alkalmazását a legkésőbbi időpontig kitolták. A két bányaorvost májusban a gettóba zárás alól is mentesítették. Ennek ellenére Füzes Gábor már nem bírta elviselni a megaláztatásokat. Június 1-jén feleségét és kisgyermekét a IX. számú akna közelében lévő erdőbe vitte, ahol először családtagjait mérgezte meg fecskendő által, majd önmagával is végzett.²⁶

Hamarosan azonban nem várt fordulat állott be. Július közepén Ullrich Viktor ezredes, hadüzemi parancsnok közbelépett, és védelmébe vette az addig el nem hurcolt 7 zsidó alkalmazottat, köztük Szabó Istvánt és Kálmán Miksát. A védelembe vett személyeket egy helységben különítette el, és fegyveres védelmet rendelt melléjük.²⁷ Az 1944. október 15-i nyilas hatalomátvételt követően azonban már a megmaradt zsidó alkalmazottakat is deportálták. Szabó István sógoráról, Kálmán Miksáról tudjuk csak biztosan, hogy túlélte a vészkorszakot.²⁸

Novemberben Szabó Istvánt családjával együtt a komáromi gyűjtőtáborba internálták. Ullrich innen még ki tudta menteni a Szabó családot, és az Assisi nővérek segítségével áthelyeztette a doktort a fővárosi Assisi Szent Ferenc kórházba. A főváros ostromakor Szabó doktor éjjel-nappal operált a kórházban. Sajnos az egyik műtét során diftériás fertőzést kapott, és 1945. április 13-án ebbe halt bele.²⁹ Az édesapa halála az *Apa* című filmben jelenik meg, amikor Budapest az április 12-én elhunyt Roosevelttel amerikai elnököt gyászolja, a kisgyermek Takó viszont azt hiszi, hogy az ő elhunyt édesapját gyászolják. A család ekkor a Liliom utca 34. számú lakásban élt. Szabó István özvegye közvetlenül férje halála után azzal a kérelemmel fordult a MÁK Rt-hez, hogy utalják ki számukra néhai doktor szolgálati lakását. A vállalat egy

1945. április 19-én kelt levélben azzal utasította el a kérést, hogy szolgálati lakás csak szolgálatot teljesítő személy után jár.³⁰ Szabó István hozzátartozói így Budapesten maradtak, és nem tértek vissza többé Tatabányára.

Társadalomtörténeti szempontból érdekes, hogy a Szabó/Sonnenschein család profilverváltáson ment keresztül a hosszú évtizedek alatt.³¹ Ugyanis míg a család őse, a reformkori születésű Adolf kereskedő volt és valószínűleg ősei is ezt a szakmát űzték, addig a 2. és 3. generációhoz tartozó Ignác és István már az orvosi hivatásnak életek, a 4. generációhoz tartozó István pedig már a filmművészeti szakmában helyezkedett el. Azt azonban nyugodtan állíthatjuk, hogy mindannyian kiváló teljesítményt nyújtottak pályájuk során. Szabó István és Ignác doktorok gyógyító tevékenysége nem merült feledésbe. Tatabánya város a rendszerváltást követően díjat nevezett el Szabó Ignácról, amivel minden évben a legkiválóbb egészségügyi dolgozókat jutalmazták. A filmrendező Szabó István pedig azzal is tisztelgett orvos felmenői előtt, hogy *Az ajtó* (2012) című filmben egy rövid cameo szerep erejéig orvost játszott Jiri Menzel cseh filmrendező kollegájával együtt.

¹ Interjú Szabó Istvánnal 2013. március 28.

² Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) Z 254. Magyar Általános Kőszénbánya Rt. (továbbiakban MÁK Rt.) Személyzeti Osztály iratanyaga. 116. csomó. 6. dosszié. Szabó Ignác iratai.

³ Tekintve, hogy a család a Felvidék nyugati részében élt, elképzelhető, hogy a 18. századi cseh-morvaországi zsidó bevándorlókkal érkeztek az országba. Ez azonban csak feltételezés.

⁴ MOL Z 254. 116. csomó. 6. dosszié. Szabó Ignác iratai

⁵ MOL Z 254. 116. csomó. 6. dosszié. Szabó Ignác iratai

⁶ Forrás: Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára

⁷ Simonik Péter, *A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. vállalati jóléti politikája a II.*

világháború idején = Tatabánya a II. világháborúban, szerk. Ravasz Éva, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, Tatabánya, 2006, 25.

⁸ Az 1854-es osztrák bányatörvény, melyet – a nevével ellentétben – császári pátens formájában adták ki, az akkor fellendülő szénbányászatnak biztosított jogi keretet. A rendelkezést az 1861. évi országbírói értekezlet is átvette a magyar jogrendbe, így egészen a II. világháború végéig meghatározta a hazai szénbányászat működését. A szénbányászati iparág 1946-os államosítását követően a bányatörvényt hivatalosan ugyan nem helyezték hatályon kívül, jelentőségét viszont teljesen elvesztette.

⁹ Simonik Péter, *A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. vállalati jóléti politikája a II. világháború idején*, i. m., 26

¹⁰ Az Assisi Ferenc Leányai egy új alapítású szerzetesrend, nem azonos a ferences rend női ágával.

¹¹ Simonik Péter, *A MÁK Rt. Tata-vidéki Bányaműveinél Fennálló Társaság története 1898–1914*, i. m., 180

¹² Simonik Péter, *Az egészségügyi prevenció előzményei a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. tatabányai bányatelepén = Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat József Attila Megyei Könyvtára Évkönyve*, szerk. Horváth Géza, Takács Anna, Tatabánya, 2010, 174.

¹³ Gombkötő Gábor, Horváth Géza: *Tatabánya története II.* Tatabánya, 1972. 294.

¹⁴ MOL Z 254. 116. csomó. 6. dosszié. Szabó Ignác iratai

¹⁵ Interjú Szabó Istvánnal 2012. január 27.

¹⁶ MOL Z 254 116. csomó. 6. dosszié. Szabó István iratai.

¹⁷ MOL Z 254 116. csomó. 6. dosszié. Szabó István levele a MÁK Rt. igazgatóságához.

32 1936. március 23.

¹⁸ erre vonatkozóan lásd: Nagy Péter, „Ahol a vállaltvezetés volt az úr.” *A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. szociális és jóléti intézményrendszere Ózdon.* = *Korall* 2012. 49. szám.

17–36.

¹⁹ Zsoldos Ferenc, *Zsoldos Ferenc bányatárspénztári tisztviselő visszaemlékezése a vészkorszakról – Tatabánya a II. világháborúban*, i. m., 90.

²⁰ Zsoldos Ferenc, *Zsoldos Ferenc bányatárspénztári tisztviselő visszaemlékezése a vészkorszakról*, i. m., 90

²¹ Uo.

²² MOL Z 254. 32. csomó. 139. tétel. Jelentés. 1939. december 16.

²³ Kádár Gábor, Vági Zoltán: *Hullarablás, A magyar zsidók gazdasági megsemmisítése*, Jaffa Kiadó, Hannah Arendt Egyesület, Bp., 2005. 83.

²⁴ Vértes Róbert, *Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945*, összeáll. Vértes Róbert, szerk. Székely Gábor, Bp., 2002, 339.

²⁵ MOL Z 254. 32. csomó. 142. tétel. A Kormánybiztosság levele a MÁK Rt. Tatabányai Bányaigazgatósága részére. 1944. május 10.

²⁶ Zsoldos Ferenc, *Zsoldos Ferenc bányatárspénztári tisztviselő visszaemlékezése a vészkorszakról*, i. m., 94.

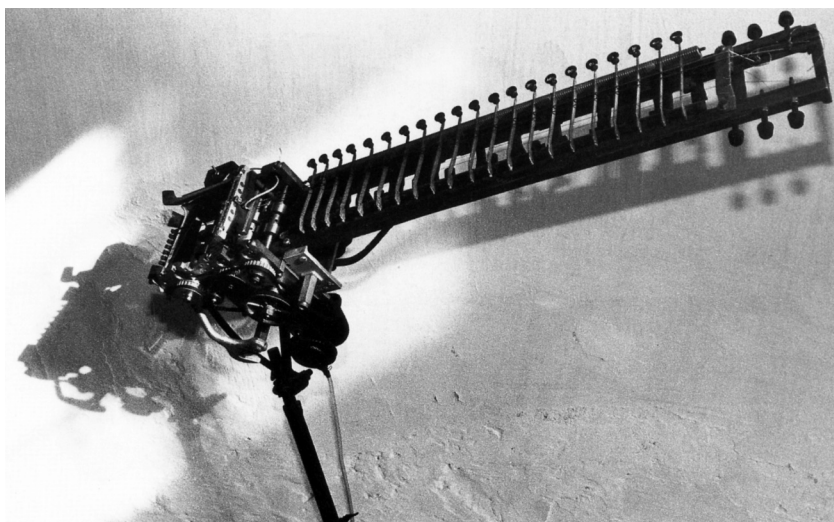
²⁷ MOL Z 254. 32. csomó. 142. tétel. Csanády László bányaigazgató jelentése a MÁK Rt. Igazgatóságának. 1944. október 8.

²⁸ A tatabányai holokauszt történetére vonatkozóan lásd a *Múlt és Jövő* folyóirat 2012/2 számában megjelent tanulmányomat.

²⁹ Interjú Szabó Istvánnal. 2012. január 27.

³⁰ MOL Z 254. 116. csomó. A MÁK Rt. levele özvegy Szabó Istvánnénak. 1945. április 19.

³¹ A félreértések elkerülése végett hangsúlyoznunk kell, hogy bár Szabó István filmjeiben megtalálhatók ugyan az említett önéletrajzi/családtörténeti vonatkozások, a felsorolt alkotások azonban nem kizárólag ezekből építkeznek. A napfény ízében bemutatott Sonnenschein család semmiképpen sem feleltethető meg a rendező családjának!

Tatabányám emlékére
most egy felhőből kortyolok.
Elfagyott erkélyen, itt, madár se jár,
nem elég két szárny, hogy feljussál.
A csalódás erkélyén. A csodákén.
Itt sokkal-sokkal többet kérnek.

A lakótelep-sárga, lakótelep-fehér házikók,
mint lecövekelt villamosok, olyanok.

A jó nap az, ami kakaóval végződik,
és van benne trafik, kidobós csata,
szétszakadt mackóalsó. Trafikföldje.

Erika néni trafikja, hányszor elfoglaltam,
Sárberekben, a házak aljában.
Trafikvizit. Mit vizit. Invázió.
Hány ujjnyomot adtam a kirakatnak,
napestig helyszínelhettek
a detektíves, bólogatós dogok,
a rendfenntartó ólomkatonák.

Az a kerekfejű gyerek,
a szeme két kék gömb:
ez voltam. Emlékszel?
A fájdalom, a nosztalgia is kerek,
innen lehetek ismerős neked.

A trafikáru elosztója. Kiskatonák őrbódéja.
Olyan szerencsés, kedves zöld. Vidám. Sárkányos.
Bababzöld, almazöld, kölykös zöld, kölökzöld.
Teleírnám a szinonimaszótárt, ha visszahozhatnám.

Erika néni trafikja. 1983-84-ben álltam meg előtte. Ott állok azóta is. Dűledezik a sikertől. Jó ezt kimondani. 34 3-ban vagy 4-ben, a nyolcvanas évek földszintjén / előszezonjában / előszobájában, a nyolcvanasok tízemeletesének harmadik vagy negyedik szintjén, emeletén, ott jó volt.

Volt rakéta a játszótéren. Elcsatoltam azt is, még gombot is ültettem. Majd varr a jövő ruhát hozzá.

PIROSPOZSGÁS PAD, PESTI CSEMEGE

Úgy megnyalja az ebadta, vén Gyula a sót, hogy a muskátlik is elpirulnak az ablakban, szól le a harmadikról bibircsókos Gizi néni. A Gyula megint tankolt: teszik hozzá a pirospozsgás padoknak ítélő népei. Barackot bezony. Az pirosítja ki a képit, azt a kéttükrös mézeskalácsot, mit visz a negyedikre a Julának a tízszínű szatyorban: biztos abban lakik a sok csengő barack, amit a fejemre nyom. Nem bízom a szentekben, a Györgyi is kirabolta a paprikákat – méltatlankodik. Egy gyufányi bácsi ez a Gyula, a tömbbizalmi, és ez a barack a fejemen, ez itt a tömbérdek.

Hogy láthatom én mindezt Tatabányán?

Két sarokkal odébb tülekednek a szatyrosok. Pesti csemege. Rókaszínű, nagy kávégép. A gőzölő: kölykös öregúr, elegáns melák. Volt stílus. Omnia vagy Orient Mokka. Helyben pörkölt kávé, gonddal gőzölt. Jár hozzá igazi kis tejpor, kockacukor, meg a doktorok kedvence: a spatula. Tárgykultúra. Színkultúra, színkódok és tiptop. Hol van ez már? A nyolcvanas évekről beszélék.

De kinek? Eladták maguk a régi srácok,
nem nőnek tovább. Az ellenségeknek
is már más a nevük.

TOVARISI KONYEC

Szidtuk a kommunistákat, még nem volt divat,
munkásörrel szóba nem álltunk, tudtuk, ki tag,
ki békepap, tudtuk, kik súgnak be, kinek vagy
kartoték-adat. Ma újságíró, 20 éve még ÁVH-s,
ilyenek tucatszám tülekednek, affektálnak,
ez egy ilyen szakma, fiam, itt tollat ne fogjál.

A vöröstéglás tanácsházán elrepedt a plafon rég,
érezem a malter szagát: ki nem volt már téglá itt?
A tetején páváskodik a vérrel piszkolt csillag.
Felhazudták a csillaguk az édig, ez polipvilág,
súgja a Bábuska, Anya meg csitítja,
pedig X-es, csak 40 évesen tanulhat tovább.
Majd én letépem, mert nagy vagyok, 9 éves,
1988 van, azt mondják, eszembe ne jusson,
majd pár év múlva magától hullik el a porba.

Tovarisi konyec, tavaszi nagytakarítás, kárpótlás.
Na persze, csapataink rég nem állnak harcban,
csatatér se maradt, csak keserű hátország,
marékszám pirulák, gúnyos-sárga csekkek.

47 óta akarják végképp eltörölni a múltat itt.
Pedig egyszer valaki Tatabányát is eltörli,
autóútjainak esti, szénfekete krémjébe,
forró feketéjébe mártja bele majd mind
kockacukorházait, kockacukortitkait.

36 A SZÉPSÉG KIS KOLDUSAI

Benyitok, hogy lássam a medvét,
és mindig máshova nyílik az ajtó.
Forognak a lakások a ház dobozában.
Minél kisebb a lakó, annál pimaszabb,
cáfolhatatlan trafiktapasztalat.

Kis kellékekkel zajlik a celebráció,
a kellékek algebrája, úrvezetők,
úrkatonák: kis urak felmutatása.

Színes szipkák. Mindegyiken egy évszám.
Beleszívsz és ott vagy: a 45 apa, a 48 anya,
a három gyerekév már hetessel kezdődik,
kettőt visznek a nővérek, copfos kétharmad,
70 a Szilvi és 74 az Andi. Családi trafikillat,
bele-beleszívsz, szippantasz, és beesik az
arcod egy évbe, egy katlanpuha semmiségbe.

A bumfordi, öreg cukor beelógatja
a lábát a kávéba, mint egy bácsi,
egy édes úr, sóhajtozik: a lábvíz neki jár.
Kávé tér, a cukrok óvatosan szálljanak le:
így froclizza őt a bajszos villamosvezető,
de fel sem veszi. Mellette drótszőrű foxi,
zsemlefoltos, tejtiszta terrier, nem érheti
szó az ólját, bár balján egy sértett kísértet
tányértörésre vinné a dolgot, hisz imádja
törni a borsot, bökdösni a foxi bumpszliját,
de Erika néni szétülteti a rosszcsondot,
a polcosokat, a sajtukucac polclakókat,
a szépség kis koldusait.

Hogy láthatom ezt mind Tatabányán?

Akkor még tejben-vajban fűrösztötték a lisztet:
kiveszem a ropogós kifli-flottát a kredencből,
ezzel elhajózhatunk a Galla patakon s tovább,
egészen a korzóiig: a színesbőrű butikokig,
aztán le a Tonett mellett, ahol földszintes
kíratatban halak úsznak, mint az ódon kristály-
csillárban a Lloyd moziban, '937 októberében.

Delet ütött már az óra, én anyára nézek,
a hárombetűs jóra, indulni kell a hasas,
hármás (fej-tor-potroh), ezüst-fekete
éthordóval a Munkásképzőbe, a 314-be.

Vagy a bácsikhoz. Káfony doktor, Sassi doktor:
spatulás, gyógyító urak hallgatják le a szívem.
Maripen van a mézben, és méz anya szemében.
Alszik a széken a kabát, a bordó dózsakerti,
a sárga sárberki, igen, még a halál is aluszik.

Kilián körtér. Kockaház utcák. Kockacukor házak.
Dózsakert és Sárberki. Újváros: mind laktam,
gyöngye hársaival Óváros is sorra került volna.

Hova vitték a csigalépcsős pályaudvart,
a kis sárga indóházat? A törökmézes
bányásznapokat, a Tere-fere kekszet,
a restik bohócait, a talponállós tejboltokat,
a kék-fehér rendőrautókat, a kockaladákat?
Miért rombolták le, ami (szép) volt?
Mért kaptunk mind egy zárójelet?

38 ISTENTISZTELETEK ÉDESSÉGE

Stop cukrászda, Kedvenc cukrászda, Körcukrászda.
Tatabánya ilyeneket tudott. Ilyen neveket tudtunk.
A templom után Stoppolunk. Templomi ünneplőben.
Csak tartom a markom az aranyat érő májusi esőben.
Úgy akarok öltözni, mint egy templom, azóta érzem.
Kapok gombócokat, vaníliát, csokoládét vagy tán azt,
amelyikben fűszer van, a fahéjasat, lehet, hogy attól
ennyire kék a szemem. Fremenkék.

Északi városkákból ide lecsorogtunk,
mint az esővíz, összegyűlünk, tóvá leszünk:
talán ezt gondoljuk itt, a pokol szájára
épült toronyban, összekulcsolt kézzel.
Egy másik országról mormolunk itt,
elsodort kis városkákból összetákolt
városunkban, feléneklünk mi az éjig.

Az eltévedt bárányokat leszúrják, felhők
lesznek ők mind a templomtorony körül,
egész ősszel sírnak: Luther-rózsák nőnek,
szöknek szárba a parókiakertben, nekem
a tejszínű lelkészgallér a kedvencem,
a szószék meg az orgona: a kakasülőn,
az orgona mellett jó volt, magasabban
lehettem, mint szemben a szószék.
Semmilyen lift, még a 4-es-6-os sem vitt
engem eddig.

Evangélikus vagyok: milyen szép két szó,
ki gondolná, hogy ezért is büntetnek.
Mi van a lelkész úr mellén? Szóvirág.
A szeme rózsaaablak: az SZTK-keretbe
Mária-üveget fújtak az aprószentek:
érted, ha szeretet van még benned.

Ifjúmunkás úti őrbódé. Rácsos kocka. Csuparács.
Megvan-e még? Tudod, ott a lépcsős posta mellett,
a pirospostánál. Beszélőnek hívják a kis ablakot,
amin kiúszik a füst és kinyúl az apróért a gyűrűs kéz.
Benne lakik a trafikos. Bumfordi trafikkulcs nyitja.
Egyemberes hely. Özvegyasszony? Özvegyember?
Hózentrógerben vagy otthonkában ül a trónon itt?
Nem tudom. Csak egy kéz: foltos fej, öt hosszú láb,

igen, özvegyi trafik talán, de nem vigasztalan, a gazda
nincs egyedül. A vevők egymásnak adják a kincset,
és játékmunkatársakat is mindig keresnek.

Itt lakik minden szent, minden apró. Bizony ám:
sokan cserélik itt a gazdát: a bélás, a Dózsa-húszas,
a Kossuth-ötös, a korona, a schilling, a kopejka,
a tallér: ez itt mind dukál, csilingelni mind idejár,
de sajnos ha átlövik a torkát, leesik a tantusz is,

mert elhullik egyszer minden szent:
látom a tenger kincseit, alámerítenek,
sírok egy trafik pultján, csúszós mólóján,
1984 van, és elvesztettem az ajtót
a nagyszülői, második emelethez.

Nem tudom, mi kezdődik,
a Gomböntő mit szól hozzá.
Elvesztettem Pál papát.
Azt mondják, beadta a kulcsot, ide:
két pufók ököllel ütöm a trafikot.
Egy gomb már ő is a dobozban
vagy a mackóm hasán?

Elvitték a papát, polcra ül hát ő is,
ott már nem nyúl utána a Párt.
Almásfüzitői papa, szomorúfűz
nő majd a timföldgyár udvarán.
Meghalt a papa, mert besúgták.

Hidegbéke? Jó szó. Nyilvánvalóan a hidegháború a gyökere. S mint ahogy az a háború sem valódi, ímígyen ez a béke sem az.

Tóth Erzsébet *Hidegbéke* című kötete az alcímben jelzett két évszám

40 Bakonyi István

TÓTH ERZSÉBET

HIDEGBÉKÉJE

(*Esszék, tárcák, kisprózák,*

2008–2012)

közötti honi békétlenségeink krónikája. A költőhöz méltó módon persze meglehetősen szubjektív hangon. Új világunk válságokkal terhes éveiről, a „közügyekben érdekelt” poéta erős publicisztikája. Folytatja a nemes hagyományt, vagyis az írók-költők sajtóbeli sze-

replését, s ebben akár a *Nyugat* legendás szerzőikig visszamehetünk. Tóth Erzsébet az esszé műfajában is jeleskedik, ebben pedig olyan kiváló kortársaira emlékeztet, mint Bertha Bulcsu, Csoóri Sándor, Csurka István vagy éppen Konrád György. Más kérdés, hogy egyikükhöz közelebb áll a világlátása, mint másokhoz...

A *Hidegbéke* írója érzékeli az írástudók felelősségét. Azt, hogy minden időben szólniuk kell. Ez a belső parancsuk, lelki kényszerük. Akkor is, ha jól tudja: „Kizárólag a mű minősít. Mindazonáltal vannak helyzetek, amikor saját élete vagy a közösség fenyegetettsége közvetlenebb megszólalást igényel tőle.” S bár könnyedén észrevehetjük, hogy hova tartozik, s ezt a szellemi oldalt jobb szó híján nevezhetjük jobb oldalnak is, ám mindegyik tábor számára hasznavehető a gondolatai. Az ajánló szöveg szerint ezek az írások „az átalakulás vesztese melletti hűségnyilatkozatok”. Így van, de azért hozzátesszem: az sem biztos, hogy a pillanatnyilag győztesnek látszó erő mindig a győztesek táborát erősíti... Örkény István gondolatát idézve: e kor nekünk szülőknek s megölknek. Vagy éppen remekművének, a *Pisti a vérzivatarban* című drámájának a világa is eszünkben juthat. A gyilkos és az áldozat szerepének fölcserélhetőségéről például.

Tóth Erzsébet hangja nyers, erőteljes és szenvedélyes. Lírai elemekben a prózája nem túlzottan gazdag. A tények szikársága szembeötlő. Indulatosan veszi sorba azokat a gondokat, amelyek szerinte mérgezik a légkört. Például 2008-ban, a totális válság kirobbanásának idején. Persze, hogy a morális válság itt az elsődleges! Hiszen az hozta maga után a mesterségesen létrehozott gazdaságit is. Ostorozza a manipulációt, az eszmék megcsúfolását, 1956 újabb megalázását az 50. évfordulón. Helyenként persze az olvasó túlzónak is érezheti egynémely aggodalmát, borúlátását. Amikor pl. Magyarország katonai veszélyeztetettségéről ír. Vagy amikor az apokalipszis

jelenlétével foglalkozik. De úgy érzi, hogy ki kell mondania a bajt, még ha ezzel sokkhatást is kivált.

Újraéleszti, továbbírja a tárca műfaját is. S ebben nemcsak a politikum van benne, hanem az annál örökérvényűbb dolgok is. (Pl. a *Testkép* soraiban.) Arról is élvezetesen szól, hogy a macska hogyan rágja szét a technikai eszközök zsinórját. Hogyan viselkedik a háziállat a modern világban? S az ember?... 41

Jól érzi a határokat. Ez a költő prózájából, publicisztikájából világosan látszik. Jól érzi, hogy vannak témák és gondok, amelyek nem a lírai megszólalást igénylik, helyette a tárca vagy a jegyzet műfajában lelnek otthonra. Ezt fontos hangsúlyoznunk akkor, amikor azért akadnak versek, amelyek a lírai minőség híján szólnak egyébként fontos közéleti-politikai dolgokról. Tóth Erzsébet tudja, mikor melyik műfajban kell szólnia. És igen otthonosan mozog ezen a területen is. E mögött természetesen ott van, hogy költészete is magán viseli a közéleti ihletettségek jeleit. Mindeközben érzékelteti, hogy milyen fontosak a gyökerek, az eszmélkedés helyszínei (*Ahonnán jöttünk*). Így jut el saját, személyes életének mozzanataitól a magyarság sorskérdéseinek fölmutatásáig. Egymástól elkülönülő, egymást mégis erősítő, egymásra épülő írások ezek.

Vannak persze lírai áradású szövegei is. Ilyen pl. *A dinnye szíve*. Eszünkbe juttatja a fogalmakat: nosztalgia, hiány, fájdalom, a valós érzelmek utáni vágyakozás. Szép befejezése: „Most már a dinnye szívéét mindig kivágja belőlünk valaki, háború nincs és béke sincs, háború van és béke nincs, elhullnak mind a harcosok, Isten, áldd meg őket, Isten, áldd meg a magyart.” Ám a lírát gyorsan kioltják a negatív jelenségek, pl. a hivatal packázásai, a társadalom életének zűrzavarai, a tisztességes megélhetés gondjai. S persze számol az idő múlásával is, miközben visszatekint a szülőföldjére. Oda pedig ma már főleg halottai kötik. És ezzel így vagyunk sokan...

Leggyakrabban valóban az alullevőkről és a vesztesekről elmélkedik. Mások szájába ad monológot a sanyarú sorsról (*Holtankoljak.hu, Próbafekvés*). Ezekben az írásokban szépírói erényeit mutatja meg. Ugyancsak empátiával és érzékenyen búcsúzik a MALÉV-től. Ám a legegységesebb gondok sem hagyják hidegen, akár a világmindenségig bezáróan. De sokkal gyakrabban beszél a magyar sorsról és valóságáról. Ennek aprónak tűnő része, ahogy a parasztságról értekezik, szemben azokkal, akiknek ez mintegy szitokszónak számít. „Idáig tud fajulni az ideológiával összekotyvasztott emberi butaság és rosszindulat.” – írja. S arról már nem is szólva, hogy a magyar népművészet egésze bizony paraszti jellegű kultúra!

És foglalkoztatja egy gondolat, ami a *Lélekjelenlétben* így fogalmazódik meg: „A rendszerváltás éveinek is nevezett átmeneti korszakról beszélek,

amikor a nemzet izgalommal, de gyanútlanul élte át az eseményeket, átengedve a kezdeményezést azoknak az erőknél, aki el tudták képzelni a sorsfordító éveket új alkotmány megteremtése nélkül, a régi hatalmi elit helyén maradásával, a hatalmon való osztozkodással.” Így próbál 2009-ben
42 Tóth Erzsébet rávilágítani legújabb korunk bajainak egyik fő eredőjére. Van benn igazság...

A szerző hovatarozása tehát nem kétséges. Indulattal idézi Heller Ágnes, aki szerint „minden ész valahogy a baloldalra szorult...” Ez a nyilvánvalóan igaztalan bírálóval joggal bosszantja föl, és nem rejti véka alá véleményét a jeles filozófussal szemben. Kemény és határozott hangon védi igazát, ami persze a hozzá közelálló igaza is. Lehet véleményét sarkítottnak is látni, de valljuk meg, hogy a másik félét legalább annyira sarkított. Naponként tanúi vagyunk ezeknek az egymásnak feszüléseknek, a mindennapjainkat mérgező viszályoknak. Bizonyos írásaiban arra is figyelmeztet Tóth Erzsébet, hogy szembe kell végre néznünk közelmúltunk számos, idegrongcsoló és személyiséget torzító bűnével, például a sokat hangoztatott, hírhedt ügynöküggyel. És figyelmeztet legújabb korunk vívmányára, illetve az internet veszélyeire. Persze ez ma nagy közhelytéma. Az adaléka arról szól, hogy a világhálón hozzáférhető extrémítások többek között az ember szexuális nyomoráról tanúskodnak. „A virtuális tér átveszi az uralmat felettünk, és tovább gerjeszti a kielégíthetetlen perverzítást.” De van-e megoldás? – tolu föl bennünk a kérdés. Aligha – sugallja a szerző. Azért ez eléggé elkeserítő... De tudjuk: a bajt ki kell mondani!

Meg hát más ellen is nehéz tenni valamit. Itt van pl. a *Kampánybűz* című írás 2010 februárjából, amikor hosszú sorban álltak az emberek ingyen levesért. S miként tudjuk: ezek a sorok azóta sem szűntek meg. Ama bizonyos nyolc évet követő időben. Vagy említsem, hogy milyen csúfosan bukott meg épp az az irodalmi hetilap, a *Nagyítás*, amelynek Tóth Erzsébet is munkatársa volt, s egyben a vesztese – sok, kifizetetlen szerző mellett? És az a lap szerzőnk oldalán jött létre...

Súlyos kérdéseket feszeget tehát a *Hidegbéke* írója, de a válaszadás egyre bizonytalanabb. Sajnos, e sorok írása idején, 2013 júliusában hasonló indulatokkal terhes az ország. Van még dolguk az írástudóknak! Tóth Erzsébetnek is, aki jelentős lírai életműve mellé most letett egy újabb bizonyítékot: a felelősen gondolkodók egyikeként. Hogy továbbra is igaz legyen: „A csillogos ég fölöttem, az erkölcsi törvény bennem.” (*Nap Kiadó, Bp. 2013*)

vásárolok magamnak ünnepi
úgymond alkalmi darabokat is olykor
de aztán az alkalom mindig elmarad
vagy az ünnepekre engem nem hívnak meg
néha azt hiszem, nincsenek is már
piacra mégsem mehetek ezekben
elszakadnának, rálépne valaki
néznének rám bambán
megszakadna a piaci forgatag
valójában a ruhát, amiről beszélek
arra az alkalomra vettem
ha netán egy férfi meghívna vacsorára
ne legyek kellemetlen helyzetben
de ez a férfi még nem jelent meg az életemben
és nem létező férfi nem létező meghívására
vásárolni ruhát
valljuk be: nagy marhaság
de azért nem kidobott pénz
jó lesz az unokáknak
akik persze szintén nem léteznek
ez csak egy mondás
mások unokái turkálnak majd a szekrényemben
mindenkinek vannak ruhatörténetei
és minden napnak megvan a ruhatörténete
néha hosszú töprengés után is előfordul
hogy túllötözöm a többieket
vagy ami még rosszabb: túllötözöm magam
pá, ünnepek
jöjjön a sportos, a laza, a fekete, a szürke
fesztiválokra jó lesz
kolbászfesztivál, lecsókarnevál
Mária-pörkölt , vérszívófarsang
ki jár ilyenekre?
az ünnep késik valahol, az ünnep elbújt előlünk
az ünnep a szekrényben lóg

Tóth Erzsébet 43

AZ ÜNNEP A
SZEKRÉNYBEN
LÓG

VÉTLEN TÁRGYAK

vétlenül levert tárgyak
most a percek
összerakhatatlan mozaikok
ide-oda tologathatók
a szoba parkettáján
néha súlytalannak tűnnek
máskor mozdíthatatlanok

ELÉD KERÜL

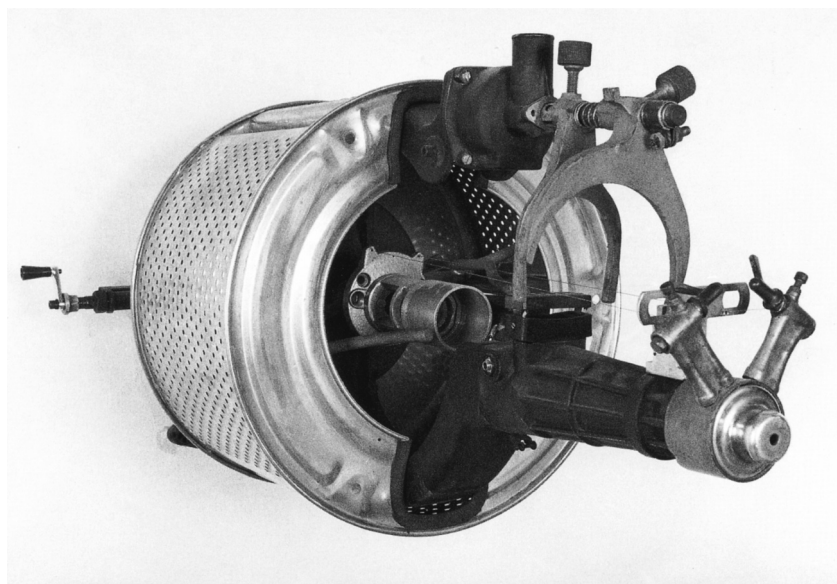
eléd kerül az alkonyat
egy értékelhetetlen percre
összefogja a fényeket
szétfolyik a szemközi
házak ablakainak sokaságán
utat találsz az égbolton
de váratlanul kapuját zárja
hamuszürkén és hangtalan

RÉGÓTA ILYEN

tépett felhők alatt
régóta ilyen
ősz helyett tél
nyárra meg tavasz
árnyék fehér falon
jobb híján maszatom

AHOGY TÁVOLODIK

visszanézel
a futó borostyán
közt vágott virág
a kerítés mellett
elnyílt spireák
rád zuhannak
az alkonyat
súlyos árnyékai
nem leszel nyugtalan
viszed őket magaddal
a platánok alatt

A nemlétből a létezésbe lendülni és viszont, felfejthetetlen és kimeríthetetlen misztérium. Kun Árpád *Szülsz* című verseskötetének mégis ez a két tartópillére: a születés és a halál. Teret kapnak, megtestesülnek olyan párbeszéddek,

melyek előre és visszafelé is hatnak a családfában.

A *Szülsz* olyan archaikus, genealógiaszerű ciklikus rendszer, mely az otthontól indul, és a konyhába érkezik, - „Tízezer mozdulattal nevelem a gyerekeinket, ve-

46 Csepcsányi Éva

ÚJRASZÜLT CSALÁDFA

Kun Árpád: *Szülsz*

zetem a háztartást. Egy mozdulattal poharat török, egy másikkal porszívó után nyúlok”; „Ha utolsó búvóhelyét kiderítem, és megtalálom végre a Legkisebb Istent egy molett nyári vargánya alatt, vallást alapítok. Szertartásait a konyhában tartom húsz literes fazékkal a hátam mögött” - a két pont között pedig felsorakoztat egy családfát annak minden terhelttségével, traumájával, rendezetlen viszonyrendszerével, a jövőbe és a múltba üzenő magzatokkal, távoli, északi vidékekekkel, a születés és a halál mindennemű megjelenésével, megnyilatkozási formáival a lét köldökén.

Borzongatóan bátor a szóhasználata, szókincse. Mer végletesen nyíltan és valóságosan fogalmazni, nem fél a magtól, a sebtől, a „jaj, most mi lesz” érzéstől – vagy épp igen – és ezért ilyen merész. A hosszú hallgatás után kimondott szónak súlya van. Ezt a bölcsességet mindig is tudták a szerzetesek, a remeték, az aszkéták, ezért volt olyan nagy jelentősége egy-egy mondatuknak is. A *Szülsz* című kötet nyolc év hallgatás után látott napvilágot. Ennek a hosszú csendnek minden szilánkja, küzdelme, békéje, meditációja, nyugtalansága és számvetése benne van a közel hatvan költeményt tartalmazó kötetben.

Szüleivel, nagyszüleivel beszél meg olyan mély, fájó-sajgó témákat, melyek kimondásához mérhetetlenül nagy erő, sok idő és kegyelem kell, viszont gyógyító erejűek. A versek többsége az apáról és az anyáról szól, már helyrehozhatatlan, feloldhatatlan életproblémákat görgetve maga előtt: „Tulajdon fiam nem volt tulajdonom?”; „Megkaptál, hogy fölnevelj és eleresz.”; „Kitől? Az árvaháztól?”; „Mondhatjuk így.”; „Megmutassam, hogy honnét bújtál elő?”; „Nem érdekelnek a mocskos részletek.”; „Tolókocsis beteg vagyok miattad.”; „Folyton újra megversz a derékszíjjal, és csatjától a karórám széttörök?”; „Már nem ütlek, látod, beszélgetünk, apa az apával.”

Gyermekeivel is végigküzdi, „megszüli” ezeket, a párbeszédeket. A dialógusok fiktitívek, olyan beszélgetések, melyekre vagy nem került sor, vagy bizonyos lelki gátak, sérelmek, szemérmesség miatt nem azt mondták

el egymásnak a felek, amit igazán kellett volna. Nem is lehet egy beszélgetésbe annyi mindent belesűríteni, ahogy azt Kun Árpád tette a verseiben: ilyen önfeltáróan őszinte, szemérmetlenül csupasz nagyon ritkán tud lenni az ember. Elsősorban tehát „in vitro” a költő lelkében zajlanak le ezek a perdöntő párbeszéddek, sokszor a kisbabakori, kisgyerekkori önma- 47 gával, vagy a vele várandós édesanyjával.

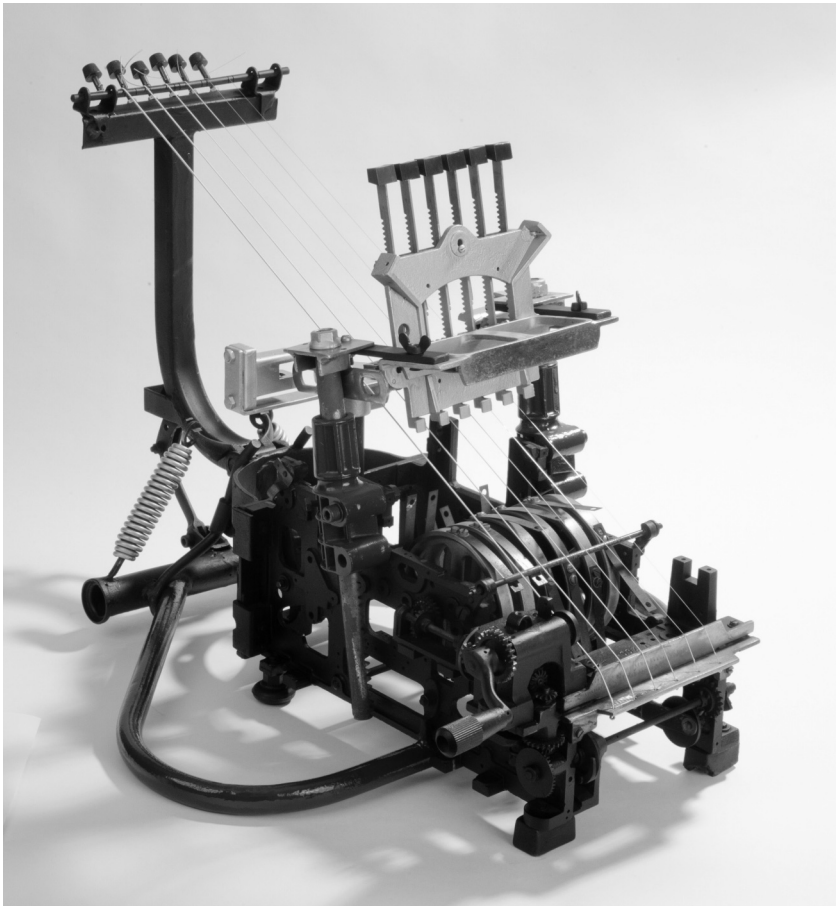
A kötet első ciklusában, a *Csikorgó porban* egyszerre fiú, férj, apa, unoka és egy vacogó, időnként létezni se akaró kis magzat a lírai én, és ezen arcmaszkok sora egy arccá olvad össze: Kun Árpád belső arcélvévé. Ezek a versek ugyanis elfejtettek virágnyelven szólni, rejtőzködni, takarni és óvni. Mélylélek-tani lényegmondással, Jungot meghazudtoló pontossággal és szakértelemmel mondják ki az alig kimondhatót: félelmeket, traumákat, hiányokat, soha be nem tölthető űröket, kapott és kiosztott elvárásokat. Egyszerre vesz föl minden terhet, rogyásig, gerinc-roppanásig, hogy aztán egy utolsó, nagy felszabadító erővel dobja el ezeket.

A másik két ciklushoz, az *Esetlen hegyekhez* és a *Boldog Északhoz* képest az első ciklus a legterjedelmesebb, témájában is a legsúlyosabb, így a kötet zárata, a csupán egy verset tartalmazó *Én konyhám* már a harcok utáni nyugalmat és derűt tükrözheti, egyfajta sabbatot a lírai én mikrovilágának küzdelmes megszülése, újrászülése után. Borzongató bátorsággal markol a léttraumák közepébe, nem csak a *Csikorgó porban*, hanem a csupán nyolc verset tartalmazó *Esetlen hegyek* ciklusban is, ahol egy-egy lírai mesében ír a szorongásról, születésről, halálról, az élőhálott létállapotról és az „setlen hegyekké” váló felmenőkről.

A *Boldog Északban* így már tud a jelenről, a család belső életéről, az északi emberek különös, lassú, zárt világáról írni. Több versben visszatérő motívum az autózás, az autóút, az alagutak, és egy megrázó, de szerencsés kimenetelű autóbaleset. Számvetés egyúttal a *Boldog Észak*. Míg a kötet első felében a felmenőkkel, szülőkkel, a gyermekekkel, a traumákkal, életsebekkel vetett számot, addig itt az élete deléhez ért férfiként tekint vissza az eddigiekre, néz körül fürkésző szemmel mindarra, ami jelenleg körbeveszi, és a jövő felé is nyit utakat.

Virtuóz módon bánik az asszociációkkal, hasonlatokkal, szürreális át-tünései, áthallásai nagyon érzékletesen írnak le, ugyanakkor tágítanak ki univerzális méretűvé egy-egy eseményt, cselekvést, történetet. Megrázóan erős hatást tud kifejteni, egész világokat belesűríteni néhány találó szóösszetételben: „A húsleveles a tengerünk. Algaként csapkod mélyén a cértanított, ártalmatlan szörnyecskéket pofoz meg, akik ropogósak és jóízűek.”; „Aztán anyám évekre elkóborolt, a házi tejfölt apámmal doromboltuk körül, fiatal és öreg kandúrok.”; „Mert bölcs tojásokat tojtak dunyhámra, s kotlós-ként tolláskodtak ágyamon az angyalok”.

Kun Árpád *Szűlsz* című kötete megkerülhetetlen olvasmány lehet mindazok számára, akik már megbékéltek az életükkel, a családjukkal, a múltjukkal, vagy azon az úton szeretnének haladni. Ebben a kötetben a költő fölveszi az élet terhét, a súlyt, mely az évtizedek alatt rakódik egy emberre, és azt mondja a terhekre, a felmenőkre, a leszármazottakra, a testvérekre, a társára, hazájára és arra az országra, amelyben él, majd végső soron önmagára: élsz, elfogadlak, jó a léted, ha nem is mindig könnyű és egyszerű, mégis jó, és ennek az életbölcességnek az alján ott vannak a kötet nyitóversének, a *Tízezer* sorai: „Minden mozdulattal enyém az örökélet. Meghalni igen, elmúlni nem.”

A bordeaux-i indulás utáni második napon érkeztem a dániai Frederikshavn kikötőjébe, ahonnan kompok indulnak Norvégiába.

A rakparton az út üres tengerbe folytatódott. A következő komp még nem futott be, de a vára-

kozó sávokban már sűrűn álltak. Csak elvétve akadt egy-két autó, a legtöbb helyet kiránduló buszok foglalták el. Kiszállva az Opelből előrementem a buszok között, amelyek hosszan, némán sorakoz-

tak. Mindegyiknek nyitva állt az ajtaja. Némelyikbe bekukkantottam, de az üléseken csak széthányt ruhát, fényképezőgépet, félig tele üdítőitalos üveget, megkezdett szendvicset láttam. Embert csak egyet, az egyik buszvezetőt, aki úgy szunyókált a vezetőülésen, mint egy otffelejített gondnok. Furcsa kisvárosban éreztem magam, amelynek a házait a lakóknak - számomra ismeretlen okból - hirtelen kellett elhagyniuk.

Hamarosan megtaláltam az eltűnt lakókat.

A várakozó sávban a buszsor elejére értem, oda, ahol a kompjegyet meg kellett vennem a jegyautomatánál. A jegyautomata mellett acélvázás épület állt. Az épület sötétített üvegfalai mögött árnyékok mozogtak. Belülről láрма szűrődött ki. Az árnyékok mozgásában, a lármban volt valami szokatlan, nem mindennapi, amit nem tudtam mire vélni. Utána akartam járni a dolognak, megkerestem a bejáratot. Be akartam volna menni, de nem tudtam, mert az ajtót elállítta valaki.

Átlagos kinézetű, középkorú férfi volt. Színes, márkás edzőruhát és futócipőt hordott. A testtartásában volt valami ernyedség, amely ellentmondott sportos kinézetének. Tétovázva, lemondóan markolta a kilincset. A mozdulata alapján lehetetlen volt eldönteni, hogy inkább kifelé vagy befelé akar-e menni. Csak az látszott tisztán, hogy végtelen sok ideje van.

Az arcán kifejezéstelen mosoly ült. Hogy felvegyem vele a kapcsolatot, kéretlenül is válaszoltam a mosolyára. Találkozott a tekintetünk. Az övé mérhetetlenül mélyről indult, mint a csecsemőké, akik még a születésük előttről néznek. Pillantása olyan átható volt, hogy azt hittem, az egész valómat befogja vele. Ha lelátott is a vesémig, akkor sem izgatták a titkaim. Az arcáról tökéletes közönyt olvastam le. Belém hasított, hogy én ezt a kifejezéstelen mosolyt jól ismerem. Hát persze! Ez Legba mosolya, amit élő emberek közül addig csak a nagyapámon láttam. A halottak arcáról azonban annál jobban ismertem. Rajtuk, hol halványabban, hol határozottabban, de mindig ott van. Hiába tiltakozott ellene az ép eszem, arra kellett rájönnöm, hogy az

Kun Árpád 49

BOLDOG ÉSZAK

részlet

ajtóban álló ember halott. Ahogy elnéztem a sötétített üveg mögött mozgó árnyakat, azokról is ugyanezt kezdtem gyanítani.

Baljós sejtelmem támadt. Talpamon idegenné vált a föld érintése.

50 Félelem fogott el, hogy elég lenne egyetlen rossz mozdulat, és elszállnék a levegőbe, mint a pára. Próbáltam visszapergetni magamban mozzanatról mozzanatra az elmúlt két nap eseményeit, ami alatt keresztülutaztam Franciaországon, Belgiumon, Németországon és Dánián. Vajon az egyik autópályán nem baleseteztem-e, nem haltam-e meg? Nem történt-e velem valami jóvátehetetlen, amit most nem merek magamnak bevallani? Ami miatt a holttestem lemaradt útközben, és lelkemet csak az utazási vágy hozta el idáig? Az ing alatt a mellemre tettem a tenyerem. Dobogott a szívem, a bőröm meleg volt. Lecsuktam a szemem. A benti sötétben egész valómmal éreztem azt az egyetlen forróságot, amit nem lehet összetéveszteni. Éltem.

- Bemehetek? - kérdeztem a halottat.

Többször, többféle nyelven feltettem a kérdésemet, de a halott nem válaszolt. Úgy tűnt, meg se hall. Továbbra is mozdulatlanul állt az ajtóban, kifejezéstelen mosolya szemernyit se változott, csak a szeme, melyet rám szögezett, rebkent meg néha.

Öblös dudaszó hangzott fel a távolból. A horizonton megjelenő komp jelezte az érkezését. Már meg akartam fordulni, hogy kíváncsiságomat feladva, visszainduljak az Opelhez, amikor az ajtó, melynek a kilincsét markolta a tétova halott, kinyílt. Nagydarab nő jelent meg.

- Hát te meg hova szöktél? - kérdezte a halottól gyengéden, tettetett szemrehányással a hangjában. - Gyere, Arnfinn, neked is enni kell.

- Arnfinn él? - csúszott ki a számon.

A nőt nem lepte meg a furcsa kérdés.

- De él ám, már negyvenhat éve. Éppen tegnap volt Koppenhágában a születésnapja - válaszolta készségesen. Majd büszkén hozzátette: - Olyan egészséges, mint a makk!

Egy kendővel megtörölte Arnfinn nyálát, amely a résnyire nyitott, mosolyra álló szájából közben előszivárgott, és végigcsorogva az állon lecsöp-penni készült.

Hármasban beléptünk az ajtón egy előtérfeleségbe. A nagydarab nő Arnfinnt egy székhez vezette, ahova lenyomta a vállánál fogva. Színes zacskót vett elő, amelyben sűrű folyadék volt. Miközben felrázta, kedélyesen magyarázott:

- Arnfinn agysérüléssel született. Sírni, nevetni, beszélni nem tanult meg, és egyáltalán nem kommunikál. Viszont sokáig nagyon ügyesen elfogadta az ételt, ha eléje tették. Sajnos néhány éve már képtelen nyelni, ezért őt külön technikával kell etetni. Neki ez lesz az ebédje!

Cinkosan, kicsit titokzatosan mutatta a zacskót, mint valami különlegesen drága ínycsok falatot, amit földi halandó csak sátoros ünnepeken vehet magához. Felhúzta Arnfinn pálmafás pólóját a hasán, ahonnét egy beoperált csapféleség meredt elő. A zacskót egy műanyagcsövön keresztül rácsatlakoztatta a csapra, és finoman nyomkodni kezdte.

51

Arnfinn nyugodtan ült, arcán Legba kifejezéstelen mosolyával. Tekintete nem tükrözött vissza semmit. Azt se, vajon érzi-e, hogy a zacskóban lévő folyadék a csövön és a csapon keresztül lassan átfolyik a hasába. Csak azután pislogott néhányat, miután a zacskó kiürült, és a nagydarab nő lecsavarta a hasán lévő csapról a csövet. Ekkor remegés futott végig rajta. Egy, majd kis szünet után még egy. Mind erősebb és gyorsabb hullámokban görcsök jöttek rá. Legvégül az egész testében rángatózott. A nagydarab nőt cseppet sem lepte meg a reakció. Már az első remegésnél fekete bukósisakot csatolt rá, amely most kopogó ritmust verve csapódott oda a tarkónál a szék kemény támlájához.

- Ilyenkor többnyire epilepsziás rohamot kap, mivel az étkezések megviselik a szervezetét - világosított fel, miközben biztos kézzel tartotta Arnfinnt, aki enélkül rég leesett volna már a székről.

*

Arnfinnt legközelebb a kompon láttam viszont, a társalgóban. Az arcán változatlanul Legba kifejezéstelen mosolya ragyogott. Olyan elomolva ült a közben alátett tolószékben, hogy hajlamos voltam azt gondolni, hogy a kikötőben kapott roham a végsőkig kimerítette. Ennek azonban ellentmondott, hogy időként teljes erejéből megpróbált felállni. Ilyenkor megemelte a fenekét, és össze-visszakaszált a két kezével. De mindig visszatottyant, mert egy övvel oda volt szíjazva a háttámlához.

A kiránduló buszok kisvárosának eltűnt lakói, akikből a kikötőben csak árnyékokat láttam a sötétített üveg mögött, szintén a társalgóban voltak. Róluk is kiderült, hogy nem halottak. Kezdeti tévedésemet mégse tudtam teljesen kivenni a fejemből. Akaratlanul is úgy láttam némelyiküket, mintha nem lennének élő emberek. Pedig éltek, csak, mint Arnfinn, értelmi fogyatékosok voltak, akiknek a látványához nem voltam szokva Afrikában. Eszembe jutott, amit nagyapám mesélt a dassa-zouméi nagy baobabfa oldalágán azokról az utazókról, akik a bnokimók között nem tudták eldönteni, hogy ki holt és ki eleven. Ilyen utazónak éreztem magam idefent Északon.

A bárpultnál a nagydarab nő mögött álltam sorban. Miközben kikértem a sörömet, ő pedig az üdítőjét, megint szóba elegyedtünk. Ő ugyanolyan barátságos és beszédes volt, mint korábban. Amikor rákérdeztem, hogy kik

ők, készségesen elmesélte, hogy norvégok, akik Nyugat-Norvégiából jöttek, a Fjord-vidékről, ahol a járások összeadták a pénzt, és elküldték nyaralni a fogyatékosait, akiknek ez privátilag sokkal nehezebben menne. Pedig, gondoljak csak bele!, folytatta, nekik is hajszálra ugyanannyi joguk van a nyaraláshoz, mint akárki másnak a világon. A néhány száz fogyatékos, és ők százötvenen, az ápolóik teljesen megtöltötték két egész szállodát a Kanári-szigeteken Las Palmasban. Az idő csodálatos volt, rengeteg fagyaltot ettek, sokat fürödtek, jól érezték magukat. Egyszóval a nyaralás fantasztikusan sikerült. Egyedül a visszaúton akadt gond. A repülőgép technikai okok miatt Oslo helyett Koppenhágában szállt le, ahonnan busszal kellett továbbutazniuk. Most éppen arra készülnek, hogy közösen megnézzék a fényképeket a nyaralásról. Ha van kedvem, nyugodtan csatlakozzam hozzájuk.

Miért is ne fogadtam volna el a szíves meghívást? Odaültem a népes társasághoz.

Néhány fogyatékos az ápolók segítségével beállított egy hordozható számítógépet. Kihúzták a vetítővásznat. A nagydarab nő rákattintott az egérre.

Az első képek még Oslóban készültek az indulásnál. Ezek alapján úgy tűnt, mintha a fogyatékosok átvették volna a repülőtér irányítását. Egyikük kölcsönként rendőrsapkában integetett, a másikuk beállt a pult mögé a csekkolásnál, egy harmadikuk vigyorogva terelte át a társait a biztonsági kapun. A következő képek a Las Palmas-i nyaralást mutatták. Az egymás mellett sorakozó járókereteket a szálloda úszómedencéjénél. A beszúrt mankót a tengerparti homokban. A virágzó leander bokorba beesett hallókészülék közös keresését. Jégkrémet nyalogató társaságot egy szakasztott olyan nádtetős pavilon alatt, mint amilyen a cotonou-i misszió udvarán a keresztelő medencét takarta. Az utolsó képeken a búcsúest volt, ahol mindenki táncolni próbált. Ki tolószékben, ki mankóval, ki a maga lábán. Az egyik ápoló harmonikán, egy másik pedig négyhúrú norvég hegedűn, hardingfélán húzta a talp alá valót.

Amire a búcsúest táncolós képei megjelentek a vásznon, a társalgóban csúcsra ért a hangulat. Az Arnfinnhoz hasonló katatonokat nehezen lehetett kizökkenteni, csak néhányuk szeméből sugárzott valami tompa riadtság a szokatlan felfordulás miatt. A többiek viszont annál kitűnőbbben szórakoztak. Magyaráztak, mutogattak, nevetgéltek, üvöltöttek. Sokan egyszerűen nem bírták az izgalmakat: a pelenkájukba csináltak, rohamot kaptak, dühöngtek, sikítottak, dobálták magukat. Az ápolók azokat, akik túlságosan kimerültek, felvitték a kabinba, azokat pedig, akik még bírták a mulatságot, nyugtatni és csillapítani igyekeztek szép szóval, simogatással, tablettával vagy injekcióval.

Pedig az összejövetel bombameglepetése még hátra volt. A vetítés végén a nagydarab nő, akiről közben kiderült a számomra, hogy a túravezető, poharát megkocogtatta a villájával. Csendet kért, mert, mint mondta, valami fontos bejelenteni valója van. Ehhez azonban először be akarta mutatni az egyik velük nyaraló túratagot, Oddvart azoknak, akik esetleg még nem ismernék. 53

Oddvar tömzsi, dankóros férfi volt. Miután meghallotta a nevét, szégyenlősen az egyik játékautomata alá hasalt. A túravezetőnek kellett érte mennie, és Oddvar ápolójával együtt előcsalogatnia a rejtekhelyéről. Hármasban sétáltak vissza a rákvörös, nagyokat pislogó Oddvarba karolva kétoldalt. A túravezető Oddvart és az ápolóját a mellettem levő két üres székre ültette, és a hosszúra nyúlt szünet után mesélni kezdett.

Oddvar egy fjord-vidéki tanyán nőtt fel Kakashalomhoz közel. A tanyát a szülei halála után az egyik bátyja vette át, hogy foglalkozzon a juhokkal és művelje a fenyves erdőt, ő pedig beköltözött a faluba, a bevásárlóközpont mellé, ahol egy hetven négyzetméteres, teraszos, összkomfortos garzont utalt ki neki a járás a betegsége miatt. Csakhogy Oddvar egész életét friss levegőn, a természet közelségében, a hegyek és a fjord társaságában töltötte. Nem érezte jól magát abba a szűkös garzonba beszorítva, ami a bevásárlóközpont parkolójára nézett, ahol naponta több tucat autó is megfordult. Sorvadozott, mint egy átültetett növény, amelynek az új föld nem megfelelő, a gondos öntözés, a tápoldatok ellenére sem. Először csak kisebb betegségek gyötörték, örökös nátha és megfázás, később a háta hasogatott, a feje fáj, majd asztmás lett, cukorbeteg, végül egy éjszaka olyan rosszul érezte magát, hogy helikopterrel kellett beszállítani a megyei kórházba. Az ápolója már az apróbb panaszok idején rájött, hogyan lehetne Oddvart újra egészségessé tenni. Kérelmet nyújtott be az önkormányzatánál, hogy Oddvar az igényeihez igazodó lakhatást kapjon a járástól. Azaz egy önálló házat kint a természetben. Az ápoló a járás nemleges válasza ellenére sem adta fel, Oddvarral együtt felsőbb fórumokon folytatták a küzdelmet a megfelelő elhelyezésért. A három éves kemény harc fordulójáról a megyei lap, a *Viking Tülok* többször részletesen beszámolt. A kérelem végül újra visszakerült a járás elé éppen a kanári-szigeteki nyaralás előtt néhány héttel. Oddvar fellebbezésének az ügyében a járás vezetőségének a nyári szabadságolások előtti utolsó ülésen kellett döntenie. Bár a megyei közvélemény egyöntetűen Oddvar mellé állt, a döntés kimenetele mégis erősen kétséges volt, mivel a járás legutóbb őrisít bukott tengerentúli értékpapírjaival a Wall Streeten, és a költségvetése emiatt meglehetősen zilálttá vált.

- A nyaralás az nyaralás - jelentette ki komolyan a túravezető, miközben végigpillantott a szavaira feszülten figyelő, kanári-szigeteki túrázókon. - Közben nem akartunk foglalkozni az üggyel. De így hazafelé tartva talán már nem árt, ha tudjunk, hogyan áll Oddvar szénája. Éppen ezért azt
54 gondoltuk - vetett egy cinkos pillantást Oddvar ápolójára -, hogy itt az ideje megnéznünk közösen, vajon ír-e valamit az ügyről a *Viking Tülök* internetes kiadása.

A túravezető párnás tenyerét visszatette a számítógép egerére. Kinyitotta a *Viking Tülök* online-változatát a világhálón. A *Viking Tülök* aznapi számának címdala a vetítővászonra ugrott. Egy kanári-szigeteki kép volt Oddvarról, aki önfeledten ropta a táncot a búcsúesten.

- De hiszen ezt a srácot mi ismerjük, nem igaz? - fordult oda a túravezető a meglepetten felmorajló hallgatósághoz. - Lássuk csak azt a képaláírást! - rikkantott fel, majd olvasni kezdte: - „Három éves küzdelem után Oddvarnak végre van miért jókedvűnek lennie. A kakashalmi járási vezetés végre egyhangúan rábólintott önálló ház iránti igényére. A ház...”

A túravezető további szavait nem lehetett hallani a kitörő hangzavartól. Mindenki éljenzett, tapsolt, diadalittasan kiabált. Az ápolóknak hirtelen újra rengeteg tennivalója lett. Nyugtattak és nyugtatóztak, injekciókat fecskendeztek. Vítették fel a kabinjukba az elcsigázottakat.

A túravezető gratulálni akart Oddvarnak, de az eltűnt a székről. Nem bírta a személye körül támadt hihetetlen izgalmakat, és az ünneplés elől bemenekült az asztal alá, ahol eltűnt a földig lógó asztalterítő mögött. Az ápolója félrehatva a fehér vásznat, letérdelt, és tárgyalni kezdett vele. Amire engedélyt kapott, hogy bemásszon hozzá a rejték helyre, majd negyed óra múlva kettesben előbújtak, már felbomlóban volt a társaság. A fogyatékosok kezdtek visszavonulni a kabinjukba az ápolóik oldalán. A számítógépet kikapcsolták, a társalgó elcsendesedett. Csak néhány csendes norvég részeg maradt a pohara mellett, akik nem tartoztak a kanári-szigeteki társasághoz, csak az olcsó dán sör kedvéért kompozta.

Napjainkban szinte futószalagon készülnek a különböző témájú sorozatok, nehéz egyedi és ötletes szériát találni. A skandináv krimikben azonban nem lehet csalódni. Persze ezekre a színvonalas történetekre is lecsapott Amerika, és sorra készülnek a re-make-ek, mint ahogyan az már egy svéd-dán-norvég koprodukcióban készült film esetében is tapasztalható volt, hiszen egy meglepő rendezői döntésnek köszönhetően még ki sem hűlt az eredeti

Bucsi-Kovács Anikó 55

SKANDINÁV SZÍNVONAL

A híd

kópia, máris megérkezett a mozikba Daniel Craig főszereplésével *A tetovált lány* történetének újabb, filmvászonra álmódott adaptációja.

Ez a sors vár *A híd* című bűnügyi sorozatra is, melyet áprilisban kezdtek vetíteni a Viasat3 csatornán. Először a Viasat weboldalán volt látható a dán-svéd krimi, amiben egy gyilkossági ügy miatt kénytelen együtt dolgozni egy svéd nyomozónő és egy dán detektív.

Éjszaka, egy autóban az arctalan sofőr az órájára néz, ezt követően hirtelen 45 másodpercre elmegy az áram az Öresund-hídon, ami Koppenhágát és Malmöt köti össze. Közvetlenül ezután egy holttestet – illetve két felet – találnak a híd közepén, pontosan a dán-svéd határt jelképező vonalon. Ez indokolja, hogy a kényszeres viselkedésszavarban szenvedő svéd nyomozónő és a jókedvű, ám rendkívül zűrés magánéletű dán rendőr együtt dolgozon. A tízrészes sorozatban pedig elkezd kibontakozni a gyilkosság oka, majd újabb bűntények következnek be, miközben a két országot érintő társadalmi problémákra is fény derül.

A sorozat legfőbb erőssége a lebilincselő és szövevényes történet mellett a karakterek ábrázolásában rejlik. Több sorozat épített már két főhős közti ellentétre, két különböző személyiség együttműködésének problémáira. *A híd* című sorozat Saga Norénje és Martin Rohdeja azonban üdítően más jellemvonásokat mutat, mint a korábbi sorozatokból megismertek. A legmegdöbbentőbb talán a svéd nyomozónő Asperger-szindrómája. Sagara jellemző a szociális interakciók minőségbeli hiányossága. Sok esetben a humor forrása, hogy helytelenül alkalmazza a társas interakciókat szabályozó gesztusokat. Nincsenek spontán vágyai arra, hogy másokkal együtt tevékenykedjen, ezért nehezen csiszolódik össze a dán kollégával. A nyomozónőnek a magánéletébe, vagyis annak hiányába is betekintést kaphatunk, hiszen több jelentből is kiderül, hogy nem akar társas, vagy érzelmi kapcsolatban részt venni. Éjszakáit is feláldozza a nyomozás sikerének érdekében, kutat a témában, és nem érti, hogy kollégája az éjszaka közepén miért nem teszi

ugyanazt. Saga viselkedési mintája korlátozott, behatárolt és ismétlődő, belefeledkezik egy érdeklődési területbe, mely nagy mértékben eltér a normálistól. Alkalmi partnere is döbbenet tapasztalja, hogy az egyéjszakás kaland után a svéd nyomozónő belemerül a kettévágott hullák fotó-
56 inak tanulmányozásába. A nyomozónő nem tudja, hogyan kell egyes szituációkban viselkedni, jól, a társadalmi normák szerint reagálni. Ez még érdekesebbé teszi azt, hogyan képes nyomozóként dolgozni, hiszen szakmájában rendkívül elhivatott. Jellemének meghatározásakor fontos jelenet, amikor az ácsingózó kollégák figyelmével övezve a zsúfolt irodában öltözik át. Saga ugyanis kínosan ügyel arra, hogy bizonyos konvencióknak megfeleljen. Ha bűdös a ruhája, átöltözik. Az már mellékes, hogy éppen hol van, kik vannak körülötte.

Dán kollégája sokkal hétköznapiabb karakter, feleséggel, gyerekekkel és kapuzárási pánikkal. Számára már nem az a fontosabb, hogy milyen kihívásokat hozhat még a holnap, hanem mikor lesz már vége a mának. Tökéletes ellentéte Martin Saganak. A dán nyomozó humoros, mindenkivel megtalálja a hangot, Sagaval ellentétben képes rugalmasan hozzáállni a törvényekhez vagy a rendőrségi szabályzathoz. Saga véleménye tükrözheti a svédeknek a dánokról alkotott véleményét is, miszerint ők nem veszik elég komolyan a szabályokat, viselkedésük sokszor nemtörődöm. Martin valóban nem ragaszkodik mereven az előírásokhoz, ez már az első részben is kiderül, amikor a helyszínelés területén keresztül átengedi a mentőautót. A sorozatban Martin magánéletébe is betekintést nyerhetünk, és megtudhatjuk – a készítők több alkalommal ki is figurázzák –, hogy ha csak ránéz egy nőre, az teherbe esik. A sorozat tehát nemcsak egy szövevényes gyilkossági ügyben való nyomozás története, hanem azé is, hogy ez a két ellentétes karakter hogyan képes együttműködni, mennyit tanulnak egymástól.

A két főszereplő hús-vér ember, a figurák rendkívül hitelesek. A karakterek nagyon életszerűek, nem olyan műanyag babák, életszerűtlen, tökéletességre törekvő figurák, mint az amerikai sorozatokban. Egyik főszereplő sem testesíti meg a tökéletes külsejű nőt vagy férfit, sőt a svéd nyomozónőt játszó színésznő arcán meg sem próbálták sminkkel leplezni az orrától szájaig húzódó sebhelyet.

Egy másik érdekessége a sorozatnak, hogy kihasználja a hagyományos ellentéteket a svédek és a dánok közt. A mindkét nyelvet ismerőknek újabb humorforrást jelenthetnek azok a jelenetek, amikor a svéd nyomozócsoportból az eligazításon senki sem érti, mit mond nekik a dán kolléga, hiszen a filmben minden szereplő a saját nyelvén beszél.

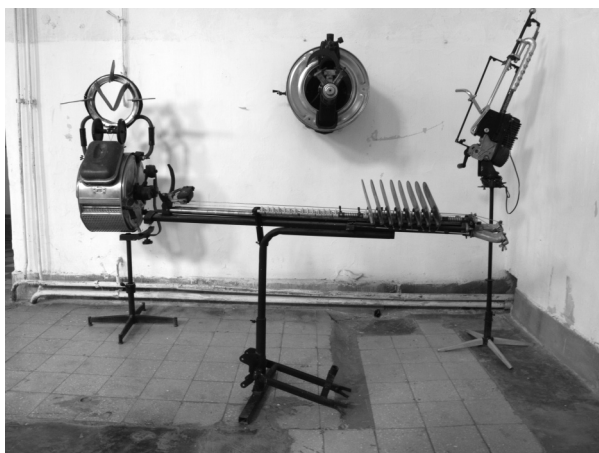
A humoros jelenetek mellett uralkodó a hűvös, a külső szemlélőnek érzelemmentesnek tűnő viselkedés, ami végig jelen van a sorozatban. Ez a több részen át tartó skandináv visszafogottság alapozza meg a sorozat végén

az egyik szereplőből kitörő néma ordítás hatását. A jelenet hang nélkül van felvéve, ami a széria tökéletes befejezése lenne, a sorozat azonban itt – sajnos – még nem ér véget.

A meghatározó érzelemmentességet hangsúlyozza a látványvilág is. Az operatőrök olyan látványvilágot teremtettek, ami tökéletesen illik a történethez, a svéd és a dán világhoz. A sorozatban minden szürke és barna, ezek a meghatározó színek a szereplők ruháján, de több helyszínnél, így a lehangoló gyárépületeknél is visszaköszönnek. Nagy szerep jut a termélységnek, valamint a legtöbb épületnek üvegfalai vannak, így gyakran fedezhető fel a sorozatban a játék a tükröződéssel. A borongós hangulatot még jobban kihangsúlyozza a minden rész elején felcsendülő melankolikus dallam is.

Aki járt már Svédországban vagy Dániában, néhány turistalátványosságot is felfedezhet a sorozatban, mint a Kis Hableány szobrát Koppenhágában, vagy Malmö látványos épületeit, és természetesen többször feltűnik a kulcsfontosságú Öresund híd is, mely keretbe fogja a történetet, a kezdet és a befejezés színhelye.

A sorozatban vannak ugyan logikátlan elemek, néhány olyan jelenet, ahol megalapozatlanul lendül előre a nyomozás – a szereplők pedig ezeket a lépéseket sejtésekkel és megérzéseikkel indokolják –, a széria mégis már az első részétől lebilincselő. Az érdeklődést végig képes fenntartani a nézőben. A történet olykor lendületesebben, olykor azonban lassabban halad előre, mégis végig képes feszültségben tartani a nézőt. Látványvilágában és karakterábrázolásában is képes újat mutatni, sikerét pedig az amerikai és francia remake-ek tervei is bizonyítják, valamint az a tény, hogy hamarosan kezdetét veszi a második évad forgatása.

A korhadt deszkából kiálló rozsdás szög belefúródik a tenyerembe. A lódarazsak bejönnek meghalni a házba, tele van velük a padló. Felveszek egyet és elejtem. A kiszáradt test pörögve hullik le, mint egy falevél. A Naprendszer bolygóinak

58 Győrfy Ákos

A HEGYI FÜZETBŐL

(Nyomozás-apokrif,

M. M. emlékének)

színes papírmakettjei hetek óta hevernek az asztalon. A Szaturnusz gyűrűjén mozdulatlan, smaragdzöld pók. Hiába mondogatom magamnak reggel óta, hogy engedd el a szívedből a rettegést. Figyelem a szög lyukasztotta sebet a tenyeremen, hátha észreveszek valamit, ami vér-

mérgezésre utal. Távoli láncfűrész hangja, később hallom, ahogy egy fa reccogva kidől. Megvárom a sötétedést, ha már magammal hoztam a fejlámpát. Mennyire semmi vagy, mennyire lényegtelen. A nagyobbik fiamra gondolok, ahogy egy dunántúli tó partján ül a vízbe ereszkedő falépcsőn. Mellette egy szőke kislány, nézik a vizet, nem szólnak. Mögöttük állok, lefényképezem őket, és tudom, hogy ha mégis lesz életfilm az agónia alatt, ez a kép egy pillanattal hosszabb lesz a többinél. Mi vagyunk az a hatyúcsalád, mondja később egy odaúszó hatyúpárra és két fiókájára mutatva. Éjszaka a préház fölötti szőlőben járkálva arra gondolok, hogy talán tényleg nem kellett volna megszületnem. Ezen hangosan felnevetek, a társaság tagjai közül néhányan rám néznek, de épp akkor nevettem, amikor valaki közülük amúgy is egy vicces történetet mesélt. Tudom, hogy két nappal később ebből is csak az üresség marad. A hegy árnyéka nemsokára a házig ér. A sebből már nem folyik a vér, finoman lüktet a mélyén a hús. A lombok közti fény színéről eszembe jut egy arc, és nem tudok rájönni, hogy miért épp ez a fény kellett ahhoz, hogy rá gondoljak. Hűvösebb, tölgyillatú szél indul meg a völgy felől. Becsukom az ablakot. A homályos üvegen egy csiga odaszáradt útjának rajza. Egy gyerek kézírására hasonlít. Egy O és egy L betű. Nem látni a nyomát, hogy később lemászott volna az ablakról, a betűkből sehonnan nem vezet ki nyálkaösvény. Már csak a kémény csúcsát éri a nap. Kiválasztom a szomszéd hegygerinc legtávolabbi fáját, és addig nézem, míg el nem nyeli a sötétség.

Haza akart jutni végül, illetve folyton csak azt akarja a könyv főhőse, aki elég nagy bizonyossággal azonos a szerzővel, ami nem divatos dolog mostanság. Ettől már szimpatikus lesz egy vidéki indián számára a korszerűtlenség ilyen szintű vállalása, mint amikor löfegyverek ellen lándzsával, késsel, nyíllal szállsz szembe. De ez a főhős nem Amerikába, az indiánok egykori földjére akar hazajutni, nem is egy vidéki, kiskisvárosi rezervátumba, ha-

Csendes Toll 59

NEMZETI ZSEBKÖNYV

Győrffy Ákos: *Haza*

nem egészen máshova. Jóval kisebb léptékben gondolkodik, amire azt mondhatja, haza. És ismét korszerűtlen, ki is emeli címmé szándékát, ami ez által ironikus olvasatot is megenged. Mert hol is van ez a haza valójában? Még az erdőben se, még az ismerős vagy ismeretlen horhosokban vagy kitaposott és elvadult ösvényeken sem, a váratlanul megtalált menedékházban, a tisztáson sem, a patak partján sem. A tengerparton meg főleg. A Dunánál, a Dunában sem, mind csak érintőleges felületek. A fák között talán, amikor az őszi erdőre köd ereszkedik, és néhány fatörzs látszik csupán az erdőből, nem látszik a fától az erdő, az én, a lét és a mindennapi lelki és materiális problémáink. Amikor egy-egy pillanatra otthon érzed magad, és elhiszed, hogy ez, hogy igen, elhitheted, mert elég bátor vagy hozzá, igen, ez a hazád. Mindez egy könyv lapjain megtalálható hazatalálás lesz, élhető, át- és meg-, ebben a kedvetlen és kaotikus világban. Néhány lapnyi hazatalálás. Száz oldalas kis könyvecskében, tetszőlegesen ugrálva a szövegeken, vagy elejétől a végéig egyhuzamban olvasva el. Csendes Toll lassan szemelgetve szereti, sokszor elolvasta már, szívesen ugrál benne saját ceruzajelei nyomán a kedvenc részekhez. Megteheti, hiszen otthonra talált ebben a szimpatikus méretű zsebkönyvecskében.

De a haza nem egyszerű fogalom, hiába találta meg saját hazáját az erdő fái között Győrffy Ákos. Ha normális hazában élsz, akkor mindenki megválaszthatja a sajátját, és azt óvja, védi, szereti. Egy olyan helyen, ahol a kultúrindiánokat rezervátumba kényszerítik, ez sokkal bonyolultabb problémává válik, és a sápadtarcúak épp úgy ugranak e szó mögé felgyűlt fegyvertényre, mint az indiánok. Régóta így van ez, csak az újszülöttnek új minden. Ha ide születted a Kelet-Európa nevű területre, ezt is ajándékká kapod. Mint sok más sorsszerű dolgot. Mindezt csak azért tartja fontosnak elmondani CsT, mert neki nagyon rokon világ ez a típusú hazaiság, amit Győrffy Ákos művel, de ez alkati vonzódásból fakad. És valószínűleg csak a hasonló érzésű emberek számára jelent menedéket is a könyvecskényi hazatalálás.

Ezeket a naplószerű kísérőzákat egy költő írta. Ezt onnan lehet biztosan tudni, azon túl, hogy korábbi köteteinek sorai versszerűen voltak tördelve, így azokat verseskönyvnek nevezzük az egyszerűség kedvéért, szóval, ilyeneket csak költő tud írni: „minél inkább eltévedek, annál közelebb kerül az otthon”. Vagy: „A haza, gondolom már a kocsmában, egy tényleg életmentő beharovka és néhány korty sör után, a haza az elviselhetőbb halálfélelem az ismerős és megszokott díszletek között.”
(*Magvető Kiadó, Bp. 2012*)

„Mert aki meg akarja tartani az ő életét, elveszti azt; aki pedig elveszti az ő életét én érettem, az megtartja azt.” (Lukács 9,24.)

Izgalmas irodalomértési teret szervez maga köré Krasznahorkai László *Sátántangó* című regénye. A szöveg körül kikristályosodó értelmezések egyaránt mozgatják a modern valamint a posztmodern irodalmi jelenségkör központi fogalmait. Egyrészt a nyolcvanas évek olvasatai kiemelik a téma

visszatérését, az egységes lineáris történetmesélés, a világszerűség és ezáltal a klasszikusnak vélt regényforma visszatérését, másrészt a kilencvenes évek értelmezései ugyanezért marasztalják el azt, kimutatva azokat a pontokat ahol a posztmodernben már egyszer kiüresített metafizikusság, logocentrizmus fogalmi visszatérni látszanak, vagy, hogy mintegy megmenthessék a regényt a posztmodern égisze alatt, azokat a jelenségeket emelik ki, ahol a mindent egységesíteni kívánó elbeszélői hang a nyelv működése által aláásódik, ezáltal megfelelve a posztmodern nyelvi fordulatból adódó elvárásának, mely a szövegekben a nyelv aporetikus, önfelbontó mozgásait keresi..

Az olvasást a rabság, a reménytelenség, a bezártság alakzatai irányítják. A doktor szerzősége az örület szintjére helyeződik, mintha a regényvilág alakulására az nem lenne hatással, mintha abban a pillanatban, hogy a doktor írni kezdi a regényét a rabság, a reménytelenség, a bezártság fogalmi érintetlenül maradnának. Ez a regényre vonatkozó hiányérzetként jelenik meg a recepcióban, mely hiányérzet a nyelvi fordulat jelenségéből származik, melynek keretében az a szöveg lesz adekvát, elfogadható, mely önnön nyelvi megformáltságára reflektál (lásd: posztmodern szövegek). Felmerül a kérdés: hogyan értékelhető a nyelvi fordulat látszólagos semmibe vétele egy olyan szöveg működésében, melynek horizontján a nyelvi fordulat kérdései központi helyet foglalnak el? Vajon ténylegesen érintetlenül hagyja-e a szöveg a rabság, a kiszolgáltatottság, az alávetettség formáit?

Látni kell, hogy ezek a jelenségek olyan, az irodalomértésben központi fogalmakat implikálnak, mint a hatalom, a leírás, a szubjektum kialakulásának lehetőségei, melyek ugyanazon fogalmi háló részét képezik, így amikor

Csoknya Sándor 61

A HATALOM, AZ ÍRÁS ÉS A MEGVÁLTÁS LEHETŐSÉGEI

Krasznahorkai László

Sátántangó című regényében

az előbbieket helyeződnek a kérdésseltevés középpontjába az utóbbiak se maradnak érintetlenül. Értelmezésemet a hatalom megképződésének lehetőségei felől szeretném indítani, hogy aztán annak kimozdításával, a fogalmi háló többi tagját is (újra) játékba hozhassam.

62 A *Sátántangó* recepciójában Estike szerepe ritkán esik az értelmezések középpontjába. Véleményem szerint pedig a vele kapcsolatos események fontos helyet foglalnak el a regényvilág megképződésében, párhuzamban állnak a doktor sátáni rend elleni, írás általi küzdelmével, így pedig egyfajta katalizátorai annak a narratopoetikai rendszernek, mely a *Sátántangó*ban működik. A párhuzam abból a kontextusból nyeri energiáját, hogy az Estikével történtek ugyanúgy a hatalmi, elnyomó rend keretein belül kapnak súlyt és értelmet, ahogy az írás a doktor esetében az elnyomás és a hatalom kontextusában kerül játékba. Estike, többször is, mint a telepen működő hatalmi rendszer legalsó fokán álló, legkiszolgáltatottabb szereplő jelenik meg:

*vaklátással érzékelté, hogy ott vannak s ő ott van
velük szemben
lent¹*

Mint hogy Estike és Micur harcát és Estike öngyilkosságát elsődlegesen egy hatalmi rend kibomlásának tekintem, ezért annak pontosabb megértéséhez először Foucault *Szubjektum és a hatalom*² című tanulmányához szeretnék fordulni, mely a hatalmi struktúrák kialakulását, és a szubjektivitás létrejöttének lehetőségeit elemzi.

Foucault a hatalmi és konfrontációs viszonyok egymásra hatásának speciális összefüggéseit vizsgálja. A hatalmi viszony célja az irányítás, a konfrontációs viszonyé pedig az ellenállás. A hatalmi viszonyban az irányító pólust kettős, ellentmondásos cél vezérli: egyrészt legyőzni a másikat, mely annak totális mozdulatlanságához, megmerevedéséhez vezet, másrészt fenntartani a szembenállás antagonisztikus viszonyait, az egymásra hatás és visszahatás mozdulatait. Az irányítás csak a felek egymásnak feszülő antagonisztikus játékában valósulhat meg, „ezeken a működéseken keresztül viszonylag folyamatosan és megfelelő biztossággal lehet mások magatartását irányítani.”³, ám amint ez a játék befejeződik, az irányítás, a hatalom lehetősége is befejeződik. Ezért „a konfrontációs viszonyok számára [...] a hatalmi viszonyok megmerevítése lesz a cél, ez egyszerre a viszony beteljesülése és felfüggesztése”⁴. Ezáltal a viszonyban résztvevő pólusok motivációi és tulajdonságai felcserélhetőek: az ellenállás eszköze a hatalmi viszony elismerése, az ellenállás beszüntetése lesz, gátolva a hatalmi pólus dinamika és mozgás igényét, a hatalom célja pedig az ellenálló mozgás létrehozása, hogy

ezekben a mozdulatokban az irányítás lehetősége létrejöhessen. Az elnyomó és elnyomott pólus nem mereven egymásnak szegülve jelenik meg előttünk, hanem egy intimebb egymást feltételező és áttételesen irányító kapcsolatban. Ennek tükrében érdemes újra olvasni Estike és Micur küzdelmét.

A küzdelmet Estike testvérétől, Sanyitól kölcsönzött „Győzni 63 kell!” imperatívusz, és Estike kérdése: hogyan kell győzni – „Hogyan bizonyítsa be, hogy képes a 'győzelemre'?”⁵ – indítja útjára. A győzelem tematika egyébként is hangsúlyos jelenléte a szövegben – gondoljunk csak a telepiek győzelem érzetére szabadulásuk után, vagy a doktor arra irányuló vágyára, hogy a romboló sátáni rend felett győzelmet arasson –, valamint az, hogy az ördög hagyományosan egy fekete macska képében jelenik meg, kiemelt helyre emeli a küzdelmet, azt mutatja be, hogy többről van itt szó egy infantilis gyermek által egy állaton elkövetett erőszaknál, maga a sátáni rend elleni küzdelem, annak egy kifordított képe mutatkozik meg. A harc végpontját így írja le a narrátor: „...úgy érezte, már mozdulnia sem kell, hatalma elviselhetetlen súllyal nehezedik a macskára [...] látta a [...] rémületet, a másik tehetetlen vergődését, a már-már önmaga ellen forduló kétségbeesést, az utolsó reményt, hogyha koncként kínálja fel saját magát [*a macska - Cs.S.*], talán megmenekül.”⁶ Estike „azt hitte eddig, csupán a kudarc elviselhetetlen, most már értette, hogy kibírhatatlan maga a győzelem is, mert e szörnyű birkózásban, nem az volt a szégyenletes, hogy ő maradt fölül, hanem hogy az esély hiányzott a vereségre.”⁷

Estike ráébred arra, hogy a vereség és a győzelem ugyanannak a létmódnak különböző megnyilvánulásai csupán, ráébred, hogy a győzelem nem kivezető út, nem a szabadulás záloga, mert a szabadulás ígérete csupán a vereség és győzelem oppozíciójának illúziója. A küzdelemből hiányzik az ellenállás, annak során Micur semmiféle támadó mozgást nem tanúsít, így a győzelem is teljesen értelmetlenné válik, a harc alkalmatlan a győztes identitás megalkotására. Ez a vereség és a győzelem oppozíciójának dekonstruálásához, a hatalmi viszony egy differenciáltabb elképzeléséhez vezet. Ebben a pillanatban Estike egyfajta határra érkezik el, megváltozik a vereséghez fűződő kapcsolata, ennek megértése vezet el öngyilkosságához. Szeretnék hosszabban idézni egy Krasznahorkai interjúból, amely a vereség és a győzelem oppozíciójában kontextualizálja az élet értelmére irányuló megértési kísérleteket, és amely véleményem szerint arról a pillanatról beszél, amit Estike megtapasztal a Micurral folytatott küzdelmében, valamint Sanyi „*Győzni kell!*” parancsolatával kapcsolatban, mely véglegesen a pénzfa működésében való csalódásával foszlik szerte.

„A vereség másik forrása egy elementáris tanácstalanság, amely akkor fogja el az embert, ha ahhoz a számára kísérteties határhoz ér, ahol nem egyszerűen kérdései meg a válaszai, hanem a létezésre vonatkozó fogalmai mondanak csődöt... Mindenesetre ha így volna.... Feltétlenül meg kellene örülnön, mert hiszen az ő szempontjából, erről a kísérteties határról egy olyan léttel állna szemben, amelynek tartozékai között átjárás nincs, amelynek tehát hiányzik a váza, mégsem esik szét.

Meg kellene örülnön, igen [...], és olykor meg is történik ez, ám a megörüléstől való félelem mint emberi szervezetségünk furfangos védreakciója egy hitbéli gesztushoz gyakrabban vezet, ahhoz az állapothoz, amikor e határon állva, mozdulni képtelenül, egyszer csak ... lehunyjuk a szemünket. Mert a hit, hogy is mondjam lehunytt szemmel való édes álmodozás [...] E két stáció után a legradikálisabb megoldás végezetül az, ahol a hit szépségének helyén az egyszerűség szépsége áll, az amelyik nem csupán eltávolodik, hanem elutasítja ezt a 'világinterpretációt'. Meghökkenő elnézéssel és tisztelettel, de némiképp értetlenül fordul az eme értelmezés kényszerigája alatt nyögő szellemi kísérlet felé, ő azonban nem foglya ennek, nem lázas, és nem is hiszi, hogy lehunyhatná 'egyszer csak' a szemét, annál is inkább, hiszen meg van győződve róla, hogy vak, s hogy vaksága legmélyebb értelmében természetes. Vak, a szónak nem ... szálnalmas, hanem elfogadó, belenyugvó jelentésében.”⁸

Véleményem szerint Estike a vakság természetességének eme belátására jut el. A vakság különösen fontos jelenség, gondoljunk csak Korin vakság felfogására – „tőle tudta meg, hogy a vakság 'varázslatos állapot...' , s ő, mármint Korin nemhogy bánkódna, egyenesen boldog, és hálás az Istennek 'ez örök homályért'⁹ – , valamint arra, hogy Estike úgy érezte, hogy Sanyi nélkül csak vakon bolyong. A vakon bolyongás természetes állapot lesz, nem azért mert a Látás, a Szabadság, a Győzelem megakadályozódik valamilyen elnyomó, kizsákmányoló rendszer keretein belül, hanem mert ezek a fogalmak a szövegben a saját oppozíciójukba beleírva (vakság, a rabság, a vereség nem önmagukban létező ellentéppárjaiként) lepleződnek le. Estike a vakságból nem a látás pozíciójába helyeződik át, hanem megérti vaksága természetes voltát, olyan értelemben, ahogy az a Krasznahorkai-interjúban megjelenik. Így értelmezésem szerint Estike öngyilkossága ebbe az örök természetes vakságállapotába való belehelyezkedés.

Itt szeretnék visszatérni a fent idézett foucault-i gondolatra. Estike öngyilkossága az ellenállásról való lemondás, amennyiben az ellenállás bármilyen további mozdulatáról mond le, így örökre kiszolgáltatva önmagát az Irimiás által képviselt vereség és győzelem oppozíciójára alapuló rendszer működésének, de egyben dekonstruálva is a rendszer magját alkotó fogalmakat, így az ellenállásról való lemondás válik az ellenállás egyetlen lehetséges

módjává. Ennek a létrehozásnak és felbontásnak a körforgását később Irimiás beszédének elemzésén és más példákon keresztül fogom bemutatni, de előbb szeretném a fent elemzett logika alapján a doktor szerzőségét és íráshoz való viszonyát elemezni.

A szereplő doktor írás ideálja a leírást a kint és bent logikája 65 alapján képzeli el. Lejegyzés ideálja a katonai megfigyelőállás képében talál metaforára, amely „nagy biztonsággal, mélyen, a lényegre összpontosítva láttatja a kutatás tökéletesen működő, 'mondhatni hősi történetét', megfigyelő és megfigyelt optimális távolságával”¹⁰. Arra vágyik, hogy a lejegyzés során képessé váljon a tökéletes reprezentációra, mely a dolgok lényegiségét adja vissza. A lejegyzés pedig az elmúlással való szembesegülés eszköze, mely csak ekkor, a tökéletes ábrázolási technika létrejötte esetén valósulhat meg, amikor már minden apró részlet, minden apró esemény, minden apró történés az elmondás racionalizált területére vonódik be.

A doktor írásfordulata *A kör bezárul* című fejezetben valósul meg, ekkor jelenik meg a „*megfigyelő és megfigyelt optimális*” távolságának lehetősége. „Mert fokozatosan döbönt rá, hogy évek hosszú gyötrelmes szívós munkája végül meghozta gyümölcsét: olyan egyedülálló képesség birtokosa lett, amelynek kegyelméből már nemcsak a leírás készenlétével szegülhet szembe az örökösen egy irányba tartó dolgok kihívásának, hanem bizonyos fokig meg is határozhatja a látszólag szabadon örvénylő események elemi szerkezetét...!”¹¹ A leírás megteremti tárgyát, így létrehozva a megfigyelő és megfigyelt optimális távolságát, „mert csak az történik meg, ami megfogalmazódik”¹².

Az ideális rendszer reprezentálására használja a doktor a katonai megfigyelőállás képét. Ez megvalósulni látszik a performativitás létrejöttével, egyfajta abszolút szabadságot tételezve az írás teremtő erejének. Ezután a doktor elindul, hogy megkeresse a harangzúgás eredetét. A harangzúgás a kint metaforája, az utolsó titkos dolog, aminek be kell vonódnia a reprezentációba, legalábbis ez a szereplő doktor vágya. Az isteni üzenet, a titkos csoda helyett azonban csupán egy elmebeteg csavargót talál az eredet helyén. Az, hogy a csavargó is a nyelv által próbál figyelmeztetni – „Ö-ön a tö-ök! Ö-ön a tö-ök! Ö-ön a tö-ök!”¹³ – egy (talán nem is létező) veszélyre, párhuzamba állítja a doktor figurájával, aki hasonló módon próbál romlásnak, a süllyedésnek ellenállni. A doktor nem mással találkozik a Hochmeiss-dűlő rogyant kápolnijában, mint önmagával. Áruklodó lehet az, amit naplójába jegyez a találkozás után: „Megbocsáthatatlan hiba. Össekevertem az Ég Zengő Harangszavát a lélekaranggal. Egy koszos csavargó! Egy szökött elmebeteg! Én marha!”¹⁴ A bejegyzés utolsó három mondatának alanya felsorolásszerű párhuzamba kerül, jelezve a doktor és a csavargó közti kapcsolatot.

Ezáltal a kint és bent logikára épülő írás ideál lehetősége foszlik szerte, hiszen azon a helyen ahol a Kint, az Isteni csoda, az Ég Zengő Harangszava tételeződik csak önmaga található, így annak az elnyomó rendszernek központi energiája lepleződik le, amely alapjait a kint és a bent, az elnyomó és
66 az elnyomott, a szabadság és a rabság ellentéteire építi fel. A tökéletes reprezentációs rendszer kérdőjeleződik meg, annak lehetségesként való tételezése a hatalmi rendszer irányító potenciáljaként lepleződik le. Fontos látni, hogy az írásrendszer alapjait alkotó fogalmak leleplezése nem a rendszer felszámolódását eredményezi, hanem annak szükséges megerősödéséhez vezet, hiszen ez a lelepleződés csak a rendszer működése által jöhet létre, annak közege maga az írás. Így kap értelmet az, hogy a doktor írni kezdi regényét, tovább működtetve az alávetettség, a kiszolgáltatottság és a reménytelenség formáit, ezzel fel is törvén azokat.

A doktor nem választhatja a „nem lineáris” leírás módszerét, azt a próbálkozást, mely a nyelv levetkőzése, vagy még inkább felszabdálása, az attól való megszabadulás az *én* totális berekesztésével, a hallgatás által, hiszen, mint a következőkben látható lesz, az csak egy illúzió lenne. A „nem lineáris” írás egy olyan metafora, mellyel a bevezetőben említett posztmodern korpuszhoz tartozó szövegeket jelölhetjük, és amelyeket a recepció szembeállónak érzel a *Sátántangó* szövegvilágával. Erre a lineáris–nem lineáris poétikai ellenállásra reflektál a szöveg, mikor a tökéletességre törekvő, mindent regisztráló lejegyzési rendszer, a megnevezési kényszer alternatívája merül fel a doktorban, amikor is rövid időre megfogalmazódik benne egy terv, „hogy talán szerencsésebb volna, ha lemondana a további kísérletekről, s így fölszabaduló erőit 'vágyai megszüntetésére' fordítaná, lemondva fokozatosan élelemről, szeszről és cigarettáról a hallgatást választaná a megnevezés állandó gyötrelme helyett...”¹⁵ Az *élelem*, a *szesz* és a *cigaretta* a nyelv metaforái, amennyiben kényszeres fogyasztásuk során ugyanazt az ismétlődő, szubsztancia nélküli mozgást idézik fel, mint a nyelv, valamint azért is, mert a tudatra, a szubjektumra ugyanazzal a konstituáló erővel bírnak, mint a nyelv (*tudatmódosító* szerek). Így ezek a metaforák a jelölő végtelen megszakíthatatlan láncolatára utalnak a szimbolikusban, ezt a szöveget gondolja egy pillanatig áttörhetőnek a hallgatás, a vágyak megszüntetése által. Ez a terv az *én* teljes berekesztésével jár együtt, ideálja az elbeszélői szubjektum teljes megszüntetése, ez a „nem lineáris” elbeszélés logikája, mely a linearitás megtörésével az elbeszélői szubjektumot, mint elhiteltelenedett elbeszélőt, törölni próbálja az elbeszélésből, ezáltal ellenállva annak a represszív, inautentikus kapcsolatnak, mely a nyelv és a valóság, a nyelv és a szubjektum között tételeződik. De a doktor ezt a lehetőséget hamar kizárja, mivel „nevetségesnek találta mindezt, legalábbis nem többnek félelem és méltóságtudat szülte gyengeségnek”¹⁶. *Félelem* és

méltóságtudat: a tudattól, a nyelviségtől való megszabadulásra törő mozdulathoz is a tudat és a nyelv működése tapad. Tehát még a tudat megszüntetésének kísérletében is a tudat egyfajta működését véli felfedezni.

Ahogy Estike esetében a hatalmi rendszer alapját szolgáló opozíciók íródnak át egymásba, így a doktor esetében az írásrendszer alapjául szolgáló ellentétpár bomlik fel egymásrautaltságában. Az ellentétpárok átíródása nem a rendszer felbomlásához vezet, hanem pont annak megerősödése által történhet meg, mondhatni az a közege; a felbomlás csak is az írásban mutatkozhat meg, általa jöhet létre. A lineáris írás, a bezáródás annak a mozgásnak az eszköze lesz mely saját alapjait – kint és bent opozíció – számolja fel, így tárul fel annak értelme, hogy a doktor miért írja tovább a regényt, egyfajta tételezett linearitást, logocentriskusságot működtetve. Az írás nem a modernista reprezentáció naiv megisméltése, nincs szó a nyelv közvetítő erejébe vetett hitről, hiszen a túloldalon nincs semmi, ami közvetítődhetne, és ami a hitelességre, adekvátságra vonatkozó kérdéseinket lehetővé tenné, így a leírás egyszerre lehet igaz és hamis, a szubjektum elnyomó és elnyomott. Ennek a koordináták nélküliségnek a bemutatása történik a regényben. A reprezentáció szervezőlve annak a pontnak vagy mozgásnak az állandó láttatása, mely a szövegben vaksággként jelölődik. A vakfolt egy rendszer azon pontja, mely a rendszer alkotó elveiből nem magyarázható, láthatatlan, a *Sátántangó* ezt a vakfoltot emeli poetikájának alapelvévé, belátva, hogy *vaksága legmélyebb értelmében természetes*. Ennek a vakságnak a médiuma a lineáris írás, amelyet a kritika a logocentrikus, metafizikus, modernista regényhez való naiv visszatérésként értékel.

A logocentriskusság – Derrida *Platón patikája*¹⁷ című írását olvasva – azt a gondolatot jelöli, hogy a nyelv bizonyos módon való működtetése a reprezentáció egy hitelesebb fajtáját jelenti, Szókratész ezért részesíti előnyben a szóbeli megnyilvánulást (*logosz*) az íráshoz (*pharmakosz*) képest. Derrida, anélkül, hogy írását részletesen megidézni, ezt az előnyben részesítést vizsgálja, kimutatja a *pharmakon* kettős értelmét: azt, hogy az egyszerre lehet gyógyszer és mérge. Ezt az ambiguitást rekeszti be az a filozófiai hagyomány, melynek alapító gesztusát Derrida Platónnak tulajdonítja, és amely a *pharmakon* kétértelműségének megszüntetése által létrejövő *pharmakosz-logosz*, rossz-jó, kint-bent stb. ellentétek jól kontrolálható láncolatára építi fel magát. Ez alapján újra feltehető a kérdés: valóban logocentrikus-e a *Sátántangó*, mely azoknak az opozícióknak (győzelem-vereség, kint-bent, hiteles-hiteltelen írás, omnipotens- nem omnipotens elbeszélő) a szembenállását bontja le, mely a logocentrikus filozófiai hagyomány apparátusát látja el energiával? A szöveg szükséges összekapcsoltságban állítja elénk egyszerre

ezeket az egymást kizáró ellentéteket, akárcsak a *pharmakon*, mely egyszerre lehet gyógyír és mérég.

Két dolgot kell még itt megjegyezni. Egyrészt azt, hogy a recepció azon kísérlete, hogy a szöveget a modern vagy a posztmodern kánon-
68 jába besorolja, mintha a félreolvasás ugyanazon módozatait hozná létre, mint amit Derrida tár fel Szókratész esetében, a *pharmakon*, a szöveg ambiguitását figyelmen kívül hagyva, aszerint (félre)olvasva a szöveget, mely olvasat saját, preeminens fogalmi hálóját megerősíti (lineáris-nem lineáris írás, világszerűség-szövegszerűség, modern-posztmodern stb.). A másik jelenség, ami érdekes lehet, hogy a Derrida értelmezésében a *pharmakon* félreolvasása egy hatalmi aktus része: azért jön létre, hogy a fogalmak és filozófusok jól kontrollálható, ellenőrizhető formában álljanak elének. A *pharmakon* ambiguitásában áll ellent ennek a hatalmi aktusnak, egyszerre megidézve a reprezentáció gyógyító és mérgező természetét, úgy ahogy a regény idézi meg az írás általi ellenállás lehetetlenségén keresztül annak lehetségességét.

A *pharmakon* ambiguitásának, az ellentétek korábban bemutatott egymásba játszásának egész sorozatát találjuk a szövegben. A doktor például, jelentéseket vezet a telep lakóiról, kartonokban vezet a telepiek minden cselekedetét, gondolataikat próbálja kitalálni, azért hogy ellenszegüljön az ellenőrizhetetlen romlásnak. „Eldöntötte, hogy mindent alaposan megfigyelsz folyamatosan dokumentál, [...] mert rádöbben, hogy [...] így reménykedhetünk csupán abban, hogy egy nap mi magunk is nem válunk egy bomló és örökösen épülő sátáni rend nyomtalan és elnémult foglyaivá”¹⁸. Itt a jelentésírás a doktor gyengeségét jelöli, azért van rá szükség, mert a doktor fel fogásában ez az egyetlen eszköze arra, hogy ellenálljon egy romboló erőnek, ami kívülről fenyegeti. A telepieket később Irimiás egy nagy ügynök hálózatba szervezi, melyben jelentéseket kell írniuk a hatalom számára. Nem lehetséges-e, hogy a jelentésírás a hatalom totális felügyeletre és kontrollra vonatkozó impotenciáját hívatott leleplezni? Egy tétélezett, tökéletesen működő hatalmi rendnek a szubjektum „nyomtalan” és „elnémult” foglya, nem engedi őt szóhoz jutni, nincs amit mondhatna azon kívül, amit a rendszer mondani enged. Az a hatalmi rend, amelyben a szubjektumok képesek az ellenőrizhetetlen beszédre, amelyben a jelentésre, épp ezért, szükség van, az a hatalmi rend gyengeségében állítódik elének. Ahogy a doktor esetében az írás a hatalomnak való ellenszegülés eszköze, a doktor „*bomló és örökösen épülő sátáni*” renddel szembeni gyengeségét, kiszolgáltatottságát jelöli, úgy a jelentésírás az Irimiás által képviselt hatalom *beszélő szubjektumokkal* szembeni gyengeségére, kiszolgáltatottságára vet fényt: egy tökéletesen működő hatalmi rendszerben a jelentések szükségességét veszítik, hiszen a rendszerben megképződő szubjektumok „tartalmukat” a rendszerből kapják, így képtelenek bármit „eltitkolni” a hatalom elől.

Ebből a szempontból érdemes újra szemügyre venni a hivatali fogalmazók szerepét, akik a hatalom számára érthető formába öntik Irimiás jelentését, melyet érdekes lehet egyfajta reprezentációkritikai munkaként olvasni: az általa megszervezett országos pókháló médiakritikus értelmezése található benne, annak az elemzése, hogy a jelentésteveők karakterén átszűrve, a *valóság* milyen töresekén áthatolva, mennyire hitelesen (inkább hiteltelenül), megbízhatóan (inkább megbízhatatlanul) fog eljutni oda, hogy a hatalom képes legyen felhasználni azt saját céljaira. De ugyanezt a munkát végzik a fogalmazók is, Irimiás beszédét mintegy lefordítva, átfordítva olyan formába, mely a hatalom számára felhasználható lesz. Így a jelentésekben megjelenő reprezentáció a szubjektum képződés szempontjából kettős eredménnyel jár: egyrészt a folyamatban résztvevő szubjektumok nyelv és hatalom általi kihasználódását állítja elének, azt, ahogy a szereplők karaktere az írásban ölt testet, ahogy szerepük által a hatalmi rendszerben felhasználásra kerülnek, másrészt azt is állítja hogy ez a felhasználódás nem jár maradék, veszteség nélkül, hogy felülvizsgálatra szorul, nem tökéletesen működik, így meghagyva a szubjektumban egy titkos, kontrolálatlan helyet, és így elbizonytalanítva egy tökéletesen működő hatalom képét. Ebben a kettős működésben *pharmakon* ambiguitását láthatjuk: az írás, a reprezentáció, a *pharmakon* egyszerre állítja elének és teszi lehetetlenné a hatalom működését.

A recepcióban a tény, hogy a telepiek végül ennek a kizsákmányoló, totalitárius rendszernek részévé válnak, tragizáló értelemben jelenik meg, mondván: a telepiek eljutnak a kiszolgáltatottság egy még mélyebb fokára. Nem csak az kérdéses, hogy egy csupán negatív előjelet ismerő rendszerben milyen értelmet kap a középfokú fokozás, milyen távolodást vagy mozgást jelöl egy koordináták nélküli világban, hanem az is kérdésessé teszi a telepiek sorsa felett tragizáló olvasatokat, hogy szereplők működése pont a hatalom fent elemzett lelepleződéséhez vezet.

Estike öngyilkossága ellenére, az után is szerepet kap a regényvilág megképződésében. Először az Irimiás által képviselt rend használja fel, amikor annak beszédében a telepiek mozgósításának legerőteljesebb motivációjaként képzi alakját újra, kihasználva Estike öngyilkosságát önmaga érdekei mentén, így a szöveg Estikét, mint az Irimiás által működtetett értelmezői rend áldozatát állítja elének. Majd, mivel a mozgósításként létrejövő jelentő hálózat az Irimiás által képviselt rendszer lelepleződéséhez vezet, Estike maga is az őt kihasználó rendszer leleplezője lesz. Míg a doktor esetében az írás fogalmán keresztül figyelhetünk meg egy kettős mozgást, először a doktor gyengeségét, kihasználtságát, védtelenségét figyelhetjük meg, azt ahogy

az írás által védekeznek az elnyomó hatalom ellen, majd azt, ahogy az írás, a jelentés által ugyanez az elnyomó hatalom gyengeségében állítódik elénk, addig Estike esetében a szubjektum képződés módja állítja elénk ezt a kettős mozgást: először azt, ahogy Estike halála Irimiás beszédében a hatalom saját érdekei mentén használódik fel, majd azt, ahogy ez a felhasználtság annak a rendszernek a létrejöttéhez járul hozzá, amely a felhasználtságot létrehozó hatalom működését leplezi le. Estike, ahogy felhasználódik a hatalom önmegképző mozdulataiban, egyszerre orvosság és mérég, működése a *pharmakon* ambiguitását idézi. Estike erre a tulajdonságára éppen *méreg* általi öngyilkosságával tesz szert: a *pharmakon*, a mérég\orvosság bevétele, az ellenállás mozdulatairól való lemondás ruházza fel ezzel a képességgel.

Végül a szöveg önnön hitelességét és hiteltelenségét egyszerre állító alakzatra szeretném felhívni a figyelmet. A *Mennybe menni? Lázálmodni?* fejezet cím a túlra kerülés jelenségét tematizálja, mint ahogy maga a fejezet is a mennybe menetel csodálatos eseményeit tárja elénk. A címben szereplő kérdőjelek ezeknek az eseményeknek a kétségességét támasztják alá, arra hívatottak, hogy a mennybe menetel, a szabadulás lehetőségességét vonják kétségbe. Véleményem szerint azonban a címben nem csak a kérdőjel grammatikai, kétségbe vonó ereje, hanem egy grafikus, a címben állítódó jelenséget megerősítő szint is működik. A címben szereplő kérdőjelt egy grafikus nyom elemeként is olvashatjuk, méghozzá úgy, mintha egy töredéket látnánk magunk előtt. Ha két kérdőjelet tükrözve egymásba csúsztatjuk, akkor azt az ábrát láthatjuk magunk előtt, mely az egyik legmeghatározóbb grafikus eleme a szövegnek: a végtelen szimbolizáló nyolcast.¹⁹ Itt azonban a nyolcas egyik fele alig észrevehető, mondhatni elrejtett. De ez az ábra felidézhet bennünk egy másik szimbólumot is: a taoista filozófia ősi Jin-Jang rajzolatát, mely a világ ellentétes erőinek egymásnak feszülését és egybeolvadását ábrázolja. A címben szereplő grafikus elem látható része, a nyomtatott, grammatikus kérdőjel ábrázolja a mennybe menetel lehetetlenségét, harsányan elkülönülve a körülötte hömpölygő végtelen ürességtől, a kint és a bent, az elnyomó és az elnyomott szembenállását hirdetve. Az ábra hiányzó része képviseli a bent és bent logikáját, a szabadulás, a mennybe menetel lehetőségét, azt amit egyrészt Estike öngyilkosságával, a *pharmakon* ereje által, és az által, hogy önmagát szabadon az őt kihasználó hatalom rendelkezésére bocsátja, másrészt a doktor az írás folytatása, az írásban feltáruló bezártság működtetése által ér el.

Véleményem szerint ez az ábra tökéletes szimbóluma az elrejtés és felfedés, a szabadság és az elnyomás, a győzelem és a vereség azon játéka-inak, melyeket a *Sátántangó*ban figyelhetünk meg. A kérdőjel láthatatlan, alig érzékelhető része beleíródik a rabság, alávetettség és kiszolgáltatottság

fogalmaiba. A leírás egyszerre lesz hiteles és hiteltelen, a hatalom valamint a szubjektum egyszerre lesz elnyomó és elnyomott. A regény így besorolhatatlanná válik azokba a kategóriákba (modern vs. posztmodern), melyek értelmüket a szöveg által állandó forgó mozgásban tartott fogalmi paradigmára alapozzák, így ellenállva az értelmezés felette gyakorolt, szókratészi hatalmának. 71

¹ Krasznahorkai László: *Sátántangó*. Bp. 1985. Magvető, 129.

² Michel Foucault: *A szubjektum és a hatalom*. In: *Testes könyv II.*, Ictus és JATE Irodalomelméleti Csoport, Szeged, 1997., 283.o. Fordította: Kis Attila Atilla.

³ Uo. 291.

⁴ Uo. 291.

⁵ Krasznahorkai László: *Sátántangó*. Bp. 1985. Magvető, 140.

⁶ Uo. 143.

⁷ Uo. 143.

⁸ *Krasznahorkai beszélgetések*. Szerkesztette, jegyzetekkel és előszóval ellátta: Hafner Zoltán. Bp. 2003. Széphalom, 11-12. o.

⁹ Krasznahorkai László: *Sátántangó*. Bp. 1985. Magvető, 136.

¹⁰ Uo. 82.

¹¹ Uo. 320.

¹² Uo. 322.

¹³ Uo. 327.

¹⁴ Uo.

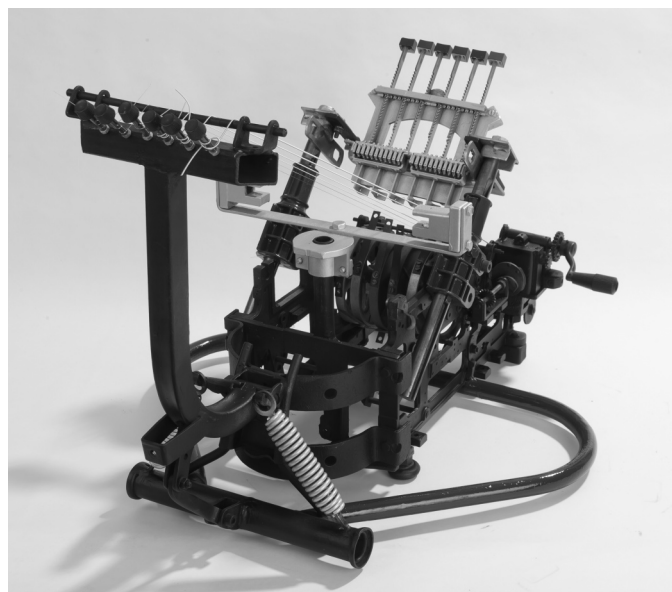
¹⁵ Uo.73.

¹⁶ Krasznahorkai László: *Sátántangó*. Bp. 1985. Magvető, 73-74.

¹⁷ Jacques Derrida: *Platón patikája*, 141, in uő: *A disszemináció*, Pécs, Jelenkor, 1998.

¹⁸ Krasznahorkai László: *Sátántangó*. Bp. 1985. Magvető, 80.

¹⁹Ez az alakzat így képzelhető el:

Miféle narrátor áll Krasznahorkai László *Megy a világ* című új kötetének novellái mögött? Az első ciklus címodalát megelőző lap tanúsága szerint nemes egyszerűséggel „Ő” az, aki eleinte „beszél”, majd „elbeszél”, végül pedig

„elköszön” az olvasótól – vele együtt pedig az individuuum számára megérthetetlen, örökké otthonatlan világtól is. „[M]ert itt hagynám ezt a földet és ezeket a csillagokat, mert nem vinnék semmit magammal innen, mert belenéztem abba, ami jön, és nem kell innen

72 Reichert Gábor

A FA ÉS AZ ERDŐ

Krasznahorkai László:

Megy a világ

semmi” – olvashatjuk a *Nem kell innen semmi* című szöveg (egyben az egész kötet) zárómondatában. A *Megy a világ* rövidebb-hosszabb írásai az itt elhangzott „belenézés” aktusát igyekeznek a maguk módján dokumentálni: mindegyikük valaminek a megértésére tett, javarészt kudarcba fulladt, mert eleve kudarcra ítélt kísérletként olvasható.

Mi az, amire a rejtélyes elbeszélő – ugyanarról a személyről van szó egyáltalán? – választ keres töprengéseivel? Egyre csak gyülekeznek a kérdések Krasznahorkai kötete körül, amelyekre azonban a(z egyik lehetséges) megoldás ugyanazon a helyen keresendő. Nem véletlen ugyanis, hogy a könyv egyik leggyakrabban használt szava az „egész”. A novellák fő ambíciója ugyanis egyfajta magasabb rendű igazság, a dolgok mélyén rejtőző egészlegesség megtalálása – visszautalva a címre úgy is fogalmazhatnánk, azt próbálják megfejtetni, mi az, amitől „megy a világ előre”. Ennek az „egyetemes egésznek” a része „Ő” is, aki nem azonosítható egyetlen létező vagy létező személlyel sem, hiszen valamiképp mindannyiunk nevében nyilatkozik meg – és aki tisztában van azzal, hogy mára végleg elveszítettük az esélyt a létezés titkának megismerésére. Rész és egész, emberi és transzcendens között ugyanis beláthatatlanná nőtt a távolság, és nincs is remény ennek az állapotnak a megváltoztatására: „Mert hiába akarunk a természet-ről beszélni, a természet nem akarja ezt, hiába akarunk az isteniről, az isteni sem akarja ezt, és egyáltalán, hiába akarunk, nem bírunk saját magunkon kívül beszélni semmiről sem, mert mindekünk beszélni csak a történelemtől lehet, az ember állapotáról, arról a soha nem változó mineműségről, amelynek lényege csak a mi számunkra olyan csiklandó vonatkozás, különben, az »isten különben« szempontjából ez a lényeg, talán tényleg, mindöröktől fogva és mindörökké: mindegy.” A *Megy a világ* elbeszélője tehát nem azt állítja, hogy semmi sincs az érzékelhető valóság mögött (sőt), hanem hogy

a végső kérdések mozgatója számunkra sosem lesz elérhető. Ahogy a *Thé-
seus-általános* második és harmadik beszédeben is tudatában van a szónok
annak, hogy mindössze tízméternyi távolság választotta el valami lényeges-
nek a megismerésétől („Tisztelt hallgatóság, annak a koradélutánnak
a fókuszában [...] ez a tíz méter állt! – és kérem, lássák ezt most olyan
élesen maguk előtt, mintha száz reflektor világította volna meg azt
a tíz métert ott a Zoologischer Garten földalatti emeletén!”), úgy a kötet
minden szövegében érezhetően jelen van ez a soha nem csökkenő, az össze-
függések megértését minduntalan gátló szimbolikus szakadék. A *Megy a
világ* vezérmotívuma tehát – a szerzőtől korántsem szokatlan módon
– egy meglehetősen elvont fogalom körüljárása, amelynek éppen a
hozzáférhetetlensége válik a szövegek egyik legfontosabb tanulsá-
gává. Krasznahorkai elbeszélései úgy próbálják megmutatni a fa mö-
gött elterülő erdőt, hogy az olvasónak egy pillanatra sem adják meg
a lehetőséget, hogy levehesse a tekintetét a szélesebb horizontot el-
takaró, közvetlen közelben lévő tárgyról.

A kötet anyaga – ha elvonatkoztatunk az utolsó, egyetlen rövid
szöveget tartalmazó zárófejezettől – két nagyobb egységre tagolódik.
A köztük lévő szemléletbeli különbséget már a novellák (töprengé-
sek?) alapvető tulajdonságai is érzékeltetik: míg ugyanis a *Beszél* cik-
lus darbjai mögött kivétel nélkül egyes szám első személyű narrátor
húzódik meg, addig az *Elbeszél*ben helyet kapó műveket javarészt
egyes szám harmadik személyű beszélő mondja el. Ez a szabályszerű-
ség újabb vonásokat tesz hozzá a szövegek által megképződő titokza-
tos mesélőfigura képéhez. Ha elfogadjuk, hogy minden egyes írás az
„Ő” alkotása, akkor az első fejezetet különös példabeszéd-gyűjte-
ményként, míg a másodikat e parabolák „művészi” párlataként érde-
mes felfognunk. Konstruált beszélőnk tehát – akit a hasonlóságok
ellenére sem érdemes az életrajzi szerzővel összemosnunk – művészember,
vegyes műfajú alkotásai pedig akár életművének válogatott, reprezentatív
darbjai is lehetnek. Jó néhány szöveghely azonban arról árulkodik, hogy
saját eszköztárát, az irodalmat mint megismerési aktust nem tartja alkalmas-
nak rá, hogy közelebb kerüljön vizsgált tárgyához, vagyis tevékenységét ál-
talános kudarcként könyveli el. Ahogy a *Megy a világ előre* című írásban
olvashatjuk, ez a kudarc elsősorban nyelvi akadályként lepleződik le: „mert
szeptember 11-én belém villant, mint egy fizikai fájdalom, hogy uramisten,
milyen régi is a nyelvem, amin most beszélni tudhatnék, milyen istentelenül
régí, ahogy fűzöm, ahogy csűröm-csavarom, ahogy húzom-vonom előre,
ahogy nyaggatom és haladok egyik régibbnél régibb szóból fűzve a másikat,
milyen haszontalan, milyen tehetetlen, milyen otromba is a nyelv, ami az
enyém, és hogy milyen gyönyörű is volt, milyen ragyogó, milyen hajlékony

és milyen találó és megrendítő, ami mostanra az értelmét, az erejét, a tágasságát és a pontosságát mind maradéktalanul elvesztette...” Ekképp pedig az emlékezés folyamata sem őrizhet meg semmit a valóságból, hiszen annak összetettsége kizárólag gyenge, „a végtelenül bonyolultat végtelenül leegyszerűsítő” utánzatként örökíthető tovább. Az első fejezet elmékedése tehát úgy ágyaznak meg a második részben helyet kapó novelláknak, hogy az elbeszélő előzőleg már nyilvánvalóvá teszi, az alább következő részletek már csak jellegükből fakadóan sem lehetnek képesek bármiféle lényegi igazság kimondására.

Mindamellett, hogy nagyon határozott koncepció mentén szerveződő kötettel állunk szemben – az első száz oldal legalábbis ezt az érzést kelti a befogadóban –, az *Elbeszél* szövegei néhol túlzottan is eltérőnek mutatkoznak az eleinte igen szigorúan építkező szerkezettől. A könyvnek ezen a részén érződik a leginkább, hogy a szerző új írásai mellett jó néhány régebbi is bekerült a válogatásba. Ez utóbbiak – mivel nem igazán köthetők a *Megy a világ* kompozíciós elveihez – inkább megtörik az első ciklusban megképzett beszédssituáció illúzióját, semmint erősítenék azt. A *Fehér György Molnár Henrikje* például már csak az által is kiténik (nem a szó pozitív értelmében) a kötetből, hogy az egyébként minden egyénített vonást nélkülöző konstruált elbeszélő itt magával a szerzővel azonosul. A 2002-ben elhunyt operatőr-rendezőhöz írt levél aláírója „Laci”, a szöveg pedig több ponton is egyértelművé teszi, hogy önéletrajzi ihletettségű történetről van szó, ami ebben a kontextusban túlzottan direkt gesztusnak látszik. Persze elképzelhető olyan értelmezés is, amely szerint ebben a szövegben az imaginárius elbeszélő „alkotja meg” az életrajzi szerzőt, de azért mégis úgy gondolom, célszerűbb lett volna másutt helyet találni ennek az (önmagában egyébként értékes) novellának. Ugyancsak nehéz lenne a *Járás egy áldás nélküli térben*, vagy *Az isztambuli hatyú* kötetbeli jelenlétének indokoltsága mellett érvelni. (Utóbbi mű ráadásul egy meglehetősen sokszor, sok műfajban elsütött – és egyébként is kissé blöffszerű – megoldást alkalmaz, amennyiben a Konsztantinosz Kavafisz emlékének ajánlott 79 bekezdés üres lapokon, kvázi láthatatlan szöveggént „jelenik meg”.) Az olyan darabok viszont, mint a *Nine Dragon Crossing*, az *Egyszer a 381-esen*, a *Csepp víz* vagy a *Lefelé egy erdei úton* – amellett, hogy roppant élvezetes és mesterien megalkotott írásokról van szó – kiválóan illeszkednek az első kötetegységben vázolt látens kerettörténethez, és valóban olvashatók azok „gyakorlati példáiként”. Ebben a szerkezeti egységben kapott helyet a *Megy a világ* talán legerősebb novellája, az *Az a Gagarin* is, amely egy szociális gondozott feljegyzéseit adja közre, aki a szovjet hős által birtokba vett tiltott tudás mibenlétét próbálja megfejteni. Eszerint Gagarin az első űrséta alkalmával megismerte azt, aminek megismerhetlensége mellett a *Megy a világ* összes addigi szövege érvel – ennek feldolgozhatatlansága azonban, ahogy a

feljegyzéseket készítő „al-narrátor” elmélete alapján láthatjuk, a földre való visszatérése után lassanként összeroppantotta az úrhajóst. Hiszen ki bírná elviselni annak megtapasztalását, hogy „volt Paradicsom, hogy van Paradicsom, és hogy lesz Paradicsom, az *tökéletesen megfelel a valóságnak*, s hogy a szentkönyveket inentől másképpen kell már forgatni, mert [...] minden egyes szentkönyv **ÚGY VAN**”? 75

Mintha mostanában hajlamosak lennénk megfeledezni róla, hogy Krasznahorkai Lászlónak nemcsak nagyobb szabású regényei, hanem novellisztikája is a kortárs magyar irodalom legjelentősebbjei közé tartozik. Pedig a *Megy a világ* – kisebb szerkezeti következetlenségei ellenére – az utóbbi idők egyik legjobb kispróza-gyűjteménye. A kötet szövegeiben elmerülő olvasó, ha máshoz nem, a szókratészi tételhez okvetlenül közelebb kerülhet általa, s annyit biztosan megtudhat, hogy valójában semmit sem tud a sokat emlegetett „egyetemes egésről”.
(*Magvető, Bp. 2013*)

Új Forrás 2013/7 – Reichert Gábor: A fa és az erdő
Krasznahorkai László: *Megy a világ*

Ha összevetjük Kemény István és Térey János költői életművének alakulását, egy sor hasonlóságot olvashatunk ki akár csak kötetek filológiai adataiból is. Talán nem véletlen egybeesés eredménye, hogy mindketten 2006-ban je-

76 Pogrányi Péter

SZÉTSZÓRATÁS ÉS VISSZARENDEZÉS

Térey János:

Termann hagyatéka

lentkeztek legutóbb verseskötettel (*Élőbeszéd, Ultra*), az azóta eltelt időben a korábbi életmű újrendezése, újrakiadások mellett más műfajok felé kanyarodtak (Kemény a *Kedves ismeretlen* című regénnyel, Térey elsősorban drámáival [*Asztalizene, Jeremiás*], vala-

mint a *Protokoll* című verses regénnyel), 2013-ban viszont mindkét költő új verseit olvashatjuk önálló kötetben (Kemény: *A királynál*, Térey: *Moll*, a Könyvhétre jelent meg). Ez a kérdés leginkább a sokszor joggal kritizált líraközpontú irodalomértés horizontján merül fel; az eltelt időszak egyiküknél sem nevezhető hallgatásnak: folyóiratokban publikált versek jelezték a folyamatoságot, miközben az említett műfajokban is produktívak voltak. Mindkét szerző esetében fontos volt ez az időszak a korábbi életmű újrendezésére, újraolvasására irányuló gesztusok szempontjából: Térey első verseskötetét adta ki jelentősen átírva, Kemény az *Állástalan táncosnő* című kötetben gyűjtötte össze 1980 és 2006 között írt verseit – a sajátos tagolatlan elrendezéssel egy új értelmezési keretet felállítva. Azért tartom indokoltnak a párhuzamok hangsúlyozását, hogy a különbségekre is élesebben lássunk rá akkor, amikor a *Termann hagyatéka* című novelláskötetéről beszélünk.

Amely novelláskötet szintén egyfajta újraírás: eredetileg 1997-ben jelent meg a *Termann hagyományai*, ezt a kötetet felfrissítve, nyelvileg-szerkezetileg átdolgozva készült el. Annak a folyamatnak a részeként, amely során – amúgy összhangban a recepció által a versek lírai énjére jellemzőnek tekintett címkékkel: agresszivitás, macsóság, erő(szak)kultusz, öntörvényűség – a szerző nem engedi kicsúszni szövegeinek értelmezését a saját „öninterpretátori” hatalma alól. Javít, betold, kihúz, átrendez: ekképp az életmű történéseinek éppen történet(i)-jellege számolódik fel, és helyette a kiterjesztett hatalmú „szerző” örök jelenének háttere, hátországa lesz. E törekvés elengedhetetlen eleme a saját hagyományokat kihangsúlyozó esszétkötet (*Teremtés vagy sem*, Libri, 2012.), amely sok felesleges manírral és kötelező körrel terhesen, de összességében ugyanennek az elvnek a fontosságát mutatja fel. Nagy kérdés, hogy ez a virulens szerzői szándék meddig és mennyire képes egybefogni anyagát: egyelőre kezében tart minden gyeplőt. És úgy tűnik, a váltott lovak még jobban húznak.

A két novelláskötet közti prózapoétikai elmozdulásokat, árnyalatokat igen pontosan elemezte Vásári Melinda az *Alföldben*, korábban Dérczy Péter a *Műútban*, így erre csak röviden utalnék. A fülszöveg szerint a szerző „ezúttal karcosabb és érettebb hangon meséli el, hogyan múlik el az ifjúság”, egyfajta halvány klasszicizálódást figyelhetünk meg, amely azonban nem jelenti azt, hogy az eredmény hasonlít a klasszikus novellaformára. Épp ellenkezőleg: finoman, elegánsan tartja el magát a megtévesztő alcímtől: nem novellák ezek, hanem önéletrajzi ihletésű epikus prózaversek, amelyek ugyan sokkal lazábbra hangszereltek, mint a Térey-versek általában, de ugyanazt a lüktetést érezni bennük: helyek, tájak, emlékek kavardásában azt a mániákus precizitást, amely egy-egy épülethez, járműhöz vagy személyhez köti az elbeszélőt. Debrecen és Budapest a két gyűjtőpont, a narrátor először szülővárosába utazik, hogy elmesélhesse felnőtté válásának, fővárosba érkezésének történetét. Ezért is telitalálat a borító Tatra villamosa: a szerző villamosok iránti rajongásán túl e jármű ízig-vérig urbánus lényege miatt is lehet az emlékeket felidéző körutazás eszköze, a meghitt, élhető városi környezet édesbús melankóliával emlegetett jelképe (...Zugló! ...Újlipótváros!); de a két város között főhősünket szállító vonat metaforája is. Debrecen voltaképp agglomeráció, Szolnokig szinte érvényes a Budapestbérlet – hihetnénk. Debrecen egy másik bolygó valójában: rokonokkal, traumákkal, serdülőkori emlékekkel terhes világ, légtérébe lépve, Karcagnál elkezdi izzani a hőpajzs. Debrecen elképzelt román város, ahogy Termann gondolataiban megelevenedik – jelezve minden valós esemény rettenetes abszurditását – „Hogy teljék az idő, elképzelte, milyen lenne, ha időközben gazdát cserélt volna szülőföldje szép határa. Szolnok határváros. Vámvizsgálat a híd előtt. A Tisza vonala az új országhatár, azontúl idegen karhatalom vezetett be katonai közigazgatást. [...] Döbbsenten figyelni az ablak előtt sorjázó állomásokat. Nevüket egytől egyig idegen névre cserélték. Sâiăul, Sannicolaè de Turcesc, Chiş Uisalasău, Carţag, Episcopia de Lădani, Săbâslău de Haiduc, Debreţin.”

Noha az átrendezés-újraírással sokkal prózaszerűbb szöveget kaptunk, melyben néhol elkapható egy-egy neutrális, leíró jellegű mondat, de a nyelv fokozott sűrűsége árulkodik. Különösen a dialógusokon látszik, hogy a lecsupaszítottság ilyen mértéke viszonylag ritka – talán nem annyira a való életben, de a prózairodalomban mindenképp. Az a koncentrálttság, ami a versek esetében kívánatos, a prózaolvasási szokásoktól függően zavaró vagy irritáló lehet: az olvasó könnyen azon kaphatja magát, hogy frusztrált, szorong, szinte fél: tudja-e követni a szöveget, nem marad-e le, mert pihenésre, lazításra semmiképp nincs idő. Nincsenek lazább szövegrészek, szellős tájleírások, ahol kifújhatná magát. Vagyis, úgy látom, a szerző kezében nemcsak a gyeplők

fekszenek biztosan, hanem bizony az ostor is: legfeljebb kevesebbet suhogtat vele, mint a prózakötet első változatának szövegeiben tette.

A *Termann* név a *Paulus* című, ma már korszakosnak tűnő verses regényben is felbukkan (a megháromszorozott főszereplő mai arcaként 78 Pál ott a „Termann művek modem-őre”), és emiatt hajlamos vagyok benne a Térey-életmű felettes énjét látni (a *Termann művek* szókapcsolat szándékos félreértése miatt is). A választott, felvett név, úgy is, mint a család, vérségi kötelékek által meghatározott hagyomány elvetése és gyökeres újrakezdés alapvetően meghatározza az elbeszélte történet(ek) artikulációját: a „ki beszél?” kérdésre a verses regényre jellemző ironizáló szerep- és elbeszélő-játék felemlégetése nélkül nem válaszolhatunk. Termann az elbeszélőhöz fordul, neki mesél, miközben utóbbi olyan történésekkel is tisztában van, amelyekkel a beszédhelyzet alapján nem lehetne, sőt omipotens elbeszélőként is működik. A nem teljes következetességgel végigvitt szerepek egymásba csúsztatása szándékosnak tetszik: a visszaemlékezés problematizálásának egyik része ez az eljárás. Persze mindez az elbeszélés reális tétjeit igencsak kisebbíti, voltaképpen a mondattani-poétikai ügyeskedés szintjére fokozza le, és a sűrű, sokszor talán akarata ellenére komikumba forduló szöveg minősége (és szándékolt interstiláris allúziói, leginkább Szomory Dezső irányába) éppen az egzisztenciális súlyát teszik pihekönnyűvé, éppen a saját múltba vivő és szépirodalmivá tett utazás igazi nyomatékát veszik el. Nehéz volna másképp látni egy olyan prózahagyomány terében, amely kötésig áll a kitüntetett morális értékek szolgálatába állított regénynyelv tiszteltetreméltó komolyságában, és amely hagyomány éppen a Szomory által fémmjelzett felszabadultan játékos-bohó stílust nem ismeri. Az az elszánt játékoság, amit Térey újrendezett, nem igazán bevett a magyar szépirodalomban, ezért egy nemlétező keskeny ösvényen kellene egyensúlyoznia a féktelen barokk stíl és a fegyelmezett önéletírás között.

Szerintem Térey szövegeit már csak a rendkívül finoman rezdülő nyelve miatt is élmény olvasni. Nem mondhatjuk ki rá a „mindig ugyanazt a könyvet írja” típusú ítéletek valamelyikét, de jól látható, hogy életművén belül – az olykor széttartónak tetsző dinamikák mellett is – erős kohézió dolgozik. Szövegeinek valamelyes „klasszicizálódása”, „szelődülése”, ha úgy tetszik: kezesebbé válása – bizonyos idő elteltével természetes változások ezek – nem vonhatja el a figyelmünket arról a tényről, hogy az életmű egészét összetartó erő a költői nyelv sajátos, egyszerre felül- és túlstilizált használata. Más szerzők dísztelenséggel, keresett esetlenséggel vagy kérlelhetetlen szimplicitással hódítanak, Téreynél viszont a hiperstilizáció és, ha már itt tartunk, a hiperreflexió a csáberő és a kötőanyag. A keresettség, a komponáltság hivalkodása, a műviség ünnepe nyelvi, narratológiai, stiláris, tematikai stb. értelembe. Ez az eltúlzottság akár el is rettentheti az olvasót, de az

áthangszerelésnek, a prózaformának és a terjedelemnek köszönhetően talán ez az a kötet, amely a legkönnyebben fogyasztható Térey: a prózavers-ritmusú mondatok végtére is egy történetet, egy személyesnek mondott történetet adnak ki, amely az elbeszélő korából-élethelyzetéből következően a klasszikus nevelődési regény mintáit is aktiválja olvasói emlékezetünkben; emellett pedig valóban a kilencvenes évek Budapestjének fontos és kevésbé fontos tájait járjuk be, vagyis a valóságreferencia szerepe jelentős a kötet egészére vonatkoztatva.

79

Térey János „másfeledek” prózakötetét talán újabb is követi majd, erről nem sokat tudni. A visszatekintő, összegző, újraíró korszakot a Könyvhétre megjelent *Moll* című verseskötettel valószínűleg lezárja, és az életművet jól ismerő olvasók találgathatnak, melyik irányt választja a továbbiakban, merre indul tovább következő kötetével. Nem kizárt, hogy találkozunk még Termannal. (*Libri, Bp. 2012*)

Új Forrás 2013/7 – Pogrányi Péter: Szétszórás és visszarendezés
Térey János: Termann hagyatéka

ŐSZI HADJÁRAT. ÁTIRATOK*

HUSZONNYOLC ROVÁTKA A PANASZFALON

Kezdje el mondani alfától?

Emlékszik '88-ból a figyelmeztetésre:

„Ne menjetek a dühöngőbe!

Kalapácsos emberek vannak a tömegben.”

A küzdőtéren azóta van otthon.

Szépen, lassanként belakta.

Először mint néző. Nem sok vizet zavar,

De szereti tűzközelből figyelni a cselekményt.

Dörzsölgeti tenyerét, az még hagyján.

Ha elgaloppírozza magát, beleszól az akcióba,

Gladiátorokra köt fogadást,

Míg végül egy lesz közülük.

Majdnem ugyanolyan rossziú, mint a híre.

Az anekdotakincs szerint: se Istent, se embert.

Hallgatja a kocsmai zsvajt,

És mégsem ismer magára a Vad.

Ilyenkor szokta hazacsalogatni a honvágy.

„Zöldágra vergődni... Mit nevezel te zöldágnak?

Azt, amikor észak felé tart a garázsmenet.

Családi járat, munkából mind ezzel érkezünk.”

Ott áll ablaka alatt mint legszilárdabb pont

A hajdani *egyenáramszolgáltató telep* diadalíve,

Két háború, egy forradalom, húsz filmforgatás tanúja

(Majdnem mind vesztes). Hányféle alakot ölthet a vénség?

Begubózik, múltján rágódik a nosztifiú.
 Hanyagolja a 90-es évek törzskávéházait
 – Newyork, Művész, Múzeum, Bécsi, Lukács stb. –,
 És mint a főiskolás golyaévbén, otthonülő lesz.

POROSZ FORTÉLY ÉS VALLON INDULAT

Porosz fortély és vallon indulat;
 Alföld és Felföld békétlen marad.

A Sziklaszív őrlődik átkozottul,
 A megtörettetésen most jutott túl.

Vadonatúj vagy őszöreg elit?
 A Negyedik Rend mindent bekerít.

A NAPÓRÁS HÁZ

Fölvigyázók prédája néha,
 Már egykedvű, ha kiosztják.
 A professzorlakások
 Zónáján halad át.
 Agyafúrt komfort mindenütt.
 Függőségei éltetik,
 Képes, hogy elkövessen
 Néhány valódi vétket.

Spongyát rá, szörnyű évek.

A napórás ház évei,
 Kereszthuzat a tájképszobában,
 A líceumban hány sápatag arc;
 Nem fogja félreérteni:
 Minden ügye halott, ha nyár van,
 Ha kimozdul, újabb kudarc.

Marad odahaza
 Sorsdöntő telefonra várva.
 Estére hideget ígér a rádió.
 Kint megfázna, sőt ki is fosztanak.

...Velük, jövőre, ugyanitt?
 Az érettségi bankett éje
 Izzó ópium... Mennyi súlyos étek –

Spongyát rá, szörnyű évek.

SÜTKÉREZÉS

Termann Dezső emlékére

Aleja Róz. Annyi mint rózsallé.
 Nyúlfarknyi utca a követségi negyedben.
*(Sétáltam benne ébren is, kilencvenöt
 Októberében.)* Az álomidőben a német
 Kolónia szíve. Villák közé süppedő játszótér.
 Kövérkés bajor dadák babakocsikkal. Fügöny
 Mögül figyelem őket. *(Szobafogság?
 Lábadoznék?)* Nyár van, ennyi biztos.
 Rezzentlenül élvezem az álombeli
 Júliust. A szélcsöndet a faszorban.

Vízállásjelentés. A földszinti drogériából
 A balkonunkig fölszivárgó szagok. Uborkaszegon
 Unalma. Nyájas vagyok és néma. A konyhában
 Dúdol a szeretőm: Dominika. Ebédre
 Főtt marha lesz kaporszósszal, hurrá.
*(Hál' Isten, álom. Nem gond, hogy hovatarozásunk
 Tisztázatlan. Nem berlini ismeretség, dehogy.
 D. papája nem a varsói járás főépítésze,
 És én sem vagyok nőfaló Untersturmführer.
 Lehetnék például szökevény fiú a Krochmalna
 Utcából, akit birodalmi kedvese bújtat.
 Ne legyenek. Éljen a termékeny homály.)*

Kávéfőző kotyogjon. Gyűjtsak rá mohón
 És boldogan. „Rontod a levegőt.
 Itt én még aludni fogok.” Csepüljön
 Az a nő. Szóljon ejtőzés idején
 A Birodalom Hangja. A hét zeneműve
 Beethoven: *Esz-dúr vonósnégyes Op. 74.*
 Lehessen hallani a megafont a viztulai strandról.
 A díványon – kiábrándító pózban – szunyókáljon
 Dominika. Böngésszek sör mellett
 Reggel fölhozott hírlapokat.

Előttünk állna a szombat esti erőgyakorlat.
 Dominika Adler Juniorját hagynánk a faszorban,
 Hétvégi duhaj volna a nő. Kérdés persze
 A kilengés helyszíne. Nyegle vállvonogatások...
 Az Adriába? Ahol Jan Kryst lövöldözött?
 Oda nem. Tudnék egy alagsori táncteremről,
 Nemrég nyitották, bemozogható terep.
*(Betépéshangulat, zenés felár; a kicsiknek
 Teaház és salátabár... „No, gyerünk, pajtás”,
 Unszolom az álombeli férfit ébren.)*
 Úgy hajnali négy tájban a rózsallé,
 Nyalom-falom Dominika melleit.

„Elnézem, ahogy itt megöregszel.”
 Másik álom, ugyanaznap éjszaka.
 Jó húsban lévő, szemüveges fickó
 Mondja nekem valami bulin. A pamlagon
 Heverek szótlanul, akár egy zöldfülű.
 Eszményi alany a kóstolgatásra.
 Kedvesemet a teraszról rángatom be,
 És gyorsan kituszkolom a lakásból:
 „Túl pasztell volt a hely. Hatoljunk
 Mélyebbre. Ki se látszódjunk a földből.”

TERMANN ÉS DOROTHEA

84 *(Szólj, hová vagy elmenendő.)*
„Az ott, a kiverhetetlen alak:
Áldatlan húsvéti vendég, aki
Beszámoltat és maceszt rágcسال.
A kampánycsöndben a hangos fiú.”
(Itt az ostor, vágd pofán.)
„Üzentem a lánynak: nem számít, hol beszél ki,
Hány vánkoson hívja szűznek magát.
Nem jó, hogy nem bírom szeretni.”
(Ti napkeletre, napnyugatra ti.)
Emez lement borért és járt a szája,
Valódi róka fi, nem érdeklí a süncsalád.
Amaz legközelebb egy másikat cibál.
Ma harmadjára adta önmagát.
A fiú a némafilm és a sötét barátja,
A lány tanácstalan, és napra vágyik.

MERT Ő: AZ ÉDES CÉG FUTÁRJA

Igazán, mennyire jámbor lettem.
Jó követ, teljesítsd be a Cég
Akaratát. Szól valaki jobbról.
Már szégyellek utazni, szemközt
E riadt nőekkel. Mint az ott.
Mint az a kárvallott könyvüzér, akít
Kidobtam egyszer, úgy izgulok.

Avas, szellőzetlen kupék.
„Ne bántsđ Velencét!... Majd én! No!
Érted?... Majd én bántom Velencét!”

Az Édes Cég alkalmaz és a zöld
Határra küld. Odaát dőzsöltem öt éve,
Egy telivér. De rég volt.
Essünk túl rajtam.
Én tényleg torkos vagyok?

A végét pedig tudom. Föntről csak
Édes néném les utánam – nem tart sokra,
Sőt kinevet –, mégsem árulom el
Az ő édes megmaradottjait
A szorongattatás napján.

85

ALICE AZ ESTÉLYI RUHÁBAN

Háromnapos sirokkó villanyoz föl, durva nyárvég:
Alice estélyije ma erősen dekoltált –
S a lovag rács alatt, ki feljövét
Szemben velünk poroszkált.

Nagy és mozgalmas estély lesz; úgy hírlík,
Egy vézna hoszpesz emel szót magáért.
Miért ruháznánk föl jogokkal?
Nekünk ártalmas volt e durva nyárvég.

„Alice, néha neked játszom, ez tisztos úríház,
De termékeny hisztéria, amely beszélni készttet.
Végül is, erről ki tehet?
Földönfutó leszek, te élhetsz.”

Festett és feslett flamand nők között
A szelíd háziak már fortyogva osonnak.
Alice tapintatlan, egy áriába fog:
Melyikünk gardírozza holnap?

„Alice, néha neked játszom, ez tisztos úríház,
De termékeny hisztéria, amely beszélni készttet.
Végül is, erről ki tehet?
Földönfutó vagyok. Te, te élhetsz.”

AZ ÁRTATLANSÁG VÉGE

86 Csak idényvégi remegés.
Képtelen leszek
Sokáig kitartani ezt
A tónust. A túlpárt
Hűlő kontúrja még
Erről a vonulatról is
Kivehető. – Nincs haladék.
Kezdhetünk szedelőzködni végre
És költözni odébb,
Édes.
A hallban közömbös
Beszéd és néhány porhanyós
Croissant. Pillantás kifelé. Lent
A sétány csöpögő
Mellszobrai, sok szánandó alak:
Éjjel eláztak.

Mindvégig homályban maradt,
Miféle biztonsági formulák
Kötnek meg minket.

A rongált móló
És a rohadó padok
Között grasszálunk
Elszántan és lefosztva.

Újabb kép, útközben.
A tóba loccsanó hajóhíd
Immár mögöttünk.

Ó, nem! Még nem lepett meg
A csömör. E meghitt gyógyhelyen.
És hogy miattad... Cáfolom.

*Verseimet gyűjtöm össze. Nem valamennyit, ilyen kegyes egykori magamhoz és ilyen kegyetlen jelenlegi olvasómhoz hogyan is volnék? De csaknem az összeset, amelyik valaha saját kötetben szerepelt. Némelyik vers természetesen végleg fönnakadt a rostán. Sok költemény elgondolkoztatott. Kidobjam-e a őket kosárból? Utólag is kedvelem anyagukat, de nem szeretem korabeli kidolgozásuk módját. Szövegükre tehát úgy tekintettem, mint nyersanyagra a vágóasztalon. Ezekből az alapos átdolgozással megmenekült versekből válogattam össze egy csokorra valót. Eredetijük 1988 és 1998 között született Debrecenben és Budapesten. (*Budapest, 2012. december 8.*)

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HÍRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők
JÁSZ ATTILA - Csendes Toll (főszerkesztő)
MIKLÓSVÖLGYI ZSOLT (online szerkesztő)
NÁDOR TIBOR (online galéria)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (online és felelős szerkesztő)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak
BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
PAPP MÁTÉ
REICHERT GÁBOR
TURI MÁRTON

Tiszteletbeli munkatársak
FÖLDES LÁSZLÓ HOBO
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer
Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2890 Tata, Székely B. u. 2/A Telefon: 20/3353 626
E-mail: info@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.
ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.